بررسی آثار تربیتی یاد خدا

با تاکید بر اندیشه امام خمینی (ره)

اسماعیل نوری

سیدجواد حسنی

بسم الله الرحمن الرحیم

بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله

نویسنده:

اسماعیل نوری

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله ----- ۱۱

مشخصات کتاب ----- ۱۱

اشاره ----- ۱۱

فهرست مطالب ----- ۱۳

دیباچه ----- ۲۲

پیش گفتار ----- ۲۴

فصل اول: کلیات ----- ۲۶

اشاره ----- ۲۶

۱. بیان مسئله ----- ۲۶

۲. اهمیت موضوع ----- ۲۶

۳. اهداف تحقیق ----- ۳۰

۴. پرسش های پژوهش ----- ۳۰

۵. پیشینه تحقیق ----- ۳۱

۶. مفهوم شناسی ----- ۳۳

اشاره ----- ۳۳

الف) تربیت ----- ۳۳

ب) یاد = ذکر ----- ۳۳

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر ----- ۳۶

د) مراتب ذکر و یاد خدا ----- ۳۶

اشاره ----- ۳۶

یک ــ ذکر لفظی ----- ۳۷

دو ــ ذکر معنوی ----- ۳۹

سه ــ ذکر قلبی ----- ۴۰

چهار ـ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد) ۴۲

پنج ـ یاد خدا هنگام معصیت ۴۳

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا ۴۵

اشاره ۴۵

۱. عوامل تقویت یاد خدا ۴۵

اشاره ۴۵

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن ۴۵

ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی ۴۹

ج) مواظبت بر عمل ۵۰

د) پالایش دل ۵۲

هـ) سختی و مصیبت ۵۲

و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا ۵۳

۲. عوامل تضعیف یاد خدا ۵۶

اشاره ۵۶

الف) پیروی از شیطان ۵۶

ب) پیروی از شهوات ۵۷

ج) دنیادوستی ۵۸

د) دوستی با منحرفان ۶۱

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا ۶۲

اشاره ۶۲

۱. آثار فردی یاد خدا ۶۲

اشاره ۶۲

الف) سلامت قلب ۶۳

اشاره ۶۳

آثار سلامت قلب ۶۳

اشاره ۶۳

یک ـ آرامش دل ---- ۶۳
اشاره ---- ۶۳
عوامل اضطراب و نگرانی ---- ۶۵
اشاره ---- ۶۵
اول ـ آینده تاریک و مبهم ---- ۶۵
دوم ـ گذشته تاریک ---- ۶۵
سوم ـ ضعف در برابر عوامل مخالف ---- ۶۶
چهارم ـ احساس پوچی ---- ۶۶
پنجم ـ قدرنشناسی ---- ۶۶
ششم ـ بدگمانی ها و خیال های پوچ ---- ۶۶
هفتم ـ دوستی دنیا ---- ۶۷
هشتم ـ وحشت از مرگ ---- ۶۷
دو ـ حیات دل ---- ۶۸
سه ـ شفای دل ---- ۶۸
ب) ایجاد بصیرت ---- ۶۹
ج) تقویت ایمان ---- ۷۰
د) خودیابی ---- ۷۱
هـ) وارستگی از لذت های مادی ---- ۷۱
و) دوری از نفاق ---- ۷۲
ز) توفیق ترک گناه ---- ۷۳
ح) استقامت ورزی ---- ۷۶
ط) افزودن بر منزلت ---- ۷۶
ی) غلبه بر نگرانی ها ---- ۷۷
ک) زمینه سازی توبه ---- ۷۸
ل) جلب نظر الهی و نصرت او ---- ۷۹
م) قرب خدا ---- ۸۱

۲. آثار خانوادگی یاد خدا ۸۲
اشاره ۸۲
الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند ۸۳
ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی ۸۴
ج) پیدایش محیط معنوی ۸۴
د) برقراری صفا و صمیمیت ۸۵
هـ) مشارکت در حل مشکلات ۸۶
و) تربیت فرزندان مؤمن ۸۷
۳. آثار اجتماعی یاد خدا ۸۸
اشاره ۸۸
الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی ۸۹
ب) دفع بلا از جامعه ۹۱
ج) یاری و امداد الهی ۹۲
د) انواع امداد های الهی ۹۳
۴. آثار اخروی یاد خدا ۹۳
اشاره ۹۳
الف) رهایی از مرگ با صاعقه ۹۳
ب) رهایی از تشنگی سکرات مرگ ۹۴
ج) عامل مهربانی ملک الموت ۹۶
د) رهایی و نجات از سختی های قبر ۹۶
هـ) آمرزش گناه و افزایش ثواب ۹۷
و) سنگینی میزان اعمال ۹۸
ز) رهایی از دوزخ ۹۹
ح) ورود به بهشت ۱۰۰
ط) آباد کردن بهشت ۱۰۱
ی) علوّ درجات ۱۰۲

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا ----- ۱۰۳
اشاره ----- ۱۰۳
۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا ----- ۱۰۳
اشاره ----- ۱۰۳
الف) سنگ دلی ----- ۱۰۳
ب) تسلط شیطان ----- ۱۰۷
ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت ----- ۱۰۸
د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب ----- ۱۱۰
هـ) خودفراموشی ----- ۱۱۱
و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه ----- ۱۱۲
ز) مرگ دل ----- ۱۱۳
ح) حسرت در قیامت ----- ۱۱۴
ط) ورود به جهنم ----- ۱۱۵
۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا ----- ۱۱۶
اشاره ----- ۱۱۶
الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی ----- ۱۱۶
ب) سست شدن بنیاد خانواده ----- ۱۱۷
ج) تجاوز به حقوق دیگران ----- ۱۱۹
د) فروپاشی و سقوط جامعه ----- ۱۱۹
فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا ----- ۱۲۱
اشاره ----- ۱۲۱
۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی ----- ۱۲۱
۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما ----- ۱۲۲
۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی ----- ۱۲۴
اشاره ----- ۱۲۴
الف) نقاط قوّت در رسانه ملی ----- ۱۲۴

ب) نقاط ضعف در رسانه ملی ---------- ۱۲۵
۴. پیشنهادهای برنامه ای ---------- ۱۲۷
۵. معرفی سوژه ها ---------- ۱۲۸
کتاب نامه ---------- ۱۳۱
درباره مرکز ---------- ۱۳۶

بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله

مشخصات کتاب

سرشناسه : نوری، اسماعیل، ۱۳۲۷ -

عنوان و نام پدیدآور : بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله/ اسماعیل نوری، جواد حسنی؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما [استان قم].

مشخصات نشر : قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری : [۴]، ۱۱۵ ص.

فروست : مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۱۴۶۹.

شابک : ۱۳۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۶۳-۱۸-۴ :

وضعیت فهرست نویسی : فاپا

یادداشت : کتابنامه: ص. [۹۵] - ۹۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره ذکر

موضوع : ذکر -- فلسفه

موضوع : ایمان (اسلام)

شناسه افزوده : حسنی، جواد، ۱۳۳۸ -

شناسه افزوده : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی استان قم

رده بندی کنگره : BP۲۶۶/ن۸۵۴ب۴ ۱۳۸۸

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۷۷

شماره کتابشناسی ملی : ۱۸۲۲۸۲۵

ص:۱

اشاره

فهرست مطالب

دیباچه۱

پیش گفتار۳

فصل اول: کلیات۵

۱. بیان مسئله۵

۲. اهمیت موضوع۵

۳. اهداف تحقیق۸

۴. پرسش های پژوهش۸

۵. پیشینه تحقیق۹

۶. مفهوم شناسی۱۱

الف) تربیت۱۱

ب) یاد = ذکر۱۱

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر۱۳

د) مراتب ذکر و یاد خدا۱۳

یک _ ذکر لفظی۱۴

دو _ ذکر معنوی۱۶

سه _ ذکر قلبی۱۷

چهار _ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)۱۹

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت۲۰

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا۲۲

۱. عوامل تقویت یاد خدا۲۲

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن۲۲

ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی۲۵

ج) مواظبت بر عمل۲۶

د) پالایش دل۲۸

ه_) سختی و مصیبت۲۸

و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا۲۹

۲. عوامل تضعیف یاد خدا۳۲

الف) پیروی از شیطان۳۲

ب) پیروی از شهوات۳۳

ج) دنیادوستی۳۴

د) دوستی با منحرفان۳۷

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا۳۸

۱. آثار فردی یاد خدا۳۸

الف) سلامت قلب۳۹

آثار سلامت قلب۳۹

یک _ آرامش دل۳۹

عوامل اضطراب و نگرانی۴۱

اول _ آینده تاریک و مبهم۴۱

دوم _ گذشته تاریک۴۱

سوم _ ضعف در برابر عوامل مخالف۴۲

چهارم _ احساس پوچی۴۲

پنجم _ قدرنشناسی۴۲

ششم _ بدگمانی ها و خیال های پوچ۴۲

هفتم _ دوستی دنیا۴۳

هشتم _ وحشت از مرگ۴۳

دو _ حیات دل۴۴

سه _ شفای دل۴۴

ب) ایجاد بصیرت۴۵

ج) تقویت ایمان۴۶

د) خودیابی۴۷

ه_) وارستگی از لذت های مادی۴۷

و) دوری از نفاق۴۸

ز) توفیق ترک گناه۴۹

ح) استقامت ورزی۵۲

ط) افزودن بر منزلت۵۲

ی) غلبه بر نگرانی ها۵۳

ک) زمینه سازی توبه۵۴

ل) جلب نظر الهی و نصرت او۵۵

م) قرب خدا۵۷

۲. آثار خانوادگی یاد خدا۵۸

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند۵۹

ج) پیدایش محیط معنوی۶۰

د) برقراری صفا و صمیمیت۶۱

ه_) مشارکت در حل مشکلات۶۲

و) تربیت فرزندان مؤمن۶۳

۳. آثار اجتماعی یاد خدا۶۴

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی۶۵

ب) دفع بلا از جامعه۶۷

ج) یاری و امداد الهی۶۸

د) انواع امداد های الهی۶۹

۴. آثار اخروی یاد خدا۶۹

الف) رهایی از مرگ با صاعقه۷۰

ب) رهایی از تشنگی سکرات مرگ۷۰

ج) عامل مهربانی ملک الموت۷۲

د) رهایی و نجات از سختی های قبر۷۲

هـ) آمرزش گناه و افزایش ثواب۷۴

و) سنگینی میزان اعمال۷۴

ز) رهایی از دوزخ۷۵

ح) ورود به بهشت۷۶

ط) آباد کردن بهشت۷۷

ی) علوّ درجات۷۸

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا۷۹

۱. پی آمدهای فردی فراموشی یاد خدا۷۹

الف) سنگ دلی۷۹

ب) تسلط شیطان۸۲

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت۸۳

د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب۸۵

هـ) خود فراموشی۸۶

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه۸۷

ز) مرگ دل۸۸

ح) حسرت در قیامت۸۹

ط) ورود به جهنم۹۰

۲. پی آمدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا۹۱

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی۹۱

ب) سست شدن بنیاد خانواده۹۲

ج) تجاوز به حقوق دیگران۹۴

د) فروپاشی و سقوط جامعه۹۴

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا۹۶

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی۹۶

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما۹۷

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی۹۹

الف) نقاط قوّت در رسانه ملی۹۹

ب) نقاط ضعف در رسانه ملی۱۰۰

۴. پیشنهادهای برنامه ای۱۰۲

۵. معرفی سوژه ها۱۰۳

کتاب نامه۱۰۶

دیباچه

دیباچه

از اساسی ترین عوامل سعادت و کمال یابی انسان، ذکر خداوند است. یاد خدا کلید فضیلت های اخلاقی و عنصر اصلی تمام خوبی هاست. اگر آدمی همواره به یاد خدا باشد، دیگر خطا و گناهی از او سر نخواهد زد. یاد و ذکر خداوند مایه هر خیر و نیکی و عامل اصلی پرهیز از فحشا و منکرات است. ذکر خداوند آرامش قلب و وارستگی از دنیا و مادیات را به ارمغان می آورد. سلامت قلب، ایجاد بصیرت، خودیابی، چیرگی بر نگرانی ها، احساس مسئولیت در جامعه، امداد الهی و دفع بلا، برخی از پیامدهای فردی و اجتماعی ذکر خدا و توجه به ذات الهی است.

در مقابل، غفلت از ذات احدیت، انسان را به گمراهی می کشاند و خودفراموشی، سنگ دلی، حسرت در قیامت، سست شدن بنیان خانواده و فروپاشی جامعه، برخی از پیامدهای منفی غفلت از خداوند است. سکون

و آرامش اهـل ایمـان، در پرتو یاد خداونـد تحقق می یابـد و غفلت از آن، تلـخ کامی در زنـدگی دنیایی و حسـرت را در روز واپسین به دنبال دارد.

پژوهش حاضـر با تمرکز بر دیدگاه های امام راحل رحمه الله در مسـئله ذکر و یاد خدا، ضـمن بررسی جنبه های گوناگون این موضوع فراهم آمـده است. امیـد است این اثر دست مـایه ای ارزشـمند برای اصـحاب رسانه ملی، در تولیـد برنامه های مناسـب باشد.

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

پیش گفتار

قرآن کریم، همـواره در پی هوشـیارسازی انسـان و غفلت زدایی اوست. برانگیختن یـاد خـدا را، نه تنهـا در نمـاز که ویژه ترین شکـل عبـادت است، بلکه می توان در میـان کنش هـای طبیعی و انسـانی آدمی نیز یـافت. هنگامی که در قرآن از نماز یاد می شود، هدف، به یاد خداوند بودن است و هرگاه از نعمت های الهی سـخن به میان می آید، هدف، برخورداری ایشان از نعمت ها، سپس شکرگزاری و فروتنی است. قدردانی از خداوند، بزرگ ترین نشانه یادآوری نعمت های او و غفلت زدایی است.

امروزه بشـر به این نتیجه رسیده است که تنها راه رهایی و رستگاری، توجه به معنویت است. حتی بسیاری از ملحدان با تمسک به مفاهیم معنوی، می کوشـند جای خالی خـدا را پر کننـد و با تکیه به عاملی معنوی، به آرامش دست یابنـد تا دغدغه هایشان پایان پذیرد. برای ما که خدا را خالق هستی می دانیم، توجه به خدا، به منزله یافتن مسیر درست زندگی و رسیدن به خوشبختی در دنیا و آخرت است.

نوشـتار حاضـر، با توجه به اهمیت ممتاز یاد خـدا در زنـدگی انسان، به آثار و پیامـدهای آن و عوامل تقویت کننـده یاد خدا و همچنین عوامل

تضـعیف کننده و آسـیب زای آن پرداخته است و در نهایت، آسـیب های ناشـی از غفلت و راهکارهای غفلت زدایی و تقویت یاد خدا را یادآور می شود. امیدواریم این نوشتار دست مایه ای برای پرداختن هرچه بیشتر به این امر مهم باشد.

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. بیان مسئله

۲. اهمیت موضوع

۳. اهداف تحقیق

۴. پرسش های پژوهش

۵. پیشینه تحقیق

۶. مفهوم شناسی

۱. بیان مسئله

۱. بیان مسئله

یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری، بی توجهی به خدای بزرگ و غفلت از اوست. این امر در عصر حاضر، پیامدهای خطرناکی داشته است، به گونه ای که می توان آثار تلخ آن را دید. برخی انسان ها بر اثر غفلت از یاد خدا، مرتکب اعمالی می شوند که قلم از بیان آن ناتوان است.(۱)

چگونگی حل این مشکل و شیوه های پاسخ گویی به آن، همواره یکی از پرسش های اساسی دست اندرکاران تعلیم و تربیت و مصلحان اجتماعی بوده است.

این نوشتار بر آن است تا آثار تربیتی ذکر و یاد خدای بلندمرتبه را بررسی کند، و پیامدهای فردی و اجتماعی آن را در زندگی انسان تبیین نماید.

۲. اهمیت موضوع

۲. اهمیت موضوع

اهمیت ذکر و یاد خدای بزرگ و آثار تربیتی آن در آیه ها و روایت ها، بسیار است، به گونه ای که اگر کسی به آن رجوع کند، در می یابد که ذکر،

۱- حوادث بوسنی و هرزگوین، افغانستان، عراق، لبنان، فلسطین و ... گواه بر مطلب فوق است.

نه تنها عمده ترین مسئله دینی و عرفانی در دین اسلام است، بلکه ارزش انسان ها به میزان ذکر و یاد خدا بودن است.

سکون و آرامش حقیقی اهل ایمان، در پرتو یاد خدا تحقق می یابد و غفلت از آن موجب تلخ کامی زندگی دنیوی و حسرت در آخرت است.

اهل بهشت به هیچ چیز حسرت نخورند، مگر بر یک ساعت که در دنیا بر ایشان گذشته که از ذکر و یاد حق تعالی غفلت کرده اند.(۱)

یاد خدا جزو بهترین اعمال است. خداوند یکتا، در قرآن کریم می فرماید:

أُتْلُ مَآ أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنَ اَلْکِتبِ وَ أَقِمِ الصَلَوهَ إِنَّ الصَّلوه تَنهَی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنکَرِ وَلَذِکرُاللهِ أَکْبَرُ وَاللهُ یَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ. (عنکبوت: ۴۵)

آنچه از کتاب به سوی تو وحی شده است بخوان، و نماز را برپادار، که نماز از کار زشت و ناپسند باز می دارد، و قطعاً یاد خدا بالاتراست و خدا می داند چه می کنید.

خدای بزرگ در این آیه شریفه، به بیان فلسفه نماز پرداخته و خواندن نماز را در دوری از کارهای زشت مؤثر دانسته است و به دنبال آن بیان کرده که یکی از آثار و برکات نماز که حتی از نهی از منکرات و فحشا نیز مهم تر است، آن است که انسان را به یاد خدا می اندازد. ریشه اصلی و مایه هر خیر و سعادت و حتی عامل اصلی نهی از فحشاء و منکر نیز همین «ذِکْرُ الله» است. اصولاً روح

۱- نک: شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، آل البیت، ۱۴۱۰ هـ . ق، چ ۱، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۳، صص ۱۵۲ و ۱۵۳.

همه عبـادت ها ــ چه نماز و چه غیر آن ــ ذکر خـداست. اقوال نماز، افعال نماز و تعقیبات نماز، همه و همه یاد خـدا را در دل انسان زنده می کند.(۱)

بنابراین، یاد خدا بر همه چیز مقدّم است. دراین باره نبی مکرم اسلام، حضرت محمد صلی الله علیه و آله می فرماید:

لا تَختارَنَّ عَلی ذِکْرِ اللهِ شَیئاً فَانَّهُ یقُولُ: وَ لَذِکْرُ اللهِ أَکْبَرُ.(۲)

هیچ چیز را بر یاد خدا ترجیح مده؛ چرا که او فرموده یاد خدا بزرگ تر است.

ذکر و یاد خـدا به انـدازه ای اهمیت دارد که در برخی روایات، از جهاد و شـهادت در راه خدا نیز برتر و بافضـیلت تر به شـمار آمده است.(۳) امام خمینی رحمه الله درباره اهمیت ذکر و یاد خدا چنین گفته است:

آنچه مایه نجات انسان ها و آرامش قلوب انسان است، وارستگی و گسستگی از دنیا و تعلقات آن است که با ذکر و یاد خدای متعال حاصل شود.(۴)

ایشان در جایی دیگر می گوید:

توجه به او را از یاد نبرید. توجه به او منشأ همه خیرات است برای دنیای شـما و آخرت شـما؛ به ذکر خدا مطمئن می شود قلب ها.(۵)

۱- نـک: ناصـر مکـارم شـیرازی و همکـاران، تفسـیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسـلامیه، ج ۱۶، صص۲۸۷ و ۲۸۸؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ هــ . ق، ج ۷۴، ص ۱۰۹.

۲- محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۲ هــ . ق، ج ۳، ص ۱۲۹۷، ح ۶۳۴۸.

۳- نک: وسایل الشیعه، باب ۱، ح ۱ و باب ۵، ح ۲و ۸؛ میزان الحکمه، ج ۳، ح ۶۳۴۹ و ۶۳۵۰.

۴- امام خمینی رحمه الله، نقطه عطف، تهران، مؤسسه نشر آثار حضرت امام خمینی رحمه الله، ۱۳۶۹، ص ۱۱.

۵- امام خمینی رحمه الله، صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۱، چ ۹، ص ۲۲۴.

۳. اهداف تحقیق

۳. اهداف تحقیق

جامعه اسلامی به آثار علمی و پژوهشی در زمینه های تربیتی، به ویژه تأثیر تربیتی یاد خدا بسیار نیاز دارد. پژوهش حاضر، در پاسخ به این نیاز و در راستای تحقق هدف های ذیل انجام شده است:

الف) تهیه منبعی مناسب و سازنده در زمینه آثار تربیتی ذکر و یاد خدا، برای بهره مندی پژوهشگران، تهیه کنندگان و گروه های گوناگون برنامه ساز در صدا و سیما؛

ب) تهیه متنی مناسب و علمی در زمینه آثار تربیتی یاد خدا، با توجه به رفتار و اندیشه های حضرت امام خمینی رحمه الله برای بهره مندی در مناسبت های گوناگون با هدف ارائه و معرفی الگو؛

ج) پاسخ گویی به نیاز جامعه اسلامی در مورد ذکر و یاد خدا و آثار تربیتی آن به وسیله رسانه ملی.

۴. پرسش های پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

پرسش های اساسی این پژوهش عبارتند از:

الف) آیا ذکر و یاد خدا دارای آثار تربیتی است و در رفتار انسان تأثیر مثبت دارد؟

ب) در صورت وجود آثار تربیتی، این تأثیر تنها فردی است یا جمعی؟

۵. پیشینه تحقیق

۵. پیشینه تحقیق

برای انجام این پژوهش، به برخی کتابخانه های عمومی و تخصصی و مؤسسه نشر آثار حضرت امام خمینی رحمه الله مراجعه و مشخص شد که مسئله ذکر و یاد خدا در کتاب ها و منابع گوناگون بیان گردیده، ولی بیشتر این آثار، تنها به آیات و روایات معصومان(ع) درباره ذکر پرداخته اند. متأسفانه به منبعی دست نیافتیم که در این زمینه مستقیم یا غیرمستقیم به این موضوع پرداخته باشد.

در اینجا به کتاب هایی که دراین باره چاپ شده اند، به طور خلاصه اشاره می کنیم:

الف) کتاب یاد خدا (دینامیسم اصالت انسان) اثر سید مصطفی محقق داماد، که به همت انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، در سال ۱۳۶۲ منتشر شده است. این کتاب به موضوع انسان و ویژگی های آن از نظر مکتب اسلام پرداخته و تنها در چند صفحه، مطلبی با عنوان «ذکر الله» آورده که آن هم تنها درباره برخی آیات مربوط به ذکر در قرآن است.

ب) کتاب یاد خدا تجلی ذکر در آئینه وحی، اثر کاظم محمدی، به کوشش سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در سال ۱۳۸۱ منتشر شده است. این اثر درباره مفهوم ذکر، مراتب و آثار آن است . در این کتاب مطالب ارزشمندی درباره ذکر دیده می شود، ولی از نظر سرفصل ها و محتوا، با پژوهش حاضر تفاوت بسیاری دارد و قابل مقایسه نیست.

ج) کتاب جهان و انسان از دیدگاه قرآن، اثر محسن قرائتی، که به همت انتشارات مؤسسه در راه حق منتشر شده است. یک بخش این کتاب

درباره یاد خداست که در این بخش تنها به مباحث اخلاقی ذکر، موانع و فواید آن با توجه به آیات قرآن پرداخته شده است.

د) کتاب گامی فراسوی روان شناسی اسلامی یا اخلاق و بهداشت روانی در اسلام، اثر دکتر حسن محمد شرقاوی، با ترجمه دکتر سید محمد باقر حجتی، به کوشش انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی در سال ۱۳۶۸ چاپ شده است. تنها در فصل هفتم، مطلبی با عنوان احساس حضور در پیشگاه خداوند متعالی می خوانیم که به ذکر و فضایل آن در آیات قرآن مربوط است.

با توجه به آثار و منابع یادشده درباره ذکر و یاد خدا، این پرسش به ذهن می رسد که پژوهش حاضر چه جایگاهی دارد؟ آیا تکرار مطالب پیشین است؟

در پاسخ به این پرسش باید گفت، اشتراکاتی میان پژوهش حاضر و منابع یادشده وجود دارد، ولی این پژوهش از جنبه های گوناگون با کتاب های چاپ شده متفاوت است. هدف این پژوهش و تفاوت آن با دیگر پژوهش ها عبارتند از:

یک ـ این پژوهش به دنبال بررسی آثار تربیتی یاد خدا در آیات قرآن و روایات معصومان(ع) و سخنان حضرت امام خمینی رحمه الله است، درحالی که آثار منتشر شده، تنها به نقل آیات و روایات درباره فضیلت ذکر پرداخته اند.

دوـ پژوهش حاضر از نظر سرفصل ها و محتوا، جامع است و تاکنون چنین اثری در این زمینه گردآوری نشده است.

سه ـ این پژوهش براساس قواعد علمی تهیه شده که می تواند کاربردهای گوناگونی داشته باشد و برای پژوهش گران، مربیان،

دست اندرکاران تعلیم و تربیت، کارشناسان تربیتی، به ویژه برای برنامه سازان صدا و سیما سودمند است.

۶. مفهوم شناسی

اشاره

۶. مفهوم شناسی

زیر فصل ها

الف) تربیت

ب) یاد = ذکر

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

د) مراتب ذکر و یاد خدا

الف) تربیت

الف) تربیت

واژه شناسان برای واژه تربیت معانی گوناگونی را بیان کرده اند که عبارتند از: پروردن، پروراندن، پرورش، پروردن کودک تا بالغ شود، آداب و اخلاق به کسی آموختن و... .(۱)

از مجموع سخنان واژه شناسان می توان دریافت که تربیت در مورد انسان عبارت است از «فراهم کردن شرایط و زمینه های رشد استعدادهای مادی و معنوی (روانی و درونی) انسان برای رسیدن تدریجی به کمال مطلوب».

ب) یاد = ذکر

ب) یاد = ذکر

یاد به معنای خاطر، یاد آمدن، یاد آوردن، به خاطر آمدن، به خاطر آوردن، یاد کردن، کسی را به خاطر آوردن و به یاد کسی بودن(۲) است. همچنین به معنای ذکر، تذکار، ضد فراموشی، یاد کردن و به خاطر آوردن نیز آمده است.(۳)

۱- محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶، چ ۳، ج ۱، ص ۱۰۶۳؛ علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، چ۱، ج ۴، ص ۵۷۷۶؛ حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر

کبیر، ۱۳۷۶، چ ۳، ص ۶۳۱؛ محمد بهشتی، فرهنگ فارسی امید، تهران، انتشارات فؤاد، ۱۳۷۰، چ ۱، ص ۲۶۱.
۲- فرهنگ عمید، ص ۱۲۱۵.
۳- سید مصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف (دائره المعارف جامع اسلامی)، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹، چ۳، ج ۱۰، ص ۵۶۱؛ لغت نامه دهخدا، ج ۱۴، صص ۲۰۹۱۳ _ ۲۰۹۱۶.

ذکر نیز به معنای یاد کردن، یاد آوردن، بیان کردن، یادآوری، بر زبان راندن و... است.(۱)

از شباهت معنای ذکر و یاد معلوم می شود که این دو واژه، هم خانواده و هر دو به یک معنا هستند و تفاوت آنها در این است که یکی عربی و دیگری فارسی است. ازاین رو، مطالبی که درباره ذکر گفته اند، درباره یاد نیز صدق می کند.

با بهره مندی از مفردات راغب اصفهانی پی می بریم ذکر، دو مفهوم اصلی دارد:

یک ـ ذکر، حالتی نفسانی است که انسان به وسیله آن می تواند معلومات خود را نگه دارد. در این مفهوم، ذکر همانند حفظ است؛ با این تفاوت که به اعتبار نگه داری یک مطلب حفظ، و به اعتبار حاضر کردن و به خاطر آوردن آن، ذکر گفته می شود.

دو ـ ذکر، به معنای حاضر کردن چیزی در قلب یا گفتار است.

همچنین گفته اند:

ذکر یا با قلب است یا با زبان و هر کدام از آنها یا پس از نسیان و فراموشی است یا بدون نسیان، بلکه ادامه حفظ می باشد.(۲)

۱- فرهنگ عمید، ص ۶۳۱؛ فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۶۱۰؛ لغت نامه دهخدا، ج ۷، ص ۱۰۱۲۳.

۲- حسین راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بیروت، الدار الشامیه، ۱۴۱۲ هـ . ق، چ۱، ص ۳۲۸.

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

ابی هلال عسکری درباره تفاوت ذکر و علم می گوید:

اگرچه ذکر نوعی از علم و دانستن است، ولی هر علمی ذکر نیست. آن علمی ذکر نامیده می شود که پس از فراموشی، یادآوری گردد. علم در مقابل جهل، و ذکر در مقابل سهو قرار می گیرد.(۱)

همو درباره تفاوت ذکر و خاطر می گوید:

خاطر، عبارت است از مرور معنا در قلب که گاهی ابتدایی و بدون مقدمه است و گاهی پس از غایب شدن آن معنا، اما ذکر عبارت است از حضور معنا در نفس که پس از غیبت حاضر می گردد و در مقابل فراموشی قرار می گیرد.(۲)

یاد خدا به معنای خدا را یاد کردن، توجه داشتن به حضور خدا، فراموش نکردن خدا و غافل نشدن از او، خود را در محضر خدا دیدن، و در همه حال خدا را حاضر و ناظر دانستن است. امام خمینی رحمه الله دراین باره فرموده است:

بدانید که زبان شما، قلب شما، چشم شما، گوش شما در محضر خداست. عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت نکنید. در محضر خدا با هم دعوا نکنید.(۳)

د) مراتب ذکر و یاد خدا

اشاره

د) مراتب ذکر و یاد خدا

۱- ابی هلال عسکری، معجم فروق اللغویه، تنظیم بیت اله بیات، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۲ هـ .ق، چ ۱، شماره لغت ۹۴۶، ص ۲۴۲.

۲- ابی هلال عسکری، معجم فروق اللغویه، تنظیم بیت اله بیات، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۲ هـ .ق، چ ۱، شماره لغت ۸۲۰ و ۸۲۱، ص ۲۰۹.

۳- امام خمینی رحمه الله، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۸، چ ۱، ج ۱۳، ص ۴۶۱.

از آنجا که ذکر و یاد خدا در زندگی انسان امری مهم و حیاتی و دارای آثار تربیتی است، این امر پیوندی مستقیم با سعادت و کمال انسان دارد. در قرآن کریم و روایات معصومان(ع) نیز بر این نکته تأکید شده است تا پرهیزکاران به یاری آن، دل های خویش را سیراب کنند و از آثار پرخیر و برکت آن بهره مند شوند. ذکر و یاد خدا مراتب و درجات گوناگونی دارد که برخی از آنها را بیان می کنیم:

یک _ ذکر لفظی

یک _ ذکر لفظی

ذکر لفظی و زبانی، پایین ترین مرتبه ذکر و یاد خداست. در آیات قرآن و روایات معصومان(ع) ذکرهای ویژه ای تعیین و بر گفتن آنها تأکید شده است، حتی در برخی روایت ها تأکید می شود، همان لفظ هایی که از معصومان رسیده، گفته شود.(۱)

در قرآن کریم، خدای بزرگ درباره ذکر لفظی می فرماید:

وَ اذْکُرْ رَبَّکَ فی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَ خِیفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ وَ لا تَکُنْ مِنَ الْغافِلینَ. (اعراف: ۲۰۵)

در دل خویش، پروردگارت را بامدادان و شام گاهان با تضرع و ترس و به گفتاری آرام نه بلند، یاد کن و از غافلان مباش.

صدر این آیه، درباره ذکر قلبی و ذیل آن، درباره ذکر لفظی و زبانی است. درباره عبارت «وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ» می گویند:

قول چیزی است که از حروف ترکیب می یابد و به وسیله نطق و بیان لفظی مطرح می گردد.(۲)

۱- نک: بحار الانوار، ج ۵۲، باب ۲۲، ص ۱۴۹، ح ۷۳.

۲- مفردات، ص ۴۳۰.

توجه به این نکته نیز سودمند است که در آیه شریفه، قید «وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ»، به معنای ذکر آهسته و بدون صدای بلند، آمده است. بنابراین، ذکر لفظی و زبانی، شامل مواردی می شود که در شرع مقدس اسلام، چه به صورت الزامی و واجب، مانند نماز و چه به صورت مستحبی، از آن یاد شده است. از این رو، هر کس با هر بیانی می تواند خدا را یاد کند و ذکر او می تواند مصداق ذکر لفظی خدا باشد.

امامان اطهار(ع) در نیایش های گوناگون درخواست هایی از خدای بزرگ کرده اند که در آنها روی ذکر لفظی تأکید شده است. در بخشی از نیایش کمیل، امام علی(ع) می فرماید: «وَ اجْعَل لِسانی بِذِکْرِکَ لَهِجاً؛ خدایا! زبانم را به ذکر خودت گویا ساز».

در نیایش پس از نماز امام جواد(ع) نیز چنین آمده است:

وَ اجْعَلِ النُّورَ فِی بَصَری وَ الْیقینَ فِی قَلْبی وَ ذِکْرکَ باللَّیلِ وَ النَّهارِ عَلی لِسانی.(۱)

خدایا! در چشمم نور و در دلم یقین و ذکر خودت را در شبانه روز بر زبانم قرار ده.

همچنین پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

اِنَّ اللهَ أَمَرنِی أَنْ یکوُنَ نُطْقِی ذِکْراً وَ صَمْتی فِکْراً وَ نَظَری عِبْرَةً.(۲)

خدای متعالی بر من فرمان داده است که سخنم ذکر خدا، سکوتم تفکر و نگاهم عبرت باشد.

۱- شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، دعای کمیل.

۲- بحارالانوار، ج۴۴، باب ۳۶، ص ۳۰۷؛ محمدباقر مجلسی، مشکاة الانوار، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۷۹، ص ۵۷.

حضرت امام خمینی رحمه الله نیز ذکر لفظی را مورد توجه قرار داده و می فرماید:

ذکر لسانی نیز محبوب و مطلوب است و انسان را بالاخره به حقیقت می رساند. لذا در اخبار و آثار از ذکر لسانی مدح عظیم شده و کمتر بابی مثل باب «ذکر» کثیرالحدیث است و در آیات شریفه کتاب کریم نیز بسیار از آن مدح شده، ولی غالب آنها منزل بر ذکر قلبی یا ذکر با روح است، ولی تذکر حق در هر مرتبه محبوب است.(۱)

ایشان در جای دیگری نیز می فرماید:

از اینجا معلوم می شود که ذکر نطقی و زبانی که از تمام مراتب ذکر نازل تر است نیز مفید فایده است؛ زیرا اولاً زبان در این ذکر به وظیفه خود قیام کرده، گرچه قالب بی روحی باشد و ثانیاً اینکه ممکن است، این تذکر پس از مداومت و قیام به شرایط آن، اسباب بازشدن زبان قلب نیز شود.(۲)

بنابراین، ذکر لفظی نیز سودمند و لازم است و در قرآن و روایات، ادعیه معصومان(ع) و سخنان امام خمینی رحمه الله از آن یاد شده است.

دو _ ذکر معنوی

دو _ ذکر معنوی

دومین مرتبه ذکر و یاد خدای متعالی، ذکر معنوی است؛ یعنی در حالی که انسان مشغول ذکر لفظی است، به معانی الفاظ هم توجه کند تا آثاری از این توجه در دل آشکار شود و دل را متأثر سازد.

علامه طباطبایی رحمه الله دراین باره می نویسد:

۱- امام خمینی رحمه الله، چهل حدیث، مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۶، چ۱۴، ص ۲۹۳.

۲- امام خمینی رحمه الله، چهل حدیث، مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۶، چ۱۴، ص ۲۹۲.

حضور معانی الفاظ ذکر در ذهن انسان نیز یکی از مراتب ذکر است؛ چون ذاکر بایـد بدانـد چه می گویـد و درباره چه کسـی آن کلمات را به کار می برد.(۱)

سه _ ذکر قلبی

سه _ ذکر قلبی

سومین مرحله ذکر و یاد خـدا، ذکر قلبی است که اساس و اصل ذکر است؛ یعنی توجه انسان به خـدای متعالی از دل بجوشد و گاهی هم بر زبان جاری شود. چه بسا در مراحلی، سکوت بهترین نوع بیان برای اظهار مکنونات قلبی است.

نخسـتین مرتبه ذکر قلـبی، ذکری است که بـا انجـام واجبـات و ترک محرّمـات ملازـم است. در واقـع این مرتبه از ذکر، همـان برخورداری از پرهیزکاری الهی است.

دومین مرتبه از ذکر قلبی این است که انسان پیوسـته به یاد داشته باشد که در حضور خدای بزرگ است و خدا او را می بیند و در خلوت و آشکار در حضور اوست. در روایتی آمده است:

لا ـیکْتُبُ المَلَکُ إلّا ما یَسْـمَعُ ٫وَ قالَ عَزَّوجَّل «وَ اذْکُر ٫رَبَّکَ فِی نَفسِکَ تَضُّرعاً وَ خِیفهً» قال لا یعْلَمُ ثَوابَ ذلِکَ الـذِکْرَ فِی نَفْسِ العَبْدِ غَیرُالله تَعالی.(۲)

فرشـته (مأمور ثبت اعمال) جز آنچه می شـنود نمی نویسد. خدای متعالی فرمود: پروردگارت را در دل خویش به حالت تضرع و خوف یاد کن. ثواب آن ذکر را که در دل انسان انجام می گیرد، به خاطر عظمتی که دارد، کسی جز خدا نمی داند.

حضرت امام خمینی رحمه الله درباره ذکر قلبی می گوید:

۱- علی الماسی، ذکر از دیدگاه قرآن و سـنت، قم، انتشارات شکوری، ۱۳۸۴، چ ۱، صص ۱۲ و ۱۳، به نقل از: تفسیرالمیزان، ج ۱۲، ص ۲۷۴.

۲- بحارالانوار، ج ۵، ص ۳۲۲.

انسـان اگر در جمیع احوال و پیش آمـدها به یـاد حق تعـالی باشـد و خود را در پیشگاه آن ذات مقـدس حاضـر ببینـد، البته از اموری که خلاف رضای اوست، خودداری کند و نفس را از سرکشـی جلوگیری کند. این همه مصـیبات و گرفتاری به دسـت نفس امـاره و شـیطان رجیم، از غفلت از یـاد حق و عـذاب و عقـاب است. غفلت از حق، کـدورت قلب را زیـاد کنـد و نفس و شیطان را بر انسان چیره کنـد و مفاسـد را روز افزون کند و تذکر و یادآوری از حق دل را صـفا دهد و قلب را صـیقلی نماید و جلوه گاه محبوب کنـد و روح را تصـفیه نمایـد و خالص کنـد و از قیـد اسارت نفس انسان را برهانـد و حبّ دنیا [را که] منشأ خطیئات و سرچشـمه سیئات است، از دل بیرون کنـد، و همّ را همّ واحـد کند و دل را برای ورود صاحب منزل، پاك و پاکیزه نماید.

پس ای عزیز! در راه ذکر و یـاد محبـوب تحمـل شـاق هر چـه بکنی، کم کرده ای. دل را عـادت بـده به یـاد محبـوب، بلکه به خواست خـدا صورت قلب صورت ذکر حق شود و کلمه «لاـ اِلهَ اِلَّا اَللهُ» صورت و کمـال اقصای نفس گردد؛ که از این، زادی بهتر برای سـلوك الی الله و مصـلحی نیکوتر برای معـایب نفس و راهبری خوب تر در معارف الهیه یافت نشود. پس اگر طالب کمالاـت صوریه و معنویه هستی و سالك طریق آخرت و مسافر و مهاجر الی الله هستی، قلب را عادت بـده به تـذکر محبوب و دل را عجین کن به یاد حق تبارك و تعالی.(۱)

ایشان در جای دیگری نیز می گوید: «بالجمله، حقیقت ذکر و تذکر، ذکر قلبی است».(۲)

۱- چهل حدیث، ص ۲۹۱ .

۲- امام خمینی رحمه الله، آداب الصلوه، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۸، چ ۹، صص ۲۸ و ۲۹.

چهار ـ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)

چهار ـ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)

مرتبه چهارم ذکر خدا، ذکر و یاد خدای متعالی در همه حال است، به گونه ای که این ذکر و یاد خدا در اعمال و رفتار انسان مؤثر باشد. همه اولیای الهی این نوع ذکر را برای خود لازم می دانند، به گونه ای که حتی یک لحظه غفلت از یاد خدا را گناه به شمار می آورند.

این مرتبه از ذکر و یاد خدا، مرحله «انقطاع الی الله» است که بنده در آن از همه چیز و همه کس جدا می شود و به پروردگار خویش می پیوندد و هیچ علاقه و میلی که مخالف با خواسته الهی و رضا و خشنودی او باشد، در وجود او نمی ماند. امام علی(ع) در نیایش شعبانیه می فرماید: «إِلهِی هَبْ لی کَمالَ الإِنْقِطاعِ إِلَیکَ؛ خدایا انقطاع کامل به سوی خودت را بر من عنایت فرما».(۱)

امام خمینی رحمه الله درباره این نوع ذکر بر این باور است:

اکمل و افضل تمام مراتب ذکر آن است که در نشئت مراتب انسان سازی باشد و حکمش به ظاهر و باطن و سرّ و علن جاری شود... و حرکات و سکنات چشم و زبان و دست و پا و اعمال سایر قوا و اعضا با ذکر حق انجام گیرند و برخلاف وظایف انجام امری ندهند؛ پس حرکات و سکنات آنها مفتوح و مختوم به ذکر حق شود.(۲)

نبی مکرم اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله به ابوذر فرمود:

اُعْبُدِاللّهَ کَاَنَّکَ تَراهُ، وَ إِنْ لَم تَکُنْ تَراهُ فَاِنَّهُ یراکَ.(۳)

خدا را چنان عبادت کن که گویی او را می بینی، اگر تو او را نمی بینی، حتماً او تو را می بیند.

۱- کتب ادعیه، مناجات شعبانیه.

۲- چهل حدیث، ص ۲۹۲.

۳- بحارالانوار، ج ۷۴، کتاب الروضه، باب ۴، ص ۷۶.

امام خمینی رحمه الله درباره این حدیث چنین می نویسد:

و این حدیث شریف اشاره به دو مرتبه کامله از حضور قلب است: یکی حضور قلب در تجلی ذاتی یا اسمائی و دیگری، حضور قلب در تجلی فعلی به یک مرتبه آن، که عابد خود را در محضر ربوبیت حاضر ببیند، و البته در این صورت ادب حضور و آداب مخاطبه با جناب ربوبی را فطرتاً به جا می آورد.(۱)

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت

یکی از عوامل مهم انجام واجبات و ترک محرّمات و گناهان، یاد خداست. این بخش از ذکر، در روایات معصومان(ع)، مهم ترین نوع ذکر است؛ زیرا سبب می شود انسان فرمان پذیر باشد و از گناهان بپرهیزد. کارهای حرام، به ویژه امور شهوانی و نفسانی از جاذبه های بسیاری برخوردارند. شیطان زمینه های گمراهی و سرنگونی انسان را در دام گناه فراهم می سازد و همگان نمی توانند در برابر این فشارها دوام بیاورند و از گناه بپرهیزند. ازاین رو، یاد خدا در مواردی که زمینه برای گناه کردن فراهم باشد، از ارزش و اهمیت ویژه ای برخوردار است. خداوند در قرآن کریم، از افرادی که هنگام گناه به یاد خدا می افتند و از معصیت دوری می کنند، با عنوان پرهیزکاران بابصیرت نام برده است.

إِنَّ الَّذینَ اتَّقَوْا إِذا مَسّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّیْطانِ تَذَکَّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ. (اعراف:۲۰۱)

در حقیقت، کسانی که (از خدا) پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، (خدا را) به یاد آورند و به ناگاه، بینا شوند.

امام صادق(ع) در تفسیر این آیه می فرماید:

۱- امام خمینی رحمه الله، سرّالصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۲، چ ۲، ص ۲۶.

یَذْکُرُاللهَ عِنْدَالمَعْصِیَهِ، یَهُمُّ بِها فَیَحُولُ ذِکْرُاللهِ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ تِلْکَ المَعْصِیَهِ وَ هُوَ قَوْلَ اللهِ تَعالی.(۱)

انسان باتقوا هنگامی که تصمیم بر انجام گناه می گیرد (درحالی که شیطان و نفس اماره هم او را به انجام آن تحریک می کند) فوراً خدا را یاد می کند و این یاد خدا بین او و آن گناه حائل می شود و از انجام آن باز می دارد، و این است معنای قول خدای متعال.

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

انسان مایل به صحت نفس و شفیق به حال خود و علاقه مند به صحت، پس از تنبّه به اینکه راه چاره از خلاصی از عذاب الیم، منحصر است به عمل کردن به دستور انبیا، و دستورهای آنها منحصر است به دو چیز؛ یکی اتیان به مصلحات و مستصحات نفسانیه و دیگر پرهیز از مضرات و مؤلمات آن، و معلوم است که ضرر محرّمات در مفسدات نفسانیه از همه چیز بیشتر است و از این سبب محرّم شده اند و واجبات در مصلحات از هر چیز مهم تر است و از این جهت واجب شده اند.(۲)

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۵۷، منبع: نرم افزار ۵/۲ نور؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ابواب جهادالنفس، باب ۲۳، ح ۱۵.

۲- چهل حدیث، ص ۲۰۸.

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا

اشاره

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا

زیر فصل ها

۱. عوامل تقویت یاد خدا

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

۱. عوامل تقویت یاد خدا

اشاره

۱. عوامل تقویت یاد خدا

به یاد خدا بودن، شدت و ضعف دارد و همه انسان ها در این مورد یکسان نیستند؛ برخی اصلاً به یاد خدا نیستند و برخی گاهی به یاد خدا هستند و گاهی از او غافل می شوند و برخی دیگر همیشه به یاد خدا هستند و هیچ گاه غافل نیستند. در این بخش، به عواملی که سبب می شود همواره به یاد خدا باشیم، اشاره می کنیم:

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن

در میان همه شناخت ها، شناخت آفریدگار جهان اهمیت ویژه ای دارد و بالاترین و برترین شناخت، شناخت خالق زمین و آسمان است.

امام علی(ع) می فرماید: «أَوَّلُ الدِّینِ مَعْرِفَتُهُ؛ سرلوحه دین شناخت اوست».(۱)

امام خمینی رحمه الله نیز بر این باور است:

تمام اعمال قلبیه و قالبیه و افعال روحیه و جسدیه، برای حصول این مقصد مقدس است و به غایت بسط معارف الهیه است.(۲)

۱- نهج البلاغه، خطبه اول.

۲- امام خمینی رحمه الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۷، چ ۱، ص

انسان ها به اندازه ظرفیت و توان خود می توانند خدا را بشناسند. امام علی(ع) می فرماید:

لَمْ یُطْلِعِ الْعُقُولَ عَلَی تَحْدیدِ صِفتِهِ وَ لَمْ یَحْجُبْها عَنْ واجِبِ مَعرفَتِهِ.(۱)

خردها را بر چگونگی صفات خود آگاه نساخته و در شناخت خویش تا آنجا که باید، بر دیده آنها پرده نینداخته است.

امام خمینی رحمه الله نیز معتقد است:

ای عزیز! جمیع علوم شرعیه مقدمه معرفت الله و حصول حقیقت توحید است در قلب _ که آن صبغه الله است «وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَه؛ و کیست خوش نگارتر از خدا؟»(۲) _ غایت امر آنکه بعضی مقدمه قریبه و بعضی بعیده و بعضی بلاواسطه و بعضی مع الواسطه است.(۳)

یکی از بهترین راه های شناخت خدا، شناخت نفس است. اگر توجه به خود و معرفت نفس، به شکل درست انجام گیرد و تقویت شود، به معرفت الله می انجامد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می فرماید: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که خود را شناخت، به یقین خدای خویش را شناخته است».(۴)

کسی که تنها به این می اندیشد که چگونه تأمین معاش کند و غرایز حیوانی خویش را ارضا کند، هویت انسانی خویش را فراموش کرده است.

تفاوت مهم انسان و حیوان در این است که انسان جنبه ای الهی دارد که قرآن از آن به «نَفَخْتُ فیهِ مِنْ رُوحی؛ از روح خود در آن دمیدم»(۵) تعبیر می کند. توجه به این جنبه، انسان را از مرحله حیوانیت خارج می کند. انسان اگر

۱- نهج البلاغه، خطبه ۴۹.

۲- نک: بقره: ۱۳۸.

۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، صص ۹ و ۱۰.

۴- بحارالانوار، ج ۲، ص ۳۲، باب ۹، ح ۲۲.

۵- نک: حجر: ۲۹.

بخواهد خود را بشناسد، باید ببیند این جنبه «نَفَخْتُ فِیهِ مَنْ رُوحِی» چیست و چه اقتضایی دارد؟ برای پی بردن به هویت انسانی و شناخت این جنبه، باید به سه نکته اساسی توجه داشت:

الف) مبدأ من کجاست؟ از کجا و چگونه به وجود آمده ام؟

ب) سرانجام چه خواهد شد و به کجا خواهم رفت؟

ج) چگونه باید از مبدأ به مقصد برسم؟

مولای متقیان، علی(ع) می فرماید:

رَحِمَ اللهُ امْراً عَرَفَ مِنْ اَیْنَ و فِی أَیْنَ و إِلی أَیْنَ.(۱)

خدا رحمت کند کسی را که بداند از کجاست، در کجاست و به سوی کجاست.

اگر کسی بتواند به این سه پرسش اساسی درست پاسخ بدهد، خود را شناخته است و برای پاسخ به این پرسش ها باید به اصول دین نظر افکند. این سه اصل، حکیمانه برگزیده شده اند. دین برای تأمین سعادت انسان برنامه های بسیار دارد و انسان اگر بخواهد به سعادت واقعی برسد، باید این سه اصل اساسی دین را درست بشناسد و به آنها ایمان آورد.

اکنون که دریافتیم شناخت خود، همراه با شناخت توحید، نبوت و معاد است، پی می بریم غفلت از خود نیز همراه با غفلت از این سه اصل یا برخی از این اصل هاست.

پروردگار در قرآن کریم می فرماید:

وَ لا تَکُونُوا کَالَّذینَ نَسُوا اللّهَ فَأَنْسَهُمْ أَنْفُسَیهُمْ أُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ. (حشر: ۱۹)

۱- به سوی او، ص ۸۶، به نقل از: اسفار، ج ۸، ص ۳۵۵.

و چون کسانی مباشید که خدا را فراموش کردند و او (نیز) آنها را دچار خود فراموشی کرد. آنان همان نافرمانانند.

ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی

ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی

محبت، عبارت است از دوستی، میل و رغبت به چیزی که دریافتن آن سبب لذت و راحت باشد.(۱) قرآن کریم، محبت مؤمنان به خدا را برترین نوع محبت می داند: «وَالَّذِینَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبّاً لِلّهِ؛ کسانی که ایمان آورده اند، به خدا محبت بیشتری دارند». (بقره: ۱۶۵)

یکی از عوامل به یاد خدا بودن، راه های تحصیل محبت است. میزان محبت هر کس به خدای یگانه، تابع میزان معرفت او به خدا و صفات اوست. پس اگر کسی بخواهد به یاد خدا باشد، باید محبت خدا را در دل خویش و معرفت خود را به خدا بیشتر کند و او را بهتر بشناسد. هر اندازه خدا را بیشتر بشناسد، به زیبایی و جمال او بیشتر پی می برد و در نتیجه بیشتر عاشق او خواهد شد و محبت خدا در دلش جای خواهد گرفت.

آسان ترین راه تحصیل محبت، یادآوری نعمت های فراوان خداست؛ زیرا فطرت انسان به گونه ای است که وقتی کسی به او خوبی کند، محبت او در دلش جای می گیرد.

در حدیثی از امام سجاد(ع) می خوانیم:

خدای تعالی به حضرت موسی فرمود: مرا پیش خلقم محبوب ساز و خلقم را نزد من محبوب ساز. موسی(ع) عرض کرد: خدایا! چگونه این کار را انجام دهم؟ خدا فرمود: مواهب و نعمت های مرا به یادشان آور تا مرا دوست بدارند.(۲)

۱- فرهنگ عمید، ص ۱۰۶۲.

۲- بحارالانوار، ج ۲، کتاب علم، باب ۸، ص ۴، ح ۶.

انسان برای اینکه به یاد خـدا باشـد، باید به نعمت های ویژه ای که خدا به او بخشیده، بیندیشد و آنها را به خاطر بیاورد. انسان بایـد از نعمت هـایی که ناگهـانی به او داده شـده، یـاد کنـد و موقعیت هـایی را که خـدا هنگام سـختی ها برایش فراهم کرده، همواره به یـاد داشـته باشـد. همچنین به نعمت های معنوی که خـدا به او عنایت کرده، توجه کنـد. در این حال، شور و شوق و محبتش به خدا، آرام آرام افزوده می شود و در نتیجه، بیشتر به یاد خدا خواهد بود و از او دور نخواهد شد.

محبت به خدا آثار فراوانی در زندگی انسان دارد و او را از لغزش ها و انحراف ها در امان نگه می دارد. امام خمینی رحمه الله می فرماید:

این حب چون کامل شود، انسان را از خود منقطع کند و چون از خود منقطع شد، از همه عالم منقطع شود و چشم طمع به خود و دیگران نبندد و از رجس شیطان و رجس طبیعت پاکیزه شود و نور ازل در باطن قلب او طلوع کند و از باطن به ظاهر سرایت کنـد و فعل و قـول او نورانی شود و تمـام قوا و اعضـای او الهی و نورانی شود. پس در عین حـال که متواضع است، پیش همه خلق از هیچ کس تملق نگوید و چشم امید و طمع پیش کسی باز نکند و چشمش به دست خلق دوخته نباشد.(۱)

ج) مواظبت بر عمل

ج) مواظبت بر عمل

اگر انسان فرمان پذیر باشد و به فرمان های پروردگار آگاهانه عمل کند، ایمان به خدا در دل او تقویت می شود و بیشتر به یاد خداست. همه عبادت ها به ویژه نماز در این زمینه نقش بسزایی دارد. خدای حکیم در آغاز رسالت حضرت موسی(ع) خطاب به وی می فرماید:

۱- شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۳۳۸.

إِنَّنی أَنَا اللّهُ لا إِلهَ إِلاّ أَنَا فَاعْبُدْنی وَ أَقِمِ الصّلاهَ لِذِکْری. (طه: ۱۴)

به درستی که من الله هستم، معبودی جز من نیست؛ پس مرا پرستش کن و به یاد من نماز برپادار.

در این آیه پس از بیان مهم ترین اصل دعوت پیامبران که توحید است، موضوع عبادت خدای یگانه مطرح و به دنبال آن، فرمان خواندن نماز صادر می شود، که مهم ترین راه برای از یاد نبردن ذات پاک اوست.

در تفسیر نمونه، تحت عنوان «نماز بهترین وسیله یاد خدا» چنین آمده است:

در آیه فوق به یکی از فلسفه های مهم نماز اشاره شده است و آن اینکه انسان در زندگی این جهان، با توجه به عوامل غافل کننده، نیاز به تذکر و یادآوری دارد. با وسیله ای که در فاصله های مختلف زمانی، خدا و رستاخیز و دعوت پیامبران و هدف آفرینش را به یاد او آورد و از غرق شدن در گرداب غفلت و بی خبری حفظ کند. نماز این وظیفه مهم را بر عهده دارد... جالب اینکه این آیه می گوید: نماز را برپادار تا به یاد من باشی، اما در آیه ۲۸ سوره رعد می گوید: ذکر خدا مایه اطمینان و آرامش دل هاست و در آیه ۲۷ تا ۳۰ سوره فجر می فرماید: ای نفس مطمئنه! به سوی پروردگارت بازگرد، درحالی که هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود. در زمره بندگانم در آی، و در بهشتم گام بگذار.

از قرار دادن این سه آیه کنار هم، به خوبی می فهمیم که نماز انسان را به یاد خدا می اندازد، یاد خدا نفس مطمئنه به او می دهد و نفس مطمئنه او را به مقام بندگان خاص و بهشت جاویدان می رساند.(۱)

۱- تفسیر نمونه، ج ۱۳، صص ۱۷۴ و ۱۷۵.

د) پالایش دل

د) پالایش دل

یکی دیگر از عوامـل تقویت یاد خـدا این است که انسان قلب خود را از آلودگی پاک سازد. امام خمینی رحمه الله دراین باره می فرماید:

چون قلب را از کثافات خالی کرد، مهیّا برای ذکر خدا و قرائت کتاب خدا شود. و تا کثافات عالم طبیعت در آن است، استفاده از ذکر و قرآن شریف میسور نشود؛ چنان که در کتاب الهی، در سوره مبارکه واقعه، آیه ۷۷ ـ ۷۹ می فرماید:

«إِنّهُ لَقُرْآنٌ کَریمٌ فی کِتـابٍ مَکْنُونٍ لا ـ یَمَسُّهُ إِلاَّ ـ الْمُطَهَّرُونَ؛ آن قطعاً قرآنی است ارجمنـد، که در کتابی محفوظی جای دارد و پاکان نمی توانند به آن دست یابند».

ه_) سختی و مصیبت

ه_) سختی و مصیبت

یکی از لطف های پنهانی خدا این است که گه گاه برای بنده اش بلایی می فرستد تا او با شکیبایی، خدا را یاد کند.

امام باقر(ع) می فرماید:

خدای تعالی مؤمن را با فرسـتادن گرفتاری تفقد می کند؛ همان گونه که مرد مسافر با فرستادن هدیه، خانواده خود را تفقد می کند و او را از دنیا پرهیز می دهد؛ همان گونه که طبیب مریض را پرهیز می دهد.(۱)

امام خمینی در رابطه با تأثیر مصیبت بر یاد خدا می فرماید:

و دیگر از نکات شـدت ابتلای بنـدگان خاص این است که آنها در این ابتلا و گرفتاری ها به یاد حق افتند و مناجات و تضـرع در درگاه قدس ذات مقدس نمایند و مأنوس با ذکر و فکر او گردند و طبیعی این نوع

۱- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴ ه_ . ق، چ ۴، ج ۲، ص ۲۵۵، ح ۱۷.

بنی الانسان است که در وقت بلیات تشبّث به هر رکنی که احتمال نجات در او دهند، پیدا می کنند و در وقت سلامت و راحت، غفلت از آن پیدا می کنند و چون خواص رکنی جز حق سراغ ندارند، بدان متوجه شوند و انقطاع به مقام مقدس او پیدا کنند و حق تعالی از عنایتی که به آنها دارد، خود سبب انقطاع را فراهم فرماید.(۱)

و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا

و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا

انسان نیازمند پرستش و عرفان الهی است. در عبادت و عرفان الهی، این نکته مهم وجود دارد که بنده به نیازمندی خویش به خدا که بی نیاز مطلق است، توجه دارد؛ یعنی خود را می شناسد و می داند مالک چیزی نیست، بلکه نیازمند مطلق است. خداوند خطاب به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

قُلْ لا أَمْلِكُ لِنَفْسِی نَفْعًا وَ لا ضَرّاً إِلاّ ما شآءَ اللّهُ. (اعراف: ۱۸۸)

بگو جز آنچه خدا بخواهد، برای خودم اختیار سود و زیانی ندارم.

انسان آگاه می داند که خداوند بزرگ، مالک همه چیز است. هر چه این احساس فقر بیشتر باشد، معرفت نیز کامل تر می شود.

در روایتی آمده است که خدای بزرگ فرمود:

من بندگانی دارم که مرا دوست دارند و من هم آنان را دوست دارم. آنان مشتاق من و من هم مشتاق آنهایم. آنان مرا یاد می کنند و من نیز آنها را یاد می کنم. آنان به من نظر می کنند و من به آنها. پس اگر تو به راه آنها بروی، تو را نیز دوست خواهم داشت و اگر از راه منحرف شوی، دشمنت می شوم. عرض کرد: خدایا! نشانه های آنان چیست؟ خطاب رسید: آن گاه که شب فرا رسید... و هر دوستی با دوست خود خلوت کرد، آنان در برابر من به پا می ایستند و صورت های خود را بر زمین می گذارند و با کلام من (تلاوت کتاب آسمانی) با من مناجات و

۱- چهل حدیث، ص ۲۴۱.

گفت وگو می کنند و از نعمت های من سپاسگزاری می کنند. آنها را می بینی که گریه و ناله می کنند، شیون سر می دهند و آه می کشند، در حالی که ایستاده یا نشسته و در رکوع یا سجده هستند. همه زحمت هایی را که به خاطر من تحمل می کنند، می بینم و شکوه هایی را که از محبت من بر زبان دارند، می شنوم. سه چیز به آنها عطا می کنم: نور خود را در دل آنان می افکنم. در نتیجه همان گونه که من از آنها آگاهم، آنها نیز از من باخبر خواهند بود. اگر همه آسمان ها و زمین ها و آنچه در میان آنهاست، به آنان داده شود، باز آن را کم خواهم دانست. روی به سوی آنها می کنم. کسی که من رو به سوی او کنم، آیا کسی می تواند بفهمد که به او چه عطایی خواهم کرد.(۱)

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

انسان سالک تا در سیر الی الله و سلوک الی جناب الله است، نماز و دیگر مناسکش فرق بسیار دارد با ولیّ کامل که سیر را به آخر رسانیده و به غایه القصوای عروج کمالی و معراج روحی معنوی رسیده و قدم به محفل انس قاب قوسین نهاده؛ زیرا سالک مادامی که در سلوک و سیرالی الله است، نمازش براق عروج و رَفْرَفِ(۲) وصول است.(۳)

ایشان در جای دیگر، درباره نهادینه شدن یاد خدا بر اثر عبادت می فرماید:

این عبادت چندین ثمره دارد. یکی آنکه خود صورت عمل در آن عالم به قدری زیبا و جمیل است که نظیر آن در این عالم نیست و از تصور آن

۱- ملامحسن فیض کاشانی، المحجه البیضاء، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۴۲، ج ۸، صص ۵۸ و ۵۹.
۲- رفرف: سکوی پرش.
۳- سر الصلوه، ص ۱۱.

عاجزیم و دیگر آنکه نفس، صاحب عزم و اقتدار می شود؛ و این، نتایج کثیره دارد... .(۱)

همچنین می فرماید:

چون دست بندگان از ثنا و عبادت ذات مقدس کوتاه بود و بدون معرفت و معبودیت حق، هیچ یک از بندگان به مقامات کمالیه و مدارج اخرویه نرسند... حق تعالی به لطف شامل و رحمت واسعه خود، بابی از رحمت و دری از عنایت به روی آنها باز کرد، به تعلیمات غیبیه و وحی و الهام به توسط ملائکه و ـ انبیا و آن باب عبادت و معرفت است ـ طرق عبادت خود را بر بندگان آموخت و راهی از معارف بر آنها گشود تا رفع نقصان خویش حتی الامکان بنمایند و تحصیل کمال ممکن بکنند. و از پرتو نور بندگی هدایت شوند به عالم کرامت حق و به روح و ریحان و جنت نعیم، بلکه به رضوان الله اکبر رسند. پس فتح باب عبادت و عبودیت، یکی از نعمت های بزرگی است که تمام موجودات رهین آن نعمت اند و شکر آن نعمت را نتوانند کنند.(۲)

حضرت امام، عبادت را وسیله رسیدن به عشق الهی و عشق ورزی با خالق می دانست. امام به صراحت بیان کرده است که در وادی عشق، دیگر نباید به عبادت، به چشم وسیله ای برای رسیدن به بهشت نگاه کرد. عبادت با این نگاه، دیگر از ترس جهنم نیست، بلکه نوعی معاشقه است؛ معاشقه عاشق است با معشوق خود. مسئله دیگر، نماز اول وقت بود که ایشان خیلی به آن اهمیت می داد. حتی در بیمارستان هم که بستری بود، با وجود دردمندی، مراقب اوقات

۱- چهل حدیث، ص ۱۲۶.

۲- چهل حدیث، ص ۲۲۴.

شرعی بود. ایشان روایتی از امام جعفر صادق(ع) نقل می کرد که: «اگر کسی نمازش را سبک بشمارد، از شفاعتشان محروم می شود».(۱)

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

اشاره

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

همان گونه که عواملی، یاد خدا را در انسان تقویت می کند، عواملی نیز یاد خدا را تضعیف می کند و گاه انسان را به کلی از یاد خدا باز می دارد. در اینجا به برخی از این عوامل اشاره می کنیم.

الف) پیروی از شیطان

الف) پیروی از شیطان

شیطان، این دشمن دیرینه انسان، همواره می کوشد با وسایل گوناگون انسان را از یاد خدا بازدارد. خدای مهربان برای اینکه بندگان خود را از خطر شیطان در امان نگه دارد، برخی راه های مکر او را بیان کرده است. پروردگار یکتا، پس از بیان حکم تحریم شراب و قمار می فرماید:

إِنّما یُرِیدُ الشّیْطانُ أَنْ یُوقِعَ بَیْنَکُمُ الْعَداوَهَ وَ الْبَغْضاءَ فِی الْخَمْرِ وَ الْمَیْسِرِ وَ یَصُدّکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللّهِ وَ عَنِ الصّلاهِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ. (مائده : ۹۱)

همانا شیطان می خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه ایجاد کند و شما را از یاد خدا و از نماز بازدارد. پس آیا شما دست برمی دارید؟

علامه طباطبایی رحمه الله درباره این آیه می گوید:

بیان کردن نماز به طور جداگانه، در حالی که کلمه ذکر شامل آن نیز می شد، این مطلب را می رساند که در میان همه انواع ذکر، نماز از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و کامل تر از همه است. اهمیت نماز به حدی است که در کلام پیامبر به عنوان ستون دین معرفی شده و در آیات متعدد قرآن

۱- چهل حدیث، ص ۵۳۰.

نیز چندان تعبیرهایی درباره نماز وجود دارد که هیچ شکی در اهمیت فوق العاده آن نمی ماند.(۱)

یاد خدا، تنها برای دوری از شراب و قمار نیست، بلکه هر عملی که مخالف فرمان خدا باشد، نوعی قمار و پیروی از شیطان به شمار می آید. حضرت علی(ع) می فرماید: «کُلُّ ما أَنْهی عَنْ ذِکْرِ اللهِ فَهُوَ مِنَ الْمَیْسِرِ؛ هر چیزی که انسان را از یاد خدا باز دارد، از اقسام قمار است».(۲)

همچنین می فرماید: «کُلُّ ما أَنْهی عَنْ ذِکْرِ اللهِ فَهُوِ مِنْ اِبْلیسَ؛ هر عملی که انسان را از یاد خدا بازدارد، از شیطان است».(۳)

پروردگار یکتا، پس از اشاره به عذاب دوزخیان و سوگند دروغ آنان، علت گرفتاری شان را چیرگی شیطان و از یاد بردن خدا می داند: «اسْتَحْوَذَ عَلَیْهِمُ الشَّیَطانُ فَأَنْساهُمْ ذِکْرَ اللّهِ؛ شیطان بر آنان چیره شده و خدا را از یادشان برده است». (مجادله: ۱۹)

هر عملی که انسان را به خود مشغول کند و از یاد خدا بازدارد، به منزله پیروی از شیطان است و سبب چیرگی او می شود.

ب) پیروی از شهوات

ب) پیروی از شهوات

پیروی از هوای نفس و انجام دادن خواسته های شیطانی، انسان را سرگرم می کند و او را از یاد خدا بازمی دارد. حضرت علی(ع) می فرماید:

لَیْسَ فِی الْمَعاصِی اَشَدُّ مِن اِتِّباعِ الشَّهْوَهِ، فَلا تُطِیعُوها فَیَشْغَلَکُمْ عَنِ اللهِ.(۴)

۱- سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیرالقرآن، تهران، دار الکتب اسلامیه، ۱۳۹۴ هـ . ق، چ ۳، ج ۶، ص ۱۳۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۲، ص ۴۳۰، ح ۴۷۸؛ وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۳۱۶.

۳- میزان الحکمه، ح ۶۴۷۹ ؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۱۷۰.

۴- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۳۱، ح ۶۴۸۳؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۵، ص ۸۸.

در میان گناهان، گناهی سخت تر از پیروی شهوت نیست. پس از آن پیروی نکنید که شما را از یاد خدا بازمی دارد.

شاید منظور از شـهوت، تنها شـهوت جنسـی نباشد و شامل همه خواسـته های نفسانی شود. امام سـجاد(ع)، در حدیثی به برخی مصداق های آن اشاره کرده است:

إِنَّ قَسْوَةَ الْبِطْنَهِ وفَتْرَهَ الْمَئِلَهِ وَ سُكْرَ الشَّبَعِ وَ غِرَّهَ الْمُلْكِ مِمّا يُثَبِّطُ وَ يُبْطِئُ عَنِ الْعَمَلِ وَيُنسِّى الذِّكْرَ.(۱)

به درستی که قسـاوتِ پرخوری، سـستیِ اراده، مستی، سـیری و غرور، جاه و مقام، از عواملی هسـتند که انسان را در انجام عمل صالح سست می کند و از انجام آن بازمی دارد و سبب فراموشی یاد خدا می شود.

ج) دنیادوستی

ج) دنیادوستی

دنیـادوستی، یکی دیگر از عوامـل بازدارنـده اسـت. این عمـل، نه تنهـا سـبب غفلت از یـاد خـدا می شـود، بلکه سرچشـمه همه خطاهاست، چنان که امام سجاد(ع) می فرماید: «حُبُّ الدُّنْيا رَأْسُ كُلِّ خَطيئَهَ؛ دوستی دنیا سرمنشأ همه خطاهاست».(۲)

امام صادق(ع) نیز می فرماید: «رَأْسُ كُلِّ خَطيئِهِ حُبُّ الدُّنْيا؛ سرمنشأ همه خطاها، دوست داشتن دنیاست».(۳)

یکی از مظاهر دنیا دوستی، علاقه فراوان به اموال و فرزنـدان است. اموال و اولاد از مواهب الهی انـد. تا آنجا که از آنها در راه نزدیکی به خدا و رسیدن به سعادت اخروی کمک گرفته شود، ولی اگر علاقه افراطی به

۱- میزان الحکمه، ص ۴۳۱، ح ۶۴۸۵؛ بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۱۲۹، نرم افزار ۵/۲ نور.

۲- اصول کافی، ج ۲، باب ذم دنیا، ص ۱۳۱، ح ۱۱.

۳- بحارالانوار، ج ۷۰، باب ۲۲، ص ۷، ح ۱.

آنها، میان انسان و خدا سد ایجاد کند، پدید آورنده گرفتاری و بدبختی است، چنان که خداوند می فرماید:

وَ اعْلَمُوا أَنّما أَمْوالُکُمْ وَ أَوْلادُکُمْ فِتْنَهٌ وَ أَنّ اللّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظیمٌ. (انفال: ۲۸)

و بدانید که اموال و فرزندان شما (وسیله) آزمایشتان هستند و خداست که نزد او پاداش بزرگ است.

خداوند متعال به مؤمنان در آیه ای دیگر چنین هشدار می دهد:

یا أَیُّهَا الّذِینَ آمَنُوا لا تُلْهِکُمْ أَمْوالُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللّهِ وَ مَنْ یَفْعَلْ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ. (منافقون : ۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید، اموال شما و فرزندانتان، شما را از یاد خدا غافل نگرداند و هر کس چنین کند، آنان خود زیان کارانند.

دنیا دوستی و توجه به زینت های آن و مهم تر از همه، محبت افراطی به دارایی و فرزندان، مانع محبت به خدا و جای گرفتن او در دل انسان می شود.

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

رغبت به دنیا و زخارف آن و توجه و محبت به زینت های آن، بزرگ ترین جند ابلیس و جهل است و از دقیق ترین دام های نفس است که به واسطه آن انسان به دام بلا مبتلا و از راه هدایت و رشد گمراه و از وصول به نتیجه انسانیت و برخورداری از ثمره شجره ولایت، محروم و محجوب شود.

چون انسان این مطلب را دریافت و با عین انصاف و چشم بصیرت به اول و آخر امر خود نظر کرد، برخود حتم و لازم شمارد که حتی الامکان این خار طریق (را) که اسم آن محبت و رغبت به دنیا و مال و منال آن است، از سر راه سلوک خود بردارد و این خطیئه مهلکه را که رأس هر خطیئه است، و اُمّ هر مرض است، از خانه قلب خود دور کند، و این خانه را که

منزلگاه محبوب و محل تجلی مطلوب است، از قذارت پاک، و از جنود ابلیس و شرک شیطان تطهیر کند و دست غاصبانه دیو پلید را از خانه خدا کوتاه [کند]، و بت ها را از طاق و رواق آن فروریزد تا صاحب خانه به منزل خود عنایت پیدا کند و از جلوه های خود، آن را روشنی دهد.(۱)

ایشان در جای دیگر می گوید:

اگر انسان به مرض دنیاپرستی و هواخواهی مبتلا- شد [و] محبت دنیا قلب او را فراگرفت، از غیر دنیا و مافیها بیزار می شود و العیاذ بالله نسبت به خدا و بندگان خدا و به پیامبران و اولیای الهی و ملائکه الله دشمنی می ورزد و احساس حقد و کینه می کند و آنگاه که فرشتگان به امر خدای سبحان برای گرفتن جان او می آیند، سخت احساس تنفر و انزجار می کند؛ زیرا می بیند خداوند و ملائکه الله می خواهند او را از محبوبش (دنیا و امور دنیوی) جدا سازند و ممکن است با عداوت و دشمنیِ حضرت حق تعالی از دنیا برود. یکی از بزرگان قزوین نقل می کرد که (به) بالین مردی که در حال احتضار بود، حاضر شدم. در آخرین دقایق زندگی چشم باز کرد و گفت: ظلمی که خدا به من کرد، هیچ کس نکرده است؛ زیرا با چه خون جگری این بچه ها را پرورش داده، بزرگ کرده ام. اکنون می خواهد مرا از آنان جدا سازد! آیا ظلمی بالاتر از این می شود؟! اگر انسان خود را مهذّب نکند و از دنیا منصرف نسازد و حب آن را از دل بیرون ننماید، بیم آن می رود که هنگام مرگ با قلبی لبریز از بغض و کینه نسبت به خداوند و اولیای او جان سپارد.(۲)

۱- شرح حدیث جنود عقل و جهل، صص ۳۰۳ و ۳۰۴.

۲- امام خمینی رحمه الله، جهاد اکبر یا مبارزه با نفس، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۳، چ ۳، صص ۵۲ و ۵۳.

د) دوستی با منحرفان

د) دوستی با منحرفان

بی گمان، یکی از عوامل سازنده شخصیت انسان، دوست اوست؛ زیرا انسان بخش مهمی از اندیشه ها و صفت های اخلاقی خود را از راه دوستانش فرا می گیرد. ازاین رو، هم نشینی با پرهیزکاران، از عوامل تقویت یاد خداست و هم نشینی با اهل فسق و فجور، از عوامل تضعیف یاد خدا است. خداوند با اشاره به صحنه های قیامت می فرماید:

وَ یَوْمَ یَعَضّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتّخَذْتُ مَعَ الرّسُولِ سَبیلًا یا وَیْلَتی لَیْتَنی لَمْ أَتّخِذْ فُلانًا خَلیلًا لَقَدْ أَضَلّنی عَنِ الذِّکْرِ بَعْدَ إِذْ جاءَنی وَ کانَ الشّیْطانُ لِلإِنْسانِ خَذُولاً. (فرقان: ۲۷ - ۲۹)

و روزی است که ستم کار دست های خود را می گزد (و) می گوید: ای کاش با پیامبر راهی برمی گرفتم، ای وای، کاش فلانی را دوست (خود) نگرفته بودم. او (بود که) مرا به گمراهی کشانید، پس از آنکه قرآن به من رسیده بود، و شیطان همواره خوارکننده انسان است.

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا

اشاره

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا

ذکر و یاد خدا، آثار و برکات دنیوی، اخروی، فردی و اجتماعی فراوانی دارد، چنان که امام خمینی رحمه الله می فرماید:

بدان ای عزیز! که تذکر از محبوب و به یاد معبود به سر بردن، نتیجه های بسیاری برای عموم طبقات دارد، اما برای اکمل و اولیا و عرفا، که خود آن غایت آمال آنهاست و در سایه آن به وصال جمال محبوب خود رسند. و اما برای عامه و متوسطین، بهترین مصلحات اخلاقی و اعمالی و ظاهری و باطنی است. انسان اگر در جمیع احوال و پیشامدها به یاد حق تعالی باشد و خود را در پیشگاه آن ذات مقدس حاضر ببیند، البته از اموری که خلاف رضای اوست خودداری کند و نفس را از سرکشی جلوگیری کند.(۱)

اکنون به برخی آثار یاد خدا اشاره می کنیم:

۱. آثار فردی یاد خدا

اشاره

۱. آثار فردی یاد خدا

توجه به خدا و به یاد او بودن، نشانه پیوند قلبی انسان با درگاه الهی است و البته در این پیوند باطنی، مواهب فراوانی نصیب انسان می شود که عبارتند از:

۱- شرح چهل حدیث، ص ۲۹۱.

الف) سلامت قلب

اشاره

الف) سلامت قلب

براساس آموزه های قرآن، تنها سرمایه نجات بخش در قیامت، قلب سلیم است. خداوند می فرماید:

یَوْمَ لایَنْفَعُ مالٌ وَ لابَنُونَ إِلّا مَنْ أَتَی اللهَ بِقَلْبٍ سَلیمٍ. (شعراء : ۷۷ - ۷۹)

در آن روزی که مال و فرزندی سود نمی دهد، مگر کسی که دلی پاک به سوی خدا بیاورد.

قلب سلیم، قلبی است که از هر گونه انحراف اخلاقی و اعتقادی و از دنیادوستی دور باشد. امام صادق(ع) درباره قلب سلیم چنین فرموده است: «اَلقَلْبُ السَّلیمُ الَّذِی یَلْقی رَبَّهُ وَ لَیْسَ فِیهِ اَحدٌ سِواهُ؛ قلب سلیم، قلبی است که خدا را ملاقات کند، در حالی که (محبت) کسی غیر از او در آن نباشد».(۱)

دین اسلام پیش از هر چیز، به زیربنای فکری و عقیدتی اهمیت می دهد؛ زیرا همه برنامه های عملی انسان بازتاب آن اندیشه و ایمان است.

آثار سلامت قلب

اشاره

سلامت قلب آثار فراوانی دارد که با برخی از آنها آشنا می شویم:

یک _ آرامش دل

اشاره

خداوند در قرآن کریم، پس از آنکه افراد بازگشت کننده به سوی خدا را با عبارت «الَّذینَ آمنوُا وَ تَطمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِالله؛ آنها کسانی هستند که ایمان آورده اند و دل هایشان به یاد خدا مطمئن (و آرام) است» معرفی می کند، به عنوان قاعده ای کلی و اصل فراگیر می فرماید: «أَلا بِذِکْرِاللّهِ تَطْمَئِنّ الْقُلُوبُ؛ آگاه باش که دل ها با یاد خدا آرامش می یابد». (رعد: ۲۸)

۱- اصول کافی، ج ۲، باب اخلاص، ص ۱۶، ح ۵.

حضرت علی(ع) نیز در این باره می فرماید: «ذِکْرُاللهِ جَلاءُ الصُّدُورِ وَ طُمَأنِینَهُ القُلوُبِ؛ یاد خدا، جلادهنده سینه ها و (مایه) آرامش دل هاست».(۱)

امام خمینی رحمه الله خطاب به افسران ارتش فرمود:

توجه به او را از یاد نبرید. توجه به او منشأ همه خیرات است برای دنیای شما، برای آخرت شما. به ذکر خدا مطمئن می شود قلب. «أَلا بِذِکْرِاللّهِ تَطْمَئِنّ الْقُلُوبُ» قلب ها اگر بخواهد مطمئن باشد که بهترین نعمت این است که انسان مطمئن باشد. الان که شما اینجا نشسته اید، نه شما از من می ترسید، نه من از شما؛ برادریم همه. این اطمینان است.(۲)

همچنین خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی فرمود:

اگر تمام عالم را، تمام این کهکشان ها و تمام این سیارات و ثوابت و هر چه هست، تحت سلطه یک نفر بیاید، باز قانع نمی شود. برای اینکه اینها کمال مطلق نیست. تا نرسد به آنجایی که اتصال به دریای کمال مطلق پیدا نکند و فانی در آنجا نشود، برایش اطمینان حاصل نمی شود.

نه به ریاست جمهوری و نه به نخست وزیری و نه به قدرت های بزرگ و نه به دارا بودن همه ملک و ملکوت. آنی که اطمینان می آورد و نفس را از تزلزل که دارد و خواهش که دارد، بیرون می آورد، آن ذکرالله است، نه ذکرالله به اینکه در لفظ، «لاإِلهَ الّا اللهُ» بگوییم، ذکرالله که در قلب واقع می شود یاد خدا، توجه به او. «بِذِکْرِاللّهِ تَطْمَئِنّ الْقُلُوبُ»؛ قرآن، با جمله ای

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۲، ح ۶۴۳۹؛ غررالحکم و درالکلم، ج ۴، ص ۲۹.
۲- صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۲۴.

کوتاه و پرمغز، مطمئن ترین و نزدیک ترین راه را برای تحصیل آرامش نشان داده و می گوید: «بدانید که یاد خدا آرام بخش دل هاست»!(۱)

عوامل اضطراب و نگرانی

اشاره

در زندگی انسان عوامل بسیاری وجود دارد که باعث نگرانی و اضطراب درونی انسان می شوند و یاد خدا در آرامش روانی انسان و مصون نگه داشتن وی از این بیماری اثر فراوان دارد. در ذیل به برخی از عوامل اضطراب اشاره می کنیم:

اول _ آینده تاریک و مبهم

گاهی اضطراب و نگرانی به دلیل آینده تاریک و مبهمی است که در برابر انسان خودنمایی می کند، احتمال زوال نعمت ها، نیازمندی، درماندگی، بیماری و... آدمی را رنج می دهد، ولی ایمان به خدای توانا و مهربان می تواند این گونه نگرانی ها را از بین ببرد و انسان را به آرامش برساند. آدمی باید به یاد داشته باشد به یاری خدا در برابر حادثه ها درمانده نخواهد ماند.

دوم _ گذشته تاریک

گاه گذشته تاریک، فکر انسان را به خود مشغول و او را نگران می کند؛ نگرانی از گناهانی که انجام داده و از کوتاهی ها و لغزش هایی که داشته است. توجه به این نکته که خدا، آمرزنده و توبه پذیر است، به انسان آرامش می دهد.

۱- نک: تفسیر نمونه، ۱۳۸۴، ج ۱۰، صص ۲۴۷ و ۲۴۸.

سوم _ ضعف در برابر عوامل مخالف

ضعف و نـاتوانی انسـان در برابر عوامـل طبیعی و در برابر دشـمنان داخلی و خارجی، او را نگران می سازد که من در برابر این همه دشـمن چه کنم؟ هنگامی که به یاد خـدا می افتد و به قدرت بی نهایت او دل می بندد، قلبش آرام می گیرد و با خود می گوید: من تنها نیستم و در سایه لطف خدای توانا هستم.

چهارم _ احساس پوچی

گاهی نگرانی های آزاردهنده انسان، به دلیل احساس پوچی و بی هدف بودن است، ولی کسـی که به خدا ایمان دارد و مسـیر درسـتی را بـه عنـوان هـدفی بزرگ پـذیرفته اسـت، نه گرفتـار احسـاس پـوچی می شـود و نه همچـون افراد بی هـدف و مردد، سرگردان و نگران می گردد.

پنجم _ قدرنشناسی

گاهی انسان برای رسـیدن به هـدفی بسـیار می کوشد، ولی کسـی از زحمت او قدردانی و تشـکر نمی کند. این ناسپاسـی او را رنج می دهد و گرفتار نگرانی و اضـطراب می شود. هنگامی که انسان احساس کند، کسی از همه فعالیت های او آگاه است و قدر آنها را می داند و به او پاداش می دهد، دیگر نگران و ناآرام نخواهد بود.

ششم _ بدگمانی ها و خیال های پوچ

یکی دیگر از عوامل نگرانی که بسیاری از مردم در زنـدگی خود از آن رنـج می برنـد، بدگمانی به دیگران و خیال های پوچ درباره مردم است. توجه به خـدا و لطف بی پایان او و به یاد آوردن فرمان خـدا به حسن ظن، این حالت رنج آور را از بین می برد و آرامش و اطمینان را جایگزین آن می کند.

هفتم ـ دوستی دنیا

دوست داشـتن دنیا و دل باختگی در برابر زرق و برق های زنـدگی مادی، یکی از بزرگ ترین عوامل نگرانی انسان ها بوده و هست. حتی گـاهی دست نیـافتن به امری جزئی و دنیـایی، سـاعت هـا یـا روزهـا و هفته ها فکر دنیاپرسـتان را سـرگرم و زمانی نرسیدن به وسیله ای مادی یا از دست دادن آن، توفانی از نگرانی و اضطراب در قلب و فکر آنها ایجاد می کند.

ایمان به خـدا و توجه به آزادگی که همیشه با زهد و پارسایی سازنده و اسـیر نشدن در چنگال زرق و برق دنیا همراه است، به همه این نگرانی ها پایان می دهد و به روح مؤمن وسعت می بخشد. امام علی(ع) می فرماید:

دُنیاکُمْ عِنْدِی لَأَهْوَنُ مِنْ وَرَقَهِ فِی فَمِ جَرادهٍ تَقْضَمُها.(۱)

دنیای شما نزد من از برگ جویده شده در دهان ملخ پست تر است.

هشتم ـ وحشت از مرگ

ترس و وحشت از مرگ که همیشه روح انسان های کافر و بی ایمان را می آزارد، عامل مهم دیگر پدیدآورنـده نگرانی است. برای مؤمن که مرگ را دریچه ای به زنـدگی وسیع تر و والاتر می داند و گذشـتن از گذرگاه مرگ را همچون گذر از دالان زنـدان و رسـیدن به فضـایی آزاد می شـمارد، نگرانی از مرگ معنـا نـدارد، بلکه چنین مرگی، به ویژه اگر در راه انجـام وظیفه باشد، خواستنی و دوست داشتنی است.

البته عوامـل نگرانی، منحصـر به اینها نیست و عوامل دیگری نیز وجود دارد. به هر حال، همه این عوامل، در برابر ایمان به خـدا بی رنگ و بی اثر می شود.

۱- نهج البلاغه، خطبه ۲۲۴.

دو _ حیات دل

حیات حقیقی دل، در گرو توجه به خدای قادر است، همان گونه که مرگ دل، بر اثر غفلت از یاد خداست. از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است: «بِذِکْرِاللهِ تَحْیَی الْقُلُوبُ و بنسْیانِهِ مَوْتُها؛ دل ها با یاد خدا زنده می شوند و مرگشان در فراموشی اوست».(۱)

حضرت علی(ع) نیز می فرماید: «فِی الذِّکْرِ حَیاتُ الْقُلوبُ؛ زنده بودن دل در یاد خداست».(۲)

امام خمینی رحمه الله نیز می فرماید:

انسان سالک پس از آنکه، متسنن به سنن الهیه و متلبس به لباس شریعت شد و اشتغال به تهذیب باطن و تعقیل سر و تطهیر روح و تنزیه قلب پیدا کرد، کم کم از انوار غیبیه الهیه در مرآت قلبش تجلیاتی حاصل شود و با جذبه های باطنیه و عشق فطری جبلی، مجذوب عالم غیب گردد و پس از طی این مراحل، سلوک الی الله با دستگیری باطنی غیبی شروع شود و قلب، حق طلب و حق جو شود.(۳)

از مطالب یاد شده استفاده می شود: یاد خدا به انسان، حیات حقیقی می بخشد که ماورای این حیات مادی است.

سه _ شفای دل

وقتی انسان خدا را از یاد ببرد و سرگرم امور مادی شود، گرفتار انواع بیماری های روحی و معنوی می گردد.

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۴۰۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۳۹۸.

۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۴۳.

تنها راه درمان این بیماری های توان فرسای معنوی که امروزه بشر را به زانو درآورده، توجه دل به خداست. ازاین رو، در روایت های معصومان(ع) ذکر و یاد خدا، با عنوان شفای دل معرفی شده است. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «ذِکْرُ اللهِ شِفاءُ الْقُلوُبِ؛ یاد خدا شفای دل هاست».(۱)

حضرت علی(ع) نیز دراین باره می فرماید: «ذِکرُ الله دَواءُ أَعْلالِ النُّفوس؛ یاد خدا، درمان بیماری های جان هاست».(۲)

همچنین در دعای کمیل می خوانیم: «یا مَنْ اِسْمُهُ دَواءٌ وَ ذِکْرُهُ شِفاءٌ؛ ای آن که نامت درمان و یادت شفا [ی بیماری ها] است».

امام خمینی رحمه الله نیز براین باور است:

باید دانست که هر کس باید خود، معالج قلب و طبیب روح خود باشد. دایه، دل سوزتر از مادر نخواهد بود. روزهای فرصت و مهلت و موسع خود را نگذارد از دست برود و در هنگامی که ایام بیچارگی و فشار و ضیق است، از خواب غفلت برخیزد و هیچ دوایی برای او مؤثر نشود.(۳)

ب) ایجاد بصیرت

ب) ایجاد بصیرت

گاه وسوسه های شیطانی، به انسان اجازه نمی دهد حق را از باطل و دوست را از دشمن تشخیص دهد. افراد پرهیزکار در این هنگام، خدا را یاد می کنند. یاد خدا آنان را به آگاهی و بصیرت می رساند؛ بصیرتی که

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۹، ح ۶۴۱۷ ؛ غررالحکم ودررالکلم، ج ۴، ص ۲۸۸.
۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۹، ح ۶۴۱۸.
۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۵۳.

نتیجه اش رهایی از چنگال وسوسه های اهریمنی است. پروردگار در قرآن می فرماید:

إِنّ الّذینَ اتّقَوْا إِذا مَسّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشّیْطانِ تَذَکّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ. (اعراف: ۲۰۱)

در حقیقت کسانی که (از خدا) پروا دارند، چون وسوسه ای از طرف شیطان برایشان رسد، (خدا را) به یاد آورند و به ناگاه بینا شوند.

حضرت علی(ع) نیز می فرماید: «مَنْ ذَکَرَ اللّهَ اسْتَبْصَرَ؛ هر که خدا را یاد کند، بصیرت می یابد».(۱)

از این آیه و روایت پی می بریم، انسان در سایه توجه به خدا، به بصیرت و آگاهی ویژه ای می رسد که بر اثر آن می تواند نقشه ها و مکرهای شیطان های جن و انس را تشخیص دهد و خود را از چنگال آنها برهاند.

ج) تقویت ایمان

ج) تقویت ایمان

یاد خدا سبب نورانیت دل و رسیدن به بصیرت و نیز تقویت ایمان می شود. ازاین رو، در سخنان معصومان(ع) یاد خدا، ستون ایمان و یکی از ویژگی های اخلاقی مؤمنان معرفی شده است. حضرت علی(ع) می فرماید: «ذِکْرُ اللّهِ دِعامَهُ الْایمانِ وَ عِصْمَهٌ مِنَ الشَّیْطانِ؛ یاد خدا، ستون ایمان و [سبب] مصونیت از شر شیطان است».(۲)

براساس روایت های یادشده درمی یابیم، یاد خدا، برنامه و ویژگی مؤمنان نیکوکار است و در سایه یاد خدا، ایمان انسان تقویت می شود و به مرحله ای می رسد که همه موفقیت های خود را از خدا می داند و هیچ گاه گرفتار غرور نمی شود، همان گونه که امام خمینی رحمه الله به بسیجیان گفت:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۸، ح ۶۴۱۲؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۵، ص ۱۶۶.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۰، ح ۶۴۲۹؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۳۰.

از همه اینها بالاتر، قـدرت ایمان است که خودتان را تربیت کنیـد، تزکیه کنیـد. توجه به این نباشـد که من با قـدرت خودم می خـواهم کی را بزنم زمین و فرض کنیـد غلبه کنم. تـوجه این باشـد که بـا قوه الهی پیش برویـد؛ یعنی دسـتتان را، چشـمتان را، نفستان را، همه چیزهایی که در اختیار شماست، اینها را تبدیل کنید از قوای شیطانی به قوای الهی.(۱)

د) خودیابی

د) خودیابی

همان گونه که پیش از این اشاره شد: «فراموشی خدا، موجب فراموشی خود است.»(۲) عکس این گفتار نیز صادق است؛ یعنی اگر انسان به خدا توجه کند و به یاد او باشد، خود حقیقی خویش را که پرتویی از عالم ربوبی است، بازمی یابد و هر چه بیشتر به یاد خـدا باشـد، به همان انـدازه با خود واقعی خویش آشـنا می شود. بنابراین، خدایابی مقدّم بر خودیابی است، چنان که در حدیث آمده است: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که خود را شناخت، محققاً خدای خویش را شناخته است».(۳)

گر نخواهی خود فراموشت شود

یاد او کن، یاد او کن، یاد او

در سایه خودیابی، انسان می تواند از خودخواهی و حب النفس نیز نجات یابد و از شر آن در امان باشد.

ه_) وارستگی از لذت های مادی

ه_) وارستگی از لذت های مادی

انسان تا زمانی که به لـذت معنوی نرسـیده است، می پنـدارد لـذتی بالاتر از لـذت مادی وجود ندارد و همه چیز را فدای لذات مادی می کند، ولی هنگامی که به شیرینی یاد خدا و نیایش با او پی می برد، درمی یابد که

۱- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۴۶.

۲- نک: حشر: ۱۹.

۳- منبع حدیث در فصل اول، گفتار دوم مشخص شده است.

لـذت های مادی واقعی نیست و به آسانی از آنها دل می کَنَـد؛ زیرا می فهمـد در لذت های معنوی حلاوتی است که در لذت های مادی نیست.

و) دوری از نفاق

و) دوری از نفاق

خداوند در قرآن کریم، ضـمن بیان صـفات منافقان می فرماید: «وَ لا یَذْکُرُونَ اللّهَ إِلاّ قَلیلاً؛ و خدا را جز اندکی یاد نمی کنند». (نساء: ۱۴۲)

بنابراین آیه شـریفه، منافقان، از یاد خـدا غافل هسـتند. ممکن است نام خـدا را به زبان بیاورنـد، ولی چون آگاهانه و از صـمیم قلب چنین کـاری را انجـام نمی دهنـد، دلشان به یاد خدا نیست. اگر هم به یاد خـدا باشـند، بسـیار انـدک است. افرادی که از صمیم دل به یاد خدا هستند و روز به روز به این توجه می افزایند، از نفاق و دورویی در امان هستند. امام علی(ع) در این زمینه می فرماید: «مَنْ أَکْثَرَ ذِکْرَ اللهِ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفاقِ؛ هر کس خدا را بیشتر یاد کند، قطعاً از نفاق دور شده است».(۱)

همچنین امام صادق(ع) به نقل از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَنْ أَکْثَرَ ذِکْرَاللهِ أَحَبَّهُ اللهُ، وَ مَنْ ذَکَرَ اللهَ کَثیراً کُتِبَتْ لَهُ بَراءَتانِ: بَراءَهٌ مِنَ النّارَ وَ بَراءَهٌ مِنَ النِّفاقِ.(۲)

هر که یاد خـدا را بیشتر کنـد، خـدا دوسـتش دارد، و کسـی که خـدا را بیشتر یاد کنـد، دو نوع برائت برای او نوشـته می شود: برائت از آتش دوزخ و برائت از نفاق.

یکی از آثار یاد خدا این است که انسان از نفاق و دورویی دور می شود و این اثر بسـیار بزرگی است؛ زیرا نفاق و دورویی، از صفات زشتی است

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۱، ح ۶۴۳۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۴، ح ۱.

که می تواند انسان را تهی کند و جزو شیاطین قرار دهد، چنان که امام خمینی رحمه الله می فرماید:

بـدان که از برای نفـاق و دورویی، مثـل سـایر اوصـاف و ملکـات خبیثه یـا شـریفه، درجـات و مراتبی است در جـانب شـدت و ضعف... اگر انسان از این صـفت جلوگیری نکند و نفس خود را سرخود کند، به اندک زمان چنان مهارگسیخته شود که تمام همت و همّش را مصـروف این رذیله کنـد، و با هر کس ملاقات کنـد، با دورویی و دو زبانی ملاقات کنـد و خلط و آمیزش با کسی نکنـد، جز آنکه آلوده باشـد به کـدورت و دورنگی و نفاق، و جز منافع شخصـی و خودخواهی و خودپرستی چیزی در نظرش نباشد و صداقت و صـمیمیت و همت و مردانگی را به کلی زیر پا نهد و در تمام کارها و حرکات و سـکنات، دو رنگی را به کار برد و از هیـچ گونه فساد و قباحت و وقاحت پرهیز نکنـد. چنین شخصـی از زمره بشـریت و انسانیت دور و با شـیاطین محشور است.(۱)

ز) توفیق ترک گناه

ز) توفیق ترک گناه

یکی از عوامل بازدارنـده از گناه، توجه داشـتن به خدا و به یاد او بودن است. اگر انسان خدا را حاضـر و ناظر ببیند و بداند که همواره در محضـر خـداست، از او شـرم می کنـد و مرتکب گنـاه نمی شود. امام خمینی رحمه الله دراین باره می گویـد: «عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت خدا نکنید».(۲)

به یـاد خـدا بودن، عامل مثبتی برای انجام درست وظایف دینی است. برای نمونه، اگر کسـی هنگام نماز، به حضور خـدا توجه داشته باشد و وظیفه اش را بهتر انجام دهد، نماز بهتری خواهد خواند. پس یکی از

۱- چهل حدیث، ص ۱۵۶.

۲- صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۴۶۱.

فایده های مهم یاد خدا، موفقیت در ترک گناه و انجام وظایف دینی و اجتماعی است. حضرت علی(ع) می فرماید:

مَنْ عَمَّرَ قَلْبَهُ بِدَوامِ الذِّکْرِ حَسُنَتْ أَفْعالُهُ فِی السِّرِّ وَ الْجَهْرَ.(۱)

کسی که دل خود را با یاد دائمی خدا آباد گرداند، همه کارهای او در پنهان و آشکار اصلاح و نیکو می شود.

پس کسی که همیشه متوجه خدا باشد، کار بدی انجام نمی دهد و کارهای خوب را به صورت کامل و نیکو انجام خواهد داد. امام صادق(ع) در این زمینه می فرماید:

مَنْ کانَ ذاکِراً لِلّهِ عَلَی الْحَقیقَهَ فَهُوَ مُطِیعٌ وَ مَنْ کانَ غافِلاً عَنْهُ فَهُوَ عاصٍ، وَ الطّاعَهُ عَلامَهُ الهِدایهِ وَ الْمَعْصِیَهِ عَلامَهُ الضَّلالِ وَ أَصْلُهُما مِنَ الذِّکْرِ وَ الْغَفْلَهِ.(۲)

کسی که حقیقتاً به یاد خدا باشد، مطیع خداست و کسی که از خدا غافل باشد، عصیان گر و نافرمان است. پیروی از خدا نشانه هدایت، و نافرمانی نشانه گمراهی است و اصل و ریشه هدایت توجه به خدا، و ریشه گمراهی غفلت از خداست.

یاد خدا باعث بیداری دل و دورماندنش از وسوسه شیطان می شود. حضرت علی(ع) نیز دراین باره می فرماید: «ذِکْرُ اللهِ مَطْرَدَهُ الشَّیطانِ؛ یاد خدا، دورکننده شیطان است».(۳)

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۳۳۹.

۲- بحار الانوار، ج ۹، باب ذکر الله تعالی، ص ۱۵۸، ح ۳۳؛ مستدرک الوسائل، ج ۵، ص ۳۹۷.

۳- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۰، ح ۶۴۲۷؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۲۸.

برای رهایی از وسوسه شیطان، لازم است انسان به یاد خدا باشد و از مکر شیطان و نفس اماره غافل نباشد و از خدا بخواهد که توفیق پیروزی در جهاد اکبر را به عنایت او کند. امام خمینی رحمه الله در این زمینه می فرماید:

انسان مجاهد که درصدد اصلاح خود برآمده و می خواهد باطن را صفایی دهد و از جنود ابلیس آن را خالی کند، باید زمام خیال را در دست گیرد و نگذارد هر جا می خواهد پرواز کند و مانع شود از اینکه خیال های فاسد و باطل برای او پیش آید، از قبیل خیال معاصی و شیطنت. همیشه خیال خود را متوجه امور شریفه کند... باید مواظب کید آن (شیطان) لعین باشی و این اوهامِ برخلاف رضای حق تعالی را از خود دور نمایی تا ان شاء الله در این جنگ داخلی این سنگر را که خیلی مهم است، از دست شیطان و جنودش بگیری، که این سنگر به منزله سرحد است، اگر اینجا غالب شدی امیدوار باش.

و ای عزیز، از خدای تبارک و تعالی در هر آن استعانت بجوی و استغاثه کن. در درگاه معبود خود و با عجز و الحاح عرض کن: بارالها! شیطان دشمن بزرگی است که طمع بر انبیا و اولیای بزرگ تو داشته و دارد. تو خودت با این بنده ضعیف گرفتار امانی و اوهام باطله و خیالات و خرافات عاطله همراهی کن که بتواند از عهده این دشمن قوی برآید. در این میدان جنگ با این دشمن قوی که سعادت و انسانیت مرا تهدید می کند، تو خودت با من همراهی فرما که بتوانم جنود او را از مملکت خاص تو خارج کنم و دست این غاصب را از خانه مختص به تو کوتاه نمایم.(۱)

۱- چهل حدیث، ص ۱۷ و ۱۸.

ح) استقامت ورزی

ح) استقامت ورزی

در پرتو بـاور حقیقی به خـدا، یاد خـدا قلب انسان را تسـخیر می کنـد و انسان از حضور او هیـچ گاه غفلت نمی کنـد. به همین دلیل است که امام خمینی رحمه الله به فرزندش، حاج سید احمد می گوید:

کوشـش کن کلمه توحیـد را که بزرگ ترین کلمه است و والاـترین جمله است، از عقلت به قلبت برسـانی که حظّ عقل همان اعتقاد جازم برهانی است و این حاصل برهان اگر با مجاهدت و تلقین به قلب نرسد، فایده و اثرش ناچیز است.(۱)

امام خمینی رحمه الله خطاب به فرماندهان ارتش جمهوری اسلامی ایران فرمود:

آنی که مـا را هست کرد و همه چیز به مـا داد... خـدا بود... آن که شـما ملت ضـعیف را غلبه داد بر یـک همچو قـدرت هـای بزرگی، آن او بود. تا تمسک به او دارید از هیچ چیز، از هیچ آسیبی نترسید. کسی که به خدا متمسک است، از هیچ چیز نمی ترسد. برای اینکه آخرش این است که انسان را بکشـند، آخرش شـهادت است از این ترسـی ندارد. جوان های ما از باب اینکه از شهادت دیگر ترسی نداشتند، بلکه استقبال می کردند از شهادت، این قدرت را پیدا کردند که همه به هم دست دادند و این مملکت را نجات دادند.(۲)

ط) افزودن بر منزلت

ط) افزودن بر منزلت

افرادی که به یـاد خداینـد، همیشه مواظب رفتـار و گفتارشـان هسـتند و کارهای زشت از آنان سـر نمی زنـد. در نتیجه، مقام و منزلتشان نزد خدا، ارتقا می یابد. بدیهی است که این گونه افراد، نزد مردم نیز بلند مرتبه اند.

۱- نقطه عطف، ص ۲۴.

۲- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۲۵.

شخصـی از امام صادق(ع) پرسـید: «مَنْ أَکْرَمُ الْخَلْقِ عَلَی اللهِ؛ گرامی ترین مردم نزد خدا کیست؟ حضرت فرمود: «أَکْثَرهُمْ ذِکْراً لِلّهِ وَ أَعْلَمَهُمْ بِطاعَتِهِ؛ کسی که بیشتر به یاد خدا باشد و به روش اطاعت الهی داناتر باشد».(۱)

امام خمینی رحمه الله دراین باره می فرماید:

ای عزیز! نـام نیـک را از خداونـد بخـواه. قلـوب مردم را از صـاحب قلب خواهش کن بـا تو باشـد. تو کـار را برای خـدا بکن، خداونـد علاـوه بر کرامت هـای اخروی و نعمت هـای آن عالم، در همین عالم هم به تو کرامت ها می کنـد، تو را محبوب می نمایـد. موقعیت تو را در قلوب زیاد می کنـد و تو را در دو دنیا سـربلند می فرمایـد، ولی اگر بتوانی با مجاهـده و زحمت، قلب خود را از این حب هم به کلی خـالص نما و باطن را صـفا ده تا عمل از این جهت خالص شود و قلب متوجه حق گردد و روح بی آلایش شود؛ کدورت نفس برطرف گردد. حب و بغض مردم ضـعیف، شهرت و اسم نزد بندگان ناچیز، چه فایده ای دارد. فرضاً فایـده داشـته باشـد، یک فایـده ناچیز جزئی چنـد روزه است. ممکن است این حب، عاقبت کار انسان را به ریا برسانـد و خدای نخواسته آدم را مشرك و منافق و ریاکار کند.(۲)

ی) غلبه بر نگرانی ها

ی) غلبه بر نگرانی ها

کسی که به یاد خدا نباشد، نگرانی های گوناگون به سوی او هجوم می آورد، ولی کسی که به یاد خدا باشد، به دلیل پیوند با کمـال مطلق و مبـدأ فیض، و اخلاـص در عمـل و باور به خـدا، بر همه مشـکلات غلبه می کنـد و دیگر نگران نخواهـد بود. از حضرت علی(ع) روایت شده

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۹.
۲- چهل حدیث، ص ۴۱.

است: «ذِکْرُ اللهِ جَلاءُ الصُّدُورِ وَ طُمَأنِینَهُ الْقُلُوبِ؛ یاد خدا، جلادهنده سینه ها و آرام بخش دل هاست».(۱)

امام خمینی رحمه الله نیز خطاب به فرماندهان ارتش و سپاه فرمود:

وظیفه ای که از همه وظایف بالاتر است، این است که اخلاص داشته باشیم برای کارهایی که می کنیم. شما گمان نکنید که اتکا به ماورای خدا برای ما بتواند یک کارگشایی بکند. شما ملاحظه کنید الآن قدرت های بزرگی که اتکا دارند به آن سلاح های عجیب و غریب خودشان، در اضطراب دارند زندگی می کنند. گمان نکنید که کاخ سفید و کرملین الآن آرام نشسته اند و با وضع آرام زندگی می کنند. آنها با اضطراب زندگی می کنند و این اضطراب برای این است که آنها تبع شیطان هستند و شیطان نمی گذارد که طمأنینه پیدا بشود در قلب انسان.(۲)

ایشان در جای دیگری فرمود:

من متوقعم که همه آقایان اتکا به خدا بکنند و توجه به خدا بکنند که با توجه به خدا این کارها حل می شود و حل شد.(۳)

همچنین در جای دیگر گفته است:

ما خدا داریم. تا اعتماد به خدا هست، تا توجه به خدا هست، تا اینکه این روحیه شجاعت در شما هست، پیروز خواهید بود.(۴)

ک) زمینه سازی توبه

ک) زمینه سازی توبه

خداوند در قرآن کریم، ضمن بیان اوصاف پرهیزکاران، یکی از صفت های آنان را چنین معرفی می کند:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۲، ح ۶۴۳۹؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۲۹.

۲- صحیفه نور، ج ۲۰، صص ۱۱ و ۱۲.

۳- صحیفه نور، ج ۶، ص ۳۶.

۴- صحیفه نور، ج ۶، ص ۴۰.

وَ الَّذینَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَکَرُوا اللّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ . (آل عمران: ۱۳۵)

و آنان که چون کار زشتی کنند، یا بر خود ستم روا دارند، خدا را به یاد می آورند و برای گناهانشان آمرزش می خواهند.

پس انسان اگر طالب ورود به زمره پرهیزکاران است، باید خدا را یاد کند، تا اینکه هر چه زودتر بتواند از خطاهای خود توبه کند؛ چون تأخیر توبه، خطرآفرین است.

ل) جلب نظر الهی و نصرت او

ل) جلب نظر الهی و نصرت او

خداوند در قرآن کریم، پس از اشاره به برخی نعمت های الهی که مهم ترین آنها نعمت رسالت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله است، می فرماید:

فَاذْکُرُونی أَذْکُرْکُمْ وَ اشْکُرُوا لی وَ لا تَکْفُرُونِ. (بقره: ۱۵۲)

پس مرا یاد کنید (تا) شما را یاد کنم، و شکرانه ام را به جای آرید و با من ناسپاسی نکنید.

خدای مهربان در این آیه، به مؤمنان مژده داده که توجه آنان به درگاه الهی، بی پاسخ نمی ماند و هر کس خدا را یاد کند، خداوند نیز او را یاد می کند. عبارت «فَاذْکُرُونی أَذْکُرْکُمْ؛ مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم.» به محبت خدا به بندگان اشاره ندارد، بلکه به اصل تربیتی تکوینی اشاره می کند، یعنی به یاد خدا باشید و با توجه به ذات پاک او، جان و روانتان را پاک کنید و خود را پاک و روشن سازید و آماده پذیرش رحمت پروردگار باشید؛ زیرا توجه شما به ذات پاک خدا، شما را در فعالیت ها یتان نیرومندتر می سازد.(۱)

۱- نک: تفسیر نمونه، ج ۱، صص ۵۸۵ و ۵۸۶.

امام خمینی رحمه الله در این زمینه چنین گفته است:

این همه اسلام خواستن، توجه همه به معنویت بودن، توجه همه به خدا و دین خدا بودن شما را پیروز کرده. این توجه را از دست ندهید. این رمز پیروزی است و کلید پیروزی است. این کلید را محکم نگه دارید و وحدت پیدا بکنید، مقصد هم خداست.(۱)

ایشان در جای دیگری می گوید:

بارالها! جوانان رزمنده ایران، فتح را از تو می دانند و به قدرت خویش مغرور نیستند و اگر غرور و سرافرازی هست، برای آن است که مورد عنایت و حمایت ذات مقدس تو هستند. طمأنینه و سکینه را در دل آنان نازل فرمودی و رعب و وحشت را در قلوب دشمنان آنان که دشمنان اسلامند انداختی. خداوندا! هر چه هست از توست و امید آن داریم که این عنایت و حمایت را ادامه دهی تا پیروزی نهایی و پس از آن نیز، تا آن گاه که دشمنان تو و اسلام در نبرد با جنود الله و حزب الله هستند و تا استقرار حکومت الله.(۲)

امام صادق(ع)، در نامه ای به یاران خود، پس از سفارش به ذکر خدا در همه لحظه ها می نویسد:

وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللهَ لَمْ یَذْکُرْهُ أَحَدٌ مِنْ عِبادِهِ الْمُؤْمِنینَ اِلّا ذَکَرَهُ بِخَیْرٍ. (۳)

بدانید هیچ یک از بندگان مؤمن، خدا را یاد نمی کند، مگر اینکه خدا او را به نیکی یاد می کند.

۱- صحیفه نور، ج۶، ص ۷۹.
۲- صحیفه نور، ج ۱۶، ص ۱۰۱.
۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۷.

این توجه خدا به بنده اش، آثار و برکات فراوانی در دنیا و آخرت دارد. از جمله این آثار، پایداری و موفقیت و پیروزی بر دشمنان اسلام است که در جنگ های صدر اسلام و هشت سال دفاع مقدس رخ داده است.

م) قرب خدا

م) قرب خدا

بدیهی است که منظور از نزدیکی انسان به خدا، نزدیکی زمانی یا مکانی یا مجازی نیست. حتی از نوع نزدیکی اعتباری یا تشریفی هم نیست، بلکه امری وجودی و حقیقی است که بر اثر تکامل روحی حاصل می شود؛ یعنی فرد مقرب، در مراتب هستی بالا ـ می رود و بر سعه وجودی او افزوده می شود و واقعاً به سرچشمه هستی نزدیک تر می گردد. این نزدیکی، نوعی تکامل حقیقی ماورای طبیعی است که هر موجود مختاری می تواند به مقدار تکامل وجودی که به دست می آورد، خود را به هستی و کمال مطلق که ذات پاک خداست، نزدیک سازد. از حضرت علی(ع) روایت شده است: «ذِكْرُ ءاللهِ قُوتُ النُفُوسِ وَ مُجالَسَهُ ءالْمَحْبُوبِ؛ یاد خدا، غذای جان انسان و وسیله ورود به مجلس دوست است».(۱)

در نیایش حضرت خضر که حضرت علی(ع) آن را به یکی از یاران خویش، کمیل بن زیاد، آموخته می خوانیم:

اَللّهُمَّ إِنِّی أَتَقَرَّبُ إِلَیْکَ بِذِکْرِکَ وَ أَسْتَشْفِعُ بِکَ إِلی نَفْسِکَ.

خدایا! من با یاد تو، به تو تقرب می جویم و در پیشگاهت، تو را شفیع قرار می دهم.(۲)

امام خمینی رحمه الله نیز می فرماید:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ح ۶۴۰۲؛ غررالحکم و درالکلم، ج ۴، ص ۲۹.

۲- کتب ادعیه، دعای کمیل.

آری با ذکر حقیقی، حجاب های بین عبد و حق خرق شود، و موانع حضور مرتفع گردد، و قسوت و غفلت قلب برداشته شود، و درهای ملکوت اعلی به روی سالک باز شود و ابواب لطف و رحمت حق به روی او گشوده گردد، ولی عمده آن است که قلب در آن ذکر زنده باشد و مرده نباشد. ... برای زنده نمودن دل، ذکر خدا و خصوص، اسم مبارک «یا حَیُّ یا قَیُّومُ» با حضور قلب مناسب است.(۱)

۲. آثار خانوادگی یاد خدا

اشاره

۲. آثار خانوادگی یاد خدا

خانواده، گروه کوچکی است که به مثابه اصلی ترین پایگاه رشد و شکوفایی شخصیت و پرورش مهارت های اجتماعی کودکان و نوجوانان به شمار می آید. خانواده، اساسی ترین نقش را در سلامت و رشد جوامع بشری ایفا می کند و بخش قابل توجهی از شکل گیری شخصیت، تبلور رفتارهای اجتماعی، تعاملات میان فرد و جامعه، مسئولیت پذیری انسان ها و... در آن پایه گذاری می شود.

اسلام به خانواده، به عنوان بنیادی مقدس و استوار می نگرد و آن را نه تنها تأمین کننده نیازهای طبیعی انسان، که بستری برای بندگی می داند. خانواده فضایی است که در آن، ارزش های اخلاقی و اجتماعی از نسلی به نسلی دیگر منتقل و رشد عاطفی، اخلاقی و اجتماعی افراد فراهم می شود. دین های الهی، به ویژه دین مبین اسلام، از نهاد خانواده حمایت کرده و برای حفظ و بهبود کارکردهای آن اهمیت بسیاری قائل است.

۱- شرح حدیث عقل و جهل، ح ۱۲۴ و ۱۲۵.

باور به خدا و رعایت موازین دینی، مهم ترین عامل حفظ کیان خانواده در جهان امروز است. انسان هر چه بیشتر به خدا نزدیک شود، از آرامش و امنیت فردی و اجتماعی افزون تری برخوردار خواهد شد. دین مبین اسلام، قوی ترین پشتوانه برای نهاد خانواده به شمار می آید و با ارائه قوانین و روش های خردمندانه، قوام و دوام خانواده را تضمین می کند و یاد خدا نیز آثار تربیتی مهمی در بین اعضای خانواده دارد که در اینجا به طور خلاصه به برخی از آنها اشاره می کنیم.

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند

خانواده ای که به خدا توجه دارد، دچار گمراهی نخواهد شد و پاکی و صداقت در رفتار اعضای آن موج می زند.

خانواده ای که در آن پایبندی به نماز و ذکر الهی، جایگاه ویژه ای دارد، از گزند حادثه های بد به دور خواهد ماند و آرام و با نشاط به پیش خواهد رفت. اعضای خانواده ای که روزی پنج بار، با نهایت خضوع و خشوع، در برابر پروردگار یکتا می ایستند و اظهار بندگی و فروتنی می کنند، نه تنها در برابر خدا، که در برابر بندگانش نیز از رفتارهای ناپسندی همانند غرور، بدگویی و... پرهیز خواهد کرد. امام علی(ع) می فرماید:

فَرَضَ اللهُ الْایمانَ تَطْهِیراً مِنَ الشِّرکِ و الصَّلاهَ تَنْزِیْهاً عَنِ الْکِبْرِ... .(۱)

خداوند ایمان را برای پاک کردن از نجاست شرک، و نماز را برای پاکیزه کردن از پلیدی کبر، واجب کرده است.

۱- نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲،

ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی

ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی

شرع مقدس اسلام راه های استواری خانواده و کمال آن را مورد توجه قرار داده و یکی از عوامل دوام خانواده را، پایبندی به ارزش های اخلاقی و دوری اعضای خانواده از لغزش ها و گناهان معرفی کرده است.

گروهی از پژوهشگران در تحقیق درباره پیوند میان رضایتمندی از ازدواج و پایبندی به ارزش های اخلاقی، استواری خانواده را با مذهبی بودن زن و شوهر بررسی کرده اند. (کاپلو ۱۹۸۳، شام، بُولْمَنْ و جوریچ ۱۹۷۸، بورچینال ۱۹۵۷ و کینگ ۱۹۷۸). آنها به این نتیجه دست یافته انـد که مـذهبی بودن، در استواری خانواده نقش مهم و مؤثری ایفا می کند و مذهبی بودن محقق نمی شود، مگر اینکه به انجام رفتارهای مذهبی پایبند باشند.(۱)

به راستی کدام رفتار مذهبی در پایبندی به ارزش های اخلاقی اعضای خانواده، مؤثرتر از یاد خدا و ذکر الهی است.

ج) پیدایش محیط معنوی

ج) پیدایش محیط معنوی

اعضای خانواده که به ذکر و یاد خـدا توجه دارنـد و در زمان های گوناگون، با انجام فرایض و نوافل، به عبادت و انجام وظیفه مشغول هستند، فضایی معنوی برای خانه پدید می آورند.

از سفارش های مهم اسلام، اهتمام به عبادت هاست. از مسئولیت های افراد نیز، هدایت خانواده در امور معنوی و محافظت آنها از گمراهی، گناه و پیامدهای ناخوشایند آن است. خداوند دراین باره می فرماید: «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ

۱- علی احمد پناهی، آرامش در پرتو نیایش، قم، مؤسسه آموزشی ـ پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۸۴، چ ۱، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰.

أَهْلیكُمْ نـارًا وَقُودُهَـا النّاسُ وَ الْحِجارَهُ؛ ای کسانی که ایمان آورده ایـد! خودتان و کسانتان را از آتشـی که سوخت آن مردم و سنگ هاست، حفظ کنید». (تحریم: ۶)

خداوند به پیامبر گرامی اسـلام صـلی الله علیه و آله سـفارش می کند: «وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصّلاهِ وَ اصْطَبِرْ عَلَیْها؛ و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش». (طه: ۱۳۲)

از آیـات و روایـات پی می بریـم کـه محیـط معنـوی خـانه، از راه تشویـق اعضـای آن به انجـام عبـادت و کارهـای پسـندیده و جلوگیری از انجام رفتارهای ناپسند حفظ می شود. فضای خانه باید نشان دهنده پیوند معنوی افراد با خدا باشد.

د) برقراری صفا و صمیمیت

د) برقراری صفا و صمیمیت

اگر خانه براساس یاد خدا و ارزش های اسلامی شکل گرفته باشد، از آرامش و آسایش مطلوب برخوردار خواهد شد و صفا و صمیمیت در خانه موج خواهد زد و در نتیجه، در آن هم فکری، تعامل و هماهنگی کامل پدید خواهد آمد.

در متون اسـلامی، به هر یک از اعضای خانواده سـفارش شده که زمینه را برای پیوند مناسب و صفا و صمیمیت فراهم سازند و هر کدام، در تأمین شرایط اقتصادی ـ عاطفی بکوشند و از رفتارهای نامناسب دوری کنند و اهل مدارا و مروت باشند.

پیشوایـان معصوم(ع)، الگوی شایسـته ای برای پیروان خود هسـتند؛ زیرا همیشه به یـاد خـدا هسـتند و بـا اعضـای خـانواده شـان صمیمی اند. حضرت

امام صادق(ع) دراین باره می فرماید: «مَنْ حَسُنَ بِرُّهُ بِأَهْلِهِ زادَ اللّهُ فی عُمُرِهِ؛ کسی که نیکی او به خانواده اش بهتر باشد، خداوند عمرش را افزایش می دهد». (۱)

اعضای خانواده ای که در آن ارزش های دینی و یاد خدا حاکم است، به یکدیگر محبت دارند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضور در چنین خانواده و همراهی و همدلی با اعضای آن را از اعتکاف و عبادت در مسجد النبی، محبوب تر دانسته است:

جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِیالِهِ اَحَبُّ اِلَی اللّهُ مِنْ اِعْتِکافِ فِی مَسْجِدِی. (۲)

نشتسن مرد در نزد خانواده اش، در پیشگاه خدا محبوب تر از اعتکاف در مسجد من است.

ه_) مشارکت در حل مشکلات

ه_) مشارکت در حل مشکلات

یکی از امور مهم در خانواده، همکاری اعضای خانواده در حل مشکلات و یاری رساندن و همکاری در اداره امور منزل است. در آموزه های اسلامی، بر اصل تعاون و همکاری تأکید بسیاری شده است و این امر در خانواده، اساس زندگی را تشکیل می دهد. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التّقْوی. (مائده: ۲)

و در نیکوکاری و پرهیزکاری با یک دیگر همکاری کنید.

در سخنان معصومان(ع) نیز تعاون و یاری رساندن اعضای خانواده، به ویژه همسران، به یکدیگر سفارش شده است که توجه آنها به هم، در

۱- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۵۵.

۲- صادق احسان بخش، آثار الصادقین، ج ۱۵، ص ۲۹۳.

شکل گیری انگیزه برای همکاری افزایش می یابد. در اینجا به برخی سخنان آنان، اشاره می کنیم.

حضرت محمد صلی الله علیه و آله به امام علی(ع) سفارش می کند:

ای علی! مردی که به همسرش در خانه کمک کند، خدا به تعداد موهای بدنش، عبادت یک سال روزه با نماز در شب هایش برای او پاداش قرار دهد و خداوند پاداش پیامبران صبوری مانند داوود(ع) و یعقوب(ع) و عیسی(ع) را به او می دهد. ... ای علی! خدمت نمی کند به خانواده، مگر صدیق یا شهید یا مردی که خداوند بخواهد خیر دنیا و آخرت را به او دهد.(۱)

و) تربیت فرزندان مؤمن

و) تربیت فرزندان مؤمن

یکی دیگر از آثار مهم تربیتی یاد خدا در خانواده، تربیت فرزندان مؤمن است. خانواده ای که در آن ذکر الهی و یاد خدای بزرگ موج می زند و اعضای آن همه دین دار و به ارزش های دینی و الهی پایبندند، فرزندانی مؤمن تربیت خواهند کرد. چنین افرادی با برخورداری از ایمان به خدای یگانه و نگرش بامعنا و هدفدار به زندگی انسان و همه هستی، رفتارهای پسندیده ای دارند. امام خمینی رحمه الله دراین باره می فرماید:

خانه های شما باید خانه تربیت اولاد باشد... منزل تربیت علمی، تربیت دینی، تهذیب اخلاق، توجه به سرنوشت. اینها در عهده پدران است و در عهده مادران است. مادرها بیشتر مسئول هستند و مادرها اشرف هستند.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۰۶.

شرافت مادری از شرافت پدری بیشتر است. تأثیر مادر هم در روحیه اطفال، از تأثیر پدر بیشتر است.(۱)

ایشان در جایی دیگر می فرماید:

اسلام از شما این معنا را می خواهد که بچه های خودتان را در دامن های خودتان مهذب کنید و دامن خودتان را منور کنید به نور این بچه های اسلامی که اینها فرزندان اسلامند و بعد از این مقدرات اسلام و مملکت خودتان به دست آنهاست.(۲)

و در جایی دیگر فرمود:

مواظب باشید که اعمالتان، اعمال صالح باشد. قیامتان برای خدا باشد، اعمالتان برای خدا باشد. هر کدام بچه دارید، تربیت کنید. تربیت الهی بکنید؛ تربیت شیطانی نکنید.(۳)

۳. آثار اجتماعی یاد خدا

اشاره

۳. آثار اجتماعی یاد خدا

انگیزه اصلی توجه انسان ها به مسائل اجتماعی و جامعه گرایی، از طبیعت انسان سرچشمه می گیرد و این جمله معروف که انسان «مَدَنِی بِالطَّبْع» است، در میان خیلی از جامعه شناسان جمله شناخته شده ای است. گوشه گیری و انزوا، روح انسان را به شدت می آزارد و نوعی بیماری به شمار می آید. به گفته جامعه شناسان، مطالعاتی که درباره افراد تارک دنیا به عمل آمده، نشان می دهد انزوا و گوشه گیری، اثر

۱- صحیفه نور، ج ۶، صص ۲۸۲ و ۲۸۳.

۲- صحیفه نور، ج ۶، ص ۱۳۷.

۳- صحیفه نور، ج ۵، ص ۶۲.

بدی برای روح دارد و افراد گوشه گیر، دچار افسردگی، ناامیدی و توهم می شوند.(۱)

برای سالم نگه داشتن جامعه و بهره برداری بهتر از آن، اندیشمندان، مقرراتی را تنظیم کرده اند که افراد جامعه باید آن را اجرا کنند. ادیان آسمانی، به ویژه دین مقدس اسلام نیز به این امر مهم توجه دارد و کامل ترین قوانین را برای حفظ جامعه اسلامی، به وسیله خاتم پیامبران حضرت محمد صلی الله علیه و آله ابلاغ کرده است.

مردم در قبال این وظایف اجتماعی دو دسته اند: یک دسته تنها از ترس سرزنش دیگران یا پلیس به وظایف اجتماعی شان عمل می کنند؛ دسته دیگر احساس مسئولیت دارند و به وظایف دینی خود عمل می کنند. با این مقدمه، به آثار و برکات اجتماعی یاد خدا می پردازیم. برخی از این آثار عبارتند از:

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی

افرادی که به یاد خدا باشند، همان گونه که وظایف فردی و خانوادگی خود را به طور دقیق انجام می دهند، وظایف اجتماعی خویش را وظیفه ای شرعی می دانند و به این وظایف عمل می کنند. برخی ویژگی های این افراد را برمی شماریم:

۱- ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۴۶۱.

یک ـ حقوق دیگران را به طور کامل رعایت می کنند و تجاوز به حقوق دیگران را حرام شرعی می دانند.

دو ـ در دفاع از حق و ارزش های اجتماعی و دینی پایدارند، حتی اگر به زیانشان تمام شود.

سه ـ پند و خیرخواهی برای دیگران را وظیفه خود می دانند؛ چون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است:

دین عبارت است از نصیحت و خیرخواهی. گفتند: خیرخواهی به چه کسی؟ فرمود: خیرخواهی به خدا، پیامبر، امامان دین و جماعت مسلمانان.(۱)

چهار ـ برای حل مشکلات و بهبود وضع زندگی مردم، در حد توان خویش می کوشند؛ چون از امام صادق(ع) روایت شده است:

قالَ اللّهُ عَزَّوَجَلَّ: الخَلْقُ عِیالِی فَاَحَبُّهُمْ اِلَی اَلْطَفُهُمْ بِهِمْ وَ اَسْعاهُمْ فِی حَوائِجِهِمْ.(۲)

خدای متعالی فرموده همه مردم عائله من هستند. محبوب ترین آنان نزد من کسی است که به مردم مهربان تر باشد و برای رفع نیاز های آنان بیشتر بکوشد.

پنج ـ در رفتار با مردم صداقت دارند و از نفاق و دورویی دوری می کنند.

شش ـ همیشه می کوشند به مردم خیر برسانند و اگر نتوانند کمک کنند، می کوشند به مردم زیان نرسانند. امام باقر(ع) دراین باره می فرماید:

۱- وسائل الشیعه، ج۱۶، باب ۳۵ از ابواب فعل معروف، ص ۳۸۲، ح ۷.

۲- وسائل الشیعه، ج۱۶، باب ۲۷، ص ۳۶۷، ح ۷.

«الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسانِهِ وَ یده؛ مسلمان کسی است که مسلمانان دیگر از دست و زبانش آسوده باشند».(۱)

هفت ــ به پیروی از دستور قرآن کریم که می فرماید:

وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التّقْوی وَ لا تَعاوَنُوا عَلَی ٱلإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ. (مائده : ۲)

و (همواره) در راه نیکی و پرهیزکاری با هم تعاون کنید و (هرگز) در راه گناه و تعدی همکاری نکنید.

در کارهای نیک، به هم نوع خود کمک می کنند. حتی گاهی حل مشکل دیگران را بر حل مشکل خویش مقدّم می دانند و ایثار می کنند تا به این آیه عمل کرده باشند: «وَ یُؤْثِرُونَ عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَهٌ؛ و آنها را بر خود مقدّم می دارند، هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند». (حشر: ۹)

ب) دفع بلا از جامعه

ب) دفع بلا از جامعه

یکی دیگر از آثار تربیتی و اجتماعی یاد خدا، این است که از بسیاری از بلاها و گرفتاری ها، در امان خواهند بود. در این زمینه روایت های بسیاری وجود دارد که به یک مورد از آنها اشاره می کنیم. ابوحمزه ثمالی از امام باقر(ع) نقل می کند:

در تورات تحریف نشده نوشته شده است: حضرت موسی(ع) به پیشگاه خداوند متعالی عرض کرد: آیا به من نزدیکی تا مناجات کنم یا دوری تا با صدای بلند تو را ندا کنم؟ جواب آمد: ای موسی! من هم نشین کسی هستم که مرا یاد کند. دوباره سؤال کرد: در روزی که پناهی جز پناهگاه تو نیست، چه کسی می تواند در پناه تو قرار گیرد؟

خدا فرمود: (در قیامت کسانی در پناه من قرار می گیرند) که مرا یاد می کنند و من هم آنها را یاد می کنم. به خاطر من با یکدیگر دوستی

۱- اصول کافی، ج ۲، باب المؤمن و علامته، ص ۱۳۳، ح ۱۲.

می کنند و من هم آنها را دوست دارم. آنان افرادی هستند که هرگاه بخواهم به اهل زمین بلا و بدی برسانم، ایشان را یاد می کنم و به خاطر آنها، آن بلا را از اهل زمین دفع می کنم. (۱)

اَلَّذینَ یـذْکُرُونَنی فَاذْکُرُهُمْ وَ یتَحابّونَ فِیّ فَاَحَبَّهُمْ فَاولئِکَ الَّذینَ اِذا اَرَدْتُ اَنْ اُصیبَ اَهْلَ الْأَرْضِ بِسُوءٍ ذَکَرْتُهُمْ فَدَفَعْتُ عَنْهُمْ بِهِم.(۲)

درسی که از این حدیث می گیریم، این است که باید بکوشیم همیشه خدا را یاد کنیم تا خدا نیز ما را یاد کند و به برکت، آن خداوند بلاها را از جامعه دور سازد. اگر هم به این درجه نرسیده ایم، باید اهل ذکر را دوست بداریم و به آنها احترام بگذاریم؛ چون به برکت وجود آنان، بلا ازجامعه ما دور می شود. توجه به این مطلب اثر مهم تربیتی دارد.

ج) یاری و امداد الهی

ج) یاری و امداد الهی

یکی دیگر از آثار و برکات یاد خدا، جلب یاری خداوند بزرگ است، چنان که در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

إذا قَالَ الْعَبْدُ سُبْحانَ اللهِ، فَقَدْ أَنِفَ لِلّهِ، وَحَقٌّ عَلَی اللهِ اَنْ ینْصُرَهُ.(۳)

هرگاه بنده خدا بگوید: سبحان الله، در واقع عظمت خدا و ذلت و مطیع بودن خود را در مقابل او بیان کرده است. خدای مهربان بر خود لازم می داند او را یاری کند.

البته یاری پروردگار بزرگ، منحصر به خود یادکننده خدا و بنده ذاکر نیست، بلکه در مواردی که مسئله مورد نصرت خدا یک مسئله اجتماعی باشد، همه مؤمنان و افراد جامعه از آثار و برکات آن بهره مند می شوند.

۱- کافی، ج ۲، صص ۴۹۷ و ۴۹۸.

۲- اصول کافی، ج ۲، باب ما یحبّ مِنْ ذِکرِ اللهِ فی کلِّ مجلس، ص ۴۹۶، ح ۴.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲۹، ص ۱۸۳، ح ۴.

برای نمونه، وقتی خدای توانا حضرت موسی(ع) را یاری و فرعون و فرعونیان را غرق و هلاک کرد یا به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در جنگ بدر، احزاب و... یاری رساند یا حضرت امام خمینی رحمه الله را در پیروزی انقلاب اسلامی و در صحرای طبس و... کمک کرد، همه مؤمنان و افراد جامعه از برکات و این امداد های غیبی الهی بهره مند شدند.

د) انواع امداد های الهی

د) انواع امداد های الهی

یاری خدا و امدادهایش، همیشه به یک شکل نیست، بلکه در هر ماجرایی به صورتی جلوه می کند و بنده مؤمن و ذاکر را نجات می دهد و دشمنانش را نابود می کند.

یاری خدا گاه به صورت توفان جلوه می کند، مانند توفان زمان حضرت نوح(ع)؛ زمانی به شکل گلستان شدن آتش، در دوران پیامبری حضرت ابراهیم(ع)، گاه با فرود آمدن فرشتگان در جنگ بدر، گاه با آمدن پرندگان در ماجرای اصحاب فیل، و زمانی با وزش بادی تند در جنگ احزاب و ماجرای صحرای طبس.

۴. آثار اخروی یاد خدا

اشاره

۴. آثار اخروی یاد خدا

یاد خدا، افزون بر آثار دنیوی، آثار اخروی بسیاری نیز دارد که به برخی از آنها اشاره می کنیم. البته منظور ما از آثار اخروی، تنها آثار مربوط به پس از مرگ نیست، بلکه شامل آثار مربوط به لحظه مرگ نیز می شود.

الف) رهایی از مرگ با صاعقه

الف) رهایی از مرگ با صاعقه

یکی از فایده های ذکر و یاد خدا این است که ذاکر در لحظه ای که به یاد خداست، گرفتار صاعقه نمی شود.

دراین باره، شیخ حرّ عاملی، در وسائل الشیعه بابی به نام «استحباب ذکر خدا و قرائت قرآن به هنگام خوف از صاعقه» دارد. ایشان در این باب، پنج حدیث بیان می کند که به دو حدیث آن اشاره می کنیم.

ابوبصیر می گوید: از امام صادق(ع) درباره مرگ مؤمن پرسیدم، در پاسخ فرمود:

یمُوتُ الْمُومِنُ بِکُلِّ مِیتَهٍ، یمُوتُ غَرَقَاً، وَ یمُوتُ بِالْهَدْمِ، وَ یبْتَلِی بِالسَّبْعُ، وَ یمُوتُ بِالْصّاعِقَهِ وَ لا تُصِیبُ ذاکِراً لِلّهِ عَزَّوَجلَّ.(۱)

مؤمن با هر نوع مرگ از دنیا می رود: با غرق شدن، زیر آوار ماندن، به وسیله حیوان درنده و با صاعقه، ولی کسی که مشغول ذکر خدا باشد، در حال ذکر گرفتار صاعقه نمی شود.

در روایت دیگر از آن حضرت می خوانیم:

یمُوتُ الْمُومِنُ بِکُلِّ مِیتَهً اِلّا الصّاعِقَهَ لا تَأْخُذُهُ وَ هُوَ یذْکُرُ اللهَ عَزَّوَجلَّ. (۲)

مؤمن با هر نوع مرگی می میرد جز صاعقه، درحالی که مؤمن مشغول به ذکر خدا باشد، صاعقه او را نمی گیرد.

از این حدیث ها پی می بریم که یکی از الطاف الهی به یادکننده خدا، این است که در حال ذکر، با صاعقه از دنیا نمی رود.

ب) رهایی از تشنگی سکرات مرگ

ب) رهایی از تشنگی سکرات مرگ

مرگ برای بسیاری از مردم، وحشت آور است، ولی مرگ در جهان بینی اسلامی چهره دیگری دارد؛ چراکه گذرگاهی به جهان دیگر است و در حقیقت تولدی دوباره به شمار می آید. از آیات قرآن درمی یابیم که مرگ با دشواری و وحشت گیج کننده ای همراه است. پروردگار یکتا می فرماید:

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۹، ص ۱۶۱، ح ۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۹، ص ۱۶۱، ح ۱.

«وَجاءَتْ سَکْرَهُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذلِکَ ماکُنْتَ مِنْهُ تَحِیدُ؛ و سکرات مرگ، به راستی در رسید؛ این همان است که از آن می گریختی!» (ق: ۱۹)

گاهی سکرات مرگ با امور دیگری همراه می شود که شدت آن را مضاعف می کند، چنان که امیرمؤمنان، علی(ع) می فرماید: «اِجْتَمَعَتْ عَلَیهِمْ سَکْرَهُ المَوتِ، وَحَسْرَهُ الْفَوْتِ؛ سختی جان کندن و حسرت از دست دادن دنیا، به دنیاپرستان هجوم آورد».(۱)

از جمله عواملی که شدت سکرات مرگ را افزایش می دهد، تشنگی شدیدی است که برای برخی افراد رخ می دهد، ولی اهل ذکر و یادکنندگان خدا از این تشنگی در امان خواهند بود. در حدیثی از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «کُلُّ اَحَدٍ یمُوتُ عَطْشانَ اِلّا ذاکِرَ اللهِ؛ همه مردم با حالت عطش و تشنگی می میرند، جز ذاکر خدا».(۲)

کسانی که به یاد خدا هستند، از تشنگی در حال مرگ نجات خواهند یافت؛ چون مصداق بزرگ ذکر لفظی و قلبی، نماز است. در حدیث دیگری از آن حضرت آمده است: «کسی که نماز را سبک بشمارد، به دوازده بلا گرفتار می شود... و یکی از آنها این است که در حال مردن تشنه از دنیا می رود».(۳)

مفهوم این روایت این است: کسی که برای نماز _ که مصداق روشن ذکر است _ اهمیت قائل شود و در انجام آن دقت کند، از این گرفتاری بزرگ (تشنگی در حال سکرات مرگ) در امان خواهد بود. افراد ناآگاه

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۳، ح ۶۳۷۷.

۳- علی مشکینی، المواعظ العددیه، قم، انتشارات صحفی، ص ۲۵۴.

گمان می کنند این تشنگی با آب دنیا رفع می شود و در آن حال، در دهان شخص آب می ریزند، درحالی که آب دنیا در آن لحظه حساس، نه تنها مفید نیست، بلکه فرد محتضر اذیت هم می شود.

ج) عامل مهربانی ملک الموت

ج) عامل مهربانی ملک الموت

از جمله آثار ذکر، به ویژه نماز این است که فرشته مرگ، هنگام قبض روح افراد اهل ذکر و نماز، با محبت و مهربانی با آنان برخورد می کند. در حدیثی از امام صادق(ع) روایت شده است:

در هر شبانه روز، پنج بار در اوقات نماز، ملک الموت به مردم می نگرد (و نمازگزاران را شناسایی می کند.) پس هنگام قبض روح، اگر شخص محتضر از کسانی است که به نماز مواظبت داشته و در وقت انجام داده است، خود ملک الموت شهادتین را به او تلقین می کند و شیطان را از او دور می گرداند.(۱)

در این حدیث، دو اثر از آثار مهربانی ملک الموت به اهل ذکر و نماز، بیان شده است: یکی تلقین شهادتین و دیگری دور کردن شیطان که در لحظه حساس احتضار، برای نابودکردن دین و ایمان محتضر فعالیت می کند.

د) رهایی و نجات از سختی های قبر

د) رهایی و نجات از سختی های قبر

یکی از مراحل سخت برای انسان، عالم قبر است که با دشواری هایی چون وحشت، فشار و... همراه است. برای رهایی از این مشکلات یا برخی از آنها، راهنمایی هایی در سخنان پیشوایان معصوم(ع) دیده می شود که به برخی از آنها که با ذکر و یاد خدا پیوند دارد، اشاره می کنیم.

یک ــ امام رضا(ع) در حدیثی پس از سفارش به نماز شب می فرماید:

۱- نک: بحارالانوار، ج ۶، صص ۱۶۹ و ۱۷۰.

هر کس هشت رکعت نماز شب، دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر بخواند و در قنوت آن هفتاد مرتبه استغفار کند، از عذاب قبر و آتش دوزخ نجات می یابد، و عمرش طولانی و زندگانی اش فراخ می گردد.(۱)

دو ـ از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

هر کس هر روز ده بار بگوید:

«اَعْدَدْتُ لِکُلِّ هَوْلٍ لا اِلهَ اِلّا اللّه...» تا آخر، خدای مهربان چهار هزار گناه او را می آمرزد و از سختی مرگ و فشار قبر نجاتش می دهد.(۲)

سه ـ رسول خدا صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید: «هر کس هنگام خواب، سوره «اَلْهیکُمُ التَّکاثُر» را بخواند، از سختی های قبر در امان می ماند».

چهار ـ همچنین از امیرمومنان، علی(ع) روایت شده است: «هر کس هر جمعه، سوره «نساء» را بخواند، از فشار قبر ایمن می شود».(۳)

پنج ـ از امام صادق(ع) نیز روایت هست: «هر کس سوره «القَلَمْ» را در نماز واجب یا نافله بخواند، خداوند او را از فشار قبر پناه می دهد».(۴)

شش ـ در روایت دیگری نیز آمده است: «هر کس به قرائت سوره «زُخْرُف» مداومت ورزد، خداوند او را در قبرش از حشرات زمین و از فشار قبر ایمن گرداند».(۵)

از مجموع این احادیث پی می بریم که ذکر و یاد خدا به صورت نماز یا قرائت برخی سوره های قرآن یا گفتن برخی ذکرهای لفظی، برای رهایی از فشار قبر و سختی های دیگر اثرگذار است؛ البته به شرط اینکه ذکر با توجه قلبی همراه باشد.

ه_) آمرزش گناه و افزایش ثواب

ه_) آمرزش گناه و افزایش ثواب

۱- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ه_ . ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۴.

۲- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ه_ . ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۴.

۳- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ه_ . ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.

۴- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ه_ . ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.

۵- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ه_ . ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.

یاد خدا سبب می شود گناهان ذاکر بخشیده شود و پاداش اعمال صالح او افزایش یابد. از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

ما جَلَسَ قَوْمٌ یذْکُرُونَ اللهَ عَزَّوَجَلَّ اِلّا ناداهُمْ مُنادٍ مِنَ السَّماءِ: قُومُوا فَقَدْ بُدِّلَتْ سَیئاتِکُمْ حَسَناتٍ و غُفِرَتْ لَکُمْ جَمیعاً.(۱)

اگر جماعتی در مجلسی خدا را یاد کنند، منادی یی از آسمان ندا می کند: برخیزید، گناهانتان تبدیل به حسنات شد و همگی آمرزیده شدید.

در حدیث دیگری از آن حضرت می خوانیم:

مَنْ ذَکَرَ اللهَ فِی السُّوقِ مُخْلِصاً عِنْدَ غَفْلَهِ النّاسِ وَ شُغُلِهِمْ بِمافیهِ، کَتَبَ اللهُ لَهُ اَلْفَ حَسَنَهٍ وَ یغْفِرُ اللهُ لَهُ یوْمَ الْقِیامَهِ مَغْفِرَهً لَمْ تَخْطُرْ عَلی قَلْبِ بَشَرٍ.(۲)

کسی که در بازار هنگام غفلت مردم و اشتغالشان به امور مربوط به بازار، خدا را خالصانه یاد کند، خدای مهربان هزار حسنه برای او می نویسد و او را به گونه ای می آمرزد که به قلب کسی خطور نکرده است.

و) سنگینی میزان اعمال

و) سنگینی میزان اعمال

از آیات قرآن به این نکته پی می بریم که اعمال انسان ها را در قیامت وزن می کنند. هرکس میزان اعمالش سنگین باشد، اهل بهشت و هر کس میزان اعمالش سبک باشد، اهل جهنم خواهد بود.(۳)حقیقت میزان و چگونگی سنجش اعمال با آن، برای ما خیلی روش نیست، ولی همین قدر می دانیم که باورهای درست و اعمال صالح در سنگینی آن اثر دارد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۳، ح ۴.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۴، ح ۶۴۴۵؛ وسائل الشیعه، ج ۷، باب ۱۳، ص ۱۶۶، ح ۱.

۳- نک: سوره اعراف ۸ و ۹، انبیاء: ۴۷، قارعه: ۶ و۹.

از روایات پیشوایان دین نیز درمی یابیم، یکی از چیزهایی که سبب سنگینی میزان اعمال می شود، گفتن ذکرهایی همچون تسبیحات اربعه و صلوات بر محمد و آل محمد است.(۱) از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

اَنا عِنْدَ الْمیزانِ یوْمَ الْقِیامَهِ، فَمَنْ ثَقُلَتْ سَیئاتُهُ عَلی حَسَناتِهِ جِئْتُ بِالصَّلاهَ عَلَی حَتّی اُثْقِلَ بِها حَسَناتِهِ.(۲)

من در قیامت نزد میزان هستم، اگر کسی گناهش سنگین تر از ثوابش باشد، صلوات هایی را که در دنیا بر من فرستاده است، می آورم و با آن، ثواب های او را سنگین می کنم.

ز) رهایی از دوزخ

ز) رهایی از دوزخ

دوزخ که کانون قهر و غضب الهی و مشتمل بر عذاب های گوناگون جسمانی و روحانی است، برای گناهکاران آماده شده است.

در احادیث معصومان(ع) یکی از وسائل رهایی از دوزخ، ذکر و یاد خدا معرفی شده است. امام صادق(ع)، از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله چنین نقل کرده است:

مَنْ اَکْثَرَ ذِکْرَ اللهِ اَحَبَّهُ اللهُ، وَ مَنْ ذَکَرَ اللهَ کَثیراً کُتِبَتْ لَهُ بَراءَتانِ بَراءهٌ مِنَ النّارِ وَ بَراءَهٌ مِنَ النِّفاقِ.(۳)

هر کس خدا را بیشتر یاد کند، خدا دوستش دارد و هر کس خدا را بیشتر یاد کند، دو نوع برائت برای او نوشته می شود: برائت از آتش دوزخ و برائت از نفاق.

در حدیث دیگری از امام صادق(ع) روایت شده است:

۱- نک: وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، ص ۱۸۵، ح ۱ و باب ۳۴، ص ۱۹۲، ح ۱ و ۱۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ۳۴، ص ۱۹۵، ح ۱۱.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۴، ح ۱.

رسول خدا صلی الله علیه و آله به اصحاب خود فرمود: «سپرهایی برای خودتان فراهم کنید.» عرض کردند: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله ! آیا در برابر دشمنی که ما را احاطه کرده و بر ما سایه افکنده است؟ فرمود: «نه، بلکه در برابر آتش دوزخ.» گفتند: سپر آتش دوزخ چیست؟ فرمود: بگویید: «سُبْحانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ للهِ وَ لااِلهَ اِلّااللهُ وَ اللهُ اَکْبَرْ».(۱)

ح) ورود به بهشت

ح) ورود به بهشت

بهشت که کانون رحمت الهی است و دارای انواع نعمت های مادی و معنوی، برای پاداش مؤمنان آماده شده است. در روایت های اسلامی، یکی از وسائل ورود به بهشت، ذکر و یاد خداست.

از امام صادق(ع) روایت شده است: «مَنْ اَکْثَرَ ذِکْرَ اللهِ عَزَّوَجَلَّ اَظَلَّهُ اللهُ فِی جَنَّتِه؛ هر کس خدا را بیشتر یاد کند، خدا او را در سایه بهشت خودش قرار می دهد».(۲)

عبارت «اَظَلَّهُ اللهُ» شاید کنایه از ورود به بهشت و ورود به سایه رحمت ویژه خدای رحمان و رحیم در بهشت باشد. در عبارت« فِی جَنَّتِه»، از اضافه شدن «جَنَّه» به ضمیری که مرجعش «الله» است، استفاده می شود؛ بهشتی که در این روایت برای اهل ذکر وعده داده شده است، بهشت ویژه خداست و با بهشت های دیگر فرق دارد.

در حدیث دیگری از آن حضرت روایت شده است: «ثَمَنُ الجَنَّه لااِلهَ اِلّااللهُ وَ اللهُ اَکْبَرْ؛ بهای بهشت، گفتن ذکر « لااِلهَ اِلّااللهُ» و ذکر «اَللهُ اَکْبر» است.(۳)

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، ص ۱۸۶، ح ۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ذکر، باب ۳۲، ص ۱۹۰، ح ۲.

ط) آباد کردن بهشت

ط) آباد کردن بهشت

از مضمون برخی روایت ها پی می بریم، که در بهشت زمین خالی وجود دارد و آبادی آن به وسیله ذکر است. همان گونه که در دنیا می بینیم، زمین را به دوگونه آباد می کنند: یا با کشاورزی و درخت کاری یا با ساختمان سازی. در سخنان معصومان(ع) نیز وسیله هر دو نوع آبادی در بهشت، ذکر خدا معرفی شده است. در حدیثی از پیشوایان معصوم(ع) آمده است:

در بهشت قسمت هایی غیرآباد وجود دارد. هنگامی که شخصی شروع به ذکر می کند، فرشتگان نیز شروع به درخت کاری می کنند و گاهی تعطیل می کنند و می گویند صاحب ما ذکر گفتن را تعطیل کرد.(۱)

در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده است:

در معراج به بهشت رفتم، دیدم قسمت هایی از آن آباد نشده است و فرشتگان را دیدم که با خشت هایی از طلا و نقره ساختمان می سازند و گاهی دست از کار می کشند و کار را تعطیل می کنند. علت تعطیلی را از خودشان پرسیدم، گفتند: ما منتظر می مانیم تا مصالح ساختمانی برسد. گفتم: مصالح ساختمانی شما چیست؟ گفتند: آنکه مؤمن صاحب این ساختمان بگوید: «سُبْحانَ اللهِ وَ الْحَمْدُلِلّهِ وَ لااِلهَ اِلَّااللّهُ وَ اللهُ اَكْبَرْ.» هرگاه او ذکر بگوید، می سازیم و هرگاه او توقف کند، ما هم متوقف می شویم.(۲)

این همه آثار، برای ذکرهایی است که همراه با توجه قلبی و عمل به لوازم آن باشد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲، ص ۱۵۲، ح ۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، صص ۱۸۸ و ۱۸۹، ح ۱۰.

ی) علوّ درجات

ی) علوّ درجات

از جمله آثاری که برای ذکر و یاد خدا بیان شده است برتری درجات اهل ذکر، در پیشگاه خداست. رسول خدا صلی الله علیه و آله به یاران خود فرمود:

آیا به شما خبر ندهم از عملی که در نزد خدا از همه عمل ها بهتر و پاک تر است و درجات شما را بیشتر بالا می برد و برای شما بهتر از درهم و دینار و بهتر از جهاد و کشتن و کشته شدن است؟ گفتند: بلی یا رسول الله بفرمایید کدام عمل است؟ فرمود: «ذِکْرُ اللهِ کَثیراً؛ بسیار به یاد خدا بودن».(۱)

در این حدیث، چند امتیاز برای «ذکر کثیر» بیان شده که یکی از آنها، علوّ درجات است. جالب اینجاست که در این حدیث، ذکر کثیر، بهتر از جهاد معرفی شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید:

هیچ عملی نیست که پیش خدا محبوب تر و در نجات دادن بنده از گناهان و بدی های دنیا و آخرت مؤثرتر از ذکر خدا باشد. عرض کردند: حتی جهاد در راه خدا نیز به اندازه یاد خدا ارزش ندارد؟ فرمود: «لَوْ لا ذِکْرُ اللهِ لَمْ یؤْمَرُ بِالْقِتالِ؛ اگر یاد خدا نبود، فرمان جهاد داده نمی شد».(۲)

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۰۸، ح ۶۳۴۹.

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا

اشاره

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا

همان گونه که یاد خدا فایده های فراوانی دارد و با برخی از آنها در گذشته آشنا شدیم، غفلت از یاد خدا نیز پی آمدهای ناگواری برای فرد و جامعه دارد. در این فصل، با برخی پی آمدهای فردی و اجتماعی غفلت از خدا در ضمن دو گفتار آشنا می شویم.

۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا

اشاره

۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا

زیر فصل ها

الف) سنگ دلی

ب) تسلط شیطان

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب

هـ) خودفراموشی

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

ز) مرگ دل

ح) حسرت در قیامت

ط) ورود به جهنم

الف) سنگ دلی

الف) سنگ دلی

با مطالعه حالات افراد درمی یابیم، انسان ها در پـذیرش حق و درک مطالب یکسان نیستند. برخی با اشاره ای لطیف یا کلامی کوتـاه، حقیقت را به خوبی درک می کننـد. یک یادآوری ساده آنها را بیـدار می سازد و پنـدی، در روح آنها توفان به پا می کنـد. روح آنـان چنـان بـاز و گشـاده است که حقایق را به راحتی می پـذیرد.درحالی که برخی دیگر، شدیـدترین خطابه ها و گویاترین دلایل و نیرومندترین اندرزها، اثری در وجودشان نمی گذارد و روح و فکرشان محدود است.

خداوند یکتا گروه اول را صاحب شرح صدر و گستردگی روح و گروه دوم را دارای تنگی و ضیق صدر معرفی می کند:

فَمَنْ یُرِدِ اللّهُ أَنْ یَهْدِیَهُ یَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلإِسْلامِ وَ مَنْ یُرِدْ أَنْ یُضِلَّهُ یَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَیِّقًا حَرَجًا کَأَنّما یَصَّعَّدُ فِی السّمآءِ کَذلِکَ یَجْعَلُ اللّهُ الرِّجْسَ عَلَی الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ. (انعام: ۱۲۵)

پس کسی را که خدا بخواهد هدایت کند، دلش را به پذیرش اسلام گشاید و هر که را بخواهد گمراه کند، دلش را سخت تنگ می گرداند، چنان که گویی به زحمت در آسمان بالا می رود. این گونه خدا پلیدی را بر کسانی که ایمان نمی آورند، قرار می دهد.

اینکه قرآن می گوید: کسی را که خدا بخواهد هدایت کند، شرح صدر می دهد یا اگر بخواهد گمراه سازد، ضیق صدر می دهد، این خواستن و نخواستن، بی دلیل نیست و سرچشمه آن از خود ما آغاز و هر یک از این دو حالت، عواملی دارد که به دست خود ما ایجاد می شود.

عوامل شرح صدر و ضیق آن

شرح صدر و باز بودن آن برای پذیرش حقایق، عواملی دارد که برخی از آنها عبارتند از: یاد خدا، مطالعات پیگیر، پیوند با دانشمندان صالح، خودسازی و تهذیب نفس، پرهیز از گناه و به ویژه پرهیز از غذای حرام.

تنگی سینه و سختی دل نیز عواملی دارد که برخی از آنها عبارتند از: غفلت از یاد خدا، نادانی، گناه، لجاجت، جدال، هم نشینی با فاسقان و فاجران، دنیادوستی و هواپرستی.

یاد خدا از عوامل مهم شرح صدر و غفلت از آن نیز از عوامل مهم تنگی و سنگ دلی است.

بدیهی است این دو حالت (شرح صدر و تنگی دل) در انسان یکسان نیست، همان گونه که صاحبان این دوحالت نیز هرگز یکسان نخواهند بود.

خداوند در قرآن می فرماید:

أَفَمَنْ شَرَحَ اللّهُ صَدْرَهُ لِلإِسْلامِ فَهُوَ عَلی نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَیْلٌ لِلْقاسِیَهِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِکْرِ اللّهِ أُولئِکَ فی ضَلالٍ مُبِینٍ. (زمر: ۲۲)

آیا کسی که خدا سینه اش را برای [پذیرش] اسلام گشاده، و [در نتیجه] برخوردار از نوری از سوی پروردگارش است [همانند فرد تاریک دل است]؟ پس وای بر آنان که از سخت دلی یاد خدا نمی کنند. اینان در گمراهی آشکارند.

ابن مسعود در تفسیر این آیه، می گوید: از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سؤال کردیم که چگونه انسان شرح صدر پیدا می کند؟ فرمود: «هنگامی که نور به قلب انسان داخل شود، گسترده و بازمی گردد.» عرض کردیم: ای رسول خدا! نشانه آن چیست؟ فرمود:

اَلْإِنابَهُ اِلی دارِ الْخُلُودِ، وَ التَّجافِی عَنْ دارِ الْغُرُورِ، وَ الْإِسْتِعْدادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ.(۱)

(نشانه آن عبارت است از) توجه به سرای جاوید(آخرت)، جدا شدن از سرای غرور (دنیا) و آماده گشتن برای (استقبال از) مرگ قبل از نزول آن.

در این حدیث، سه چیز به عنوان نشانه شرح صدر بیان شده است: توجه به آخرت، جدا شدن از دنیا و آماده مرگ بودن.

امام صادق(ع) نیز در این باره می فرماید:

اَوْحَی اللهُ عَزَّوَجَلَّ إِلی مُوسی: یا مُوسی، لا تَفْرَحْ بِکَثْرَهِ الْمالِ، وَ لا تَدَعْ ذِکْری عَلی کُلِّ حالٍ، فَإِنَّ کَثْرَهُ المالِ تُنْسِی الذُّنُوبَ، وَ اِنَّ تَرْکَ ذِکْری یقْسِی القُلُوبَ. (۲)

۱- بحارالانوار، ج ۶۵، ص ۲۳۶.

۲- وسایل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲، ص ۱۵۱، ح ۱.

ای موسی! از فزونی مال دنیا خوش حال مباش، و ذکر و یاد مرا هیچ گاه ترک مکن؛ زیرا زیادی مال (غالباً) سبب فراموشی گناهان و ترک یاد من، سبب سنگ دلی می شود.

در این حدیث، دو فرمان مهم آمده و حکمت و فلسفه هر کدام از آنها نیز بیان شده که از فلسفه فرمان دوم چنین درمی یابیم که ترک یاد خدا و غفلت از آن، عامل مهم سنگ دلی است.

ب) تسلط شیطان

ب) تسلط شیطان

از آیات قرآن کریم پی می بریم انسانی که از یاد خدا رو بگرداند، شیطان سراغ او می رود و همواره با او خواهد بود تا او را گمراه کند. خداوند یکتا می فرماید:

وَ مَنْ یَعْشُ عَنْ ذِکْرِ الرَّحْمنِ نُقَیِّضْ لَهُ شَیْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرینٌ وَ إِنَّهُمْ لَیَصُدّونَهُمْ عَنِ السَّبیلِ وَ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ حَتّی إِذا جاءَنا قالَ یا لَیْتَ بَیْنی وَ بَیْنَکَ بُعْدَ الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرینُ. (زخرف: ۳۶ _ ۳۸)

و هر کس از یاد [خدای] رحمان دل بگرداند، بر او شیطانی می گماریم تا برای وی دمسازی باشد و مسلماً آنها ایشان را از راه باز می دارند و (آنها) می پندارند که راه یافتگانند. تا آن گاه که او [با دم سازش] به حضور ما می آید و [خطاب به شیطان] گوید: ای کاش میان من و تو، فاصله خاور و باختر بود، که چه بد دم سازی هستی!

تعبیر «رحمان» اشاره به این است که انسان چگونه از خدایی که رحمت عامش همگان را فراگرفته، روگردان و از یاد او غافل می شود. آیا چنین کسی جز این سرنوشتی می تواند داشته باشد که هم نشین شیطان و محکوم فرمان او گردد؟ آری غفلت از ذکر خدا و غرق شدن در لذت های دنیا و دل باختگی به

زرق و برق آن، سبب می شود که شیطان بر انسان چیره گردد و همواره دمساز او باشد و رشته ای بر گردنش افکند.

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

گاهی تنگی معیشت به دلیل این نیست که انسان درآمد اندکی دارد. ای بسا پول و درآمد بسیار است، ولی زندگی آرامی وجود ندارد و با انواع مشکلات، تنگناها، نگرانی ها و ناامنی ها همراه است. به راستی چرا انسان گرفتار این تنگنا ها می شود؟ خداوند در قرآن می فرماید:

وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِکْری فَإِنّ لَهُ مَعیشَةً ضَنْکًا وَ نَحْشُرُهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ أَعْمَی قالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنی أَعْمی وَ قَدْ کُنْتُ بَصیرًا. قالَ کَذلِکَ أَتَتْکَ آیاتُنا فَنَسیتَها وَ کَذلِکَ الْیَوْمَ تُنْسی . (طه: ۱۲۴ _ ۱۲۶)

و هر کس از یاد من دل بگرداند، در حقیقت زندگی تنگ [وسختی] خواهد داشت، و روز رستاخیز او را نابینا محشور می کنیم. می گوید: پروردگارا! چرا مرا نابینا محشور کردی با آنکه بینا بودم؟ می فرماید: همان طور که نشانه های ما بر تو آمد و آن را به فراموشی سپردی، امروز همان گونه فراموش می شوی.

آری هنگامی که انسان مسئولیت هایش را پس از فراموشی یاد خدا، فراموش کند، غرق در شهوت و حرص و طمع می شود. بدیهی است که زندگی او تنگ خواهد بود و خبری از قناعت و معنویت و اخلاق در زندگی او نیست.

اصولاً ـ تنگی زندگی، بیشتر به دلیل کمبود های معنوی و نبودن غنای روحی و اطمینان نداشتن به آینده و ترس از نابودی امکانات و وابستگی بیش از پیش به جهان مادی و... است، ولی کسی که به خدا ایمان دارد و دل به ذات پاک او بسته، از همه این نگرانی ها در امان است.

در آیات یادشده، برای کسانی که از یاد خدا رومی گردانند، دو مجازات تعیین شده: یکی زندگی تنگ در این جهان و دیگری نابینایی در جهان دیگر.

از آیات قرآن پی می بریم، افرادی که از یاد خدا اعراض کنند، به دانش های ارزشمند معنوی نمی رسند. ممکن است در علوم مربوط به دنیا مهارت بیشتری یابند یا با الفاظ و اصطلاحات علوم مربوط به دین و معنویات نیز آشنا باشند، ولی از رسیدن به حقیقت علوم که نور است، محروم خواهند بود.(۱)پروردگار یکتا در قرآن می فرماید:

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّی عَنْ ذِکْرِنا وَ لَمْ یُرِدْ إِلاَّ الْحَیاهَ الدُّنیا ذلِکَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدی . (نجم: ۲۹و۳۰)

پس از هرکس که از یاد ما روی برتافته و جز زندگی دنیا را خواستار نبوده است، روی برتاب. این منتهای دانش آنان است. پروردگار تو، خود به [حال] کسی که از راه او منحرف شده داناتر، و او به کسی که راه یافته [نیز] آگاه تر است.

جمله «ذلِکَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ؛ این منتهای دانش آنان است» ممکن است اشاره به خرافاتی همچون بت پرستی، و فرشتگان را دختران خدا دانستن باشد؛ یعنی نهایت دانش و آگاهی این گروه همین موهومات است. یا به دنیاپرستی و اسارت آنها در چنگال مادیات اشاره داشته باشد؛ یعنی نهایت فهم و شعورشان این است که به خواب و خور و عیش و نوش و متاع فانی و زودگذر و زرق و برق دنیا قناعت کرده اند. در نیایشی که از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده، می خوانیم:

۱- اشاره به حدیث معروف امام صادق(ع) است که فرمود: «الْعِلْمُ نُورٌ یقْذِفُهُ اللهُ فِی قَلْبِ مَنْ یشاءُ».

«اَللّهُمَّ ... وَ لَاتَجْعَلِ الـدُّنْيا اَكْبَرَ هَمِّنا وَ لا مَبْلَغَ عِلْمِنا؛ خدايا! دنيا را بزرگ ترين مشغوليات فكرى ما و نهايت دانش و آگاهى ما قرار مده».(۱)

در آيه هاى ياد شده، در عين حال كه خداوند براى دنياپرستان علمى قائل شده، آنها را گمراه شمرده است. اين نشانه آن است كه از ديـدگاه پروردگار، علمى كه هـدف نهايى آن، رسيدن به ماديات باشد و در ماوراى آن هدف والاترى نباشد، دانش به شمار نمى آيد.

همه بـدبختى هـا و جنـگ هـا و خون ريزى ها، سـتم ها و تجاوزها، فسادها و آلودگى هايى كه در دنياى امروز وجود دارد، به دليل فراگيرى دانش هاى بى ارزش است.

د) مردودى در آزمون الهى و گرفتار شدن به عذاب

د) مردودى در آزمون الهى و گرفتار شدن به عذاب

يكى از مورد هاى مهم در آزمون الهى، فراوانى نعمت است. آزمايش به وسيله نعمت، از آزمايش به وسيله عذاب سخت تر و پيچيده تر است؛ زيرا طبيعت فزونى نعمت، سستى، تنبلى، غفلت و غرق شدن در لذت ها و شهوت هاست، و اين چيزى است كه انسان را از خـدا دور مى سازد و ميـدان را براى فعاليت اهريمن مهيا مى كنـد. تنها كسانى مى تواننـد از پيامدهاى نامطلوب فزونى نعمت در امـان بماننـد كه همـواره به يـاد خـدا باشـند و او را يـاد و بـا يـاد او خـانه قلب را از نفوذ اهريمن حفـظ كننـد. پروردگار يكتار در قرآن كريم مى فرمايد:

وَ أَنْ لَوِ اسْتَقامُوا عَلَى الطَّريقَهِ لَأَسْقَيْناهُمْ ماءً غَدَقًا لِنَفْتِنَهُمْ فيهِ وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذابًا صَعَدًا. (جن: ۱۶ و ۱۷)

۱- مفاتيح الجنان، اعمال شب نيمه شعبان.

و اگر [مردم] در راه درست، پایداری ورزند، قطعاً آب گوارایی بدیشان نوشانیم تا دراین باره آنان را بیازماییم و هرکس از یاد پروردگارش دل بگرداند، وی را در قید عذابی [روز] افزون در آورد.

در این دو آیه، از یک سو، پیوند ایمان و تقوا با فزونی نعمت مشخص و از سوی دیگر، پیوند فزونی نعمت با آزمون های الهی مطرح شده است. ضمن آنکه پیوند روگردانی از یاد خدا با عذاب دشوار و روزافزون بیان شده است. اینها حقایقی است که در آیه های دیگر قرآن نیز مطرح شده است.(۱)

ه_) خودفراموشی

ه_) خودفراموشی

همان گونه که در بحث عوامل تقویت یاد خدا اشاره شد، یکی از پیامدهای شوم غفلت از خدا، غفلت از خود حقیقی خویش و جایگزین شدن خودپنداری به جای خود واقعی و حقیقی است، چنان که خداوند یکتا در قرآن کریم می فرماید:

وَ لا تَکُونُوا کَالّذینَ نَسُوا اللّهَ فَأَنْساهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ. (حشر: ۱۹)

و چون کسانی مباشید که خدا را فراموش کردند و او [نیز] انسان را دچار خود فراموشی کرد؛ آنان همان نافرمانانند.

مشکل اساسی این گونه افراد این است که غالباً متوجه نیستند خود حقیقی خویش را فراموش و گم کرده اند و در نتیجه، در اندیشه یافتن آن نیز نیستند. حضرت علی(ع) دراین باره می فرماید:

عَجِبْتُ لِمَنْ یَنْشُدُ ضالَّتَهُ وَ قَدْ اَضَلَّ نَفْسَهُ فَلایَطْلُبُها.

۱- نک: طه: ۱۲۴، نمل : ۴۰، انفال : ۲۸.

در شگفتم از کسی که هرگاه یک چیزی را گم کند به جست وجوی آن می پردازد، ولی خود را گم کرده و به فکر پیدا کردنش نیست.(۱)

امام خمینی رحمه الله دراین باره می فرماید:

آن کس که خدا را و حضور او (جل و علا) را فراموش کند، به فراموشی از خویشتن خویش مبتلا یا کشیده شود و بندگی خود را فراموش کند و از مقام عبودیت به فراموشی کشیده شود و کسی که نداند چی است و کی است و چه وظیفه ای دارد و چه عاقبتی، شیطان در او حلول نموده و به جای خویشتن او نشسته و شیطان عامل عصیان و طغیان است و اگر به خود نیاید و به یاد حق برنگردد و به همین حال طغیان و عصیان از این جهان منتقل شود، شاید به صورت شیطان مطرود حق تعالی در آید.(۲)

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

هر گناهی که از انسان سر زند، نقصانی در نفس او حاصل می شود و ظلمتی بر دل او راه می یابد و اگر بر گناه اصرار ورزد، آن ظلمت و سیاهی افزایش می یابد و آرام آرام، دل او را فرا می گیرد. امام باقر(ع)، در تفسیر آیه ۱۴ سوره مطففین می فرماید:

در دل هر انسانی نقطه سفیدی هست. هرگاه گناهی مرتکب شود نقطه سیاهی بر آن عارض می شود. اگر توبه کرد، آن سیاهی از بین می رود و اگر به گناه ادامه دهد، آن سیاهی افزایش می یابد تا جایی که تمام آن نقطه سفید را فرا می گیرد. به گونه ای که صاحب آن دل، دیگر به سوی خیر برنمی گردد و همین است تفسیر کلام خدا که فرموده است:

کَلّا بَلْ رانَ عَلی قُلُوبِهِمْ ما کانُوا یَکْسِبُونَ. (مطففین: ۱۴)

۱- محمدعلی سادات، اخلاق اسلامی، دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۴، چ ۱، ص ۱۱۲؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۳۴۰.

۲- نقطه عطف، صص ۳۹ و ۴۰.

نه چنین است، بلکه آنچه مرتکب می شدند، زنگار بر دل هایشان بسته است.(۱)

بنابراین، هر گناهی که از انسان سر می زند، اگر با توبه و بازگشت به خدا جبران نکند، آمادگی برای ارتکاب گناه بعدی در نفس او پیدا می شود؛ یعنی بار دوم راحت تر به طرف گناه می رود و آرام آرام گناه می کند تا آنجا که ارتکاب گناه برای او عادی می شود و به آسانی گناه می کند، به گونه ای که گاهی نمی تواند توبه کند و با کوله باری از گناه به جهان آخرت می رود.

کسانی نمی توانند توبه کنند که از یاد خدا غافلند؛ وگرنه هرگاه از پرهیزکاران گناهی سر می زند، بی درنگ خدا را یاد می کنند و گناه خود را با آب توبه می شویند.(۲)

ز) مرگ دل

ز) مرگ دل

یاد خدا، سبب زندگی حقیقی دل است و فراموش کردن خدا و غفلت از یاد او، سبب مرگ حقیقی دل می شود.

در حدیثی از امام صادق(ع) آمده است: خدا به حضرت موسی(ع) فرمود: «یا مُوسی لاتَنْسِنِی عَلی کُلِّ حالٍ فَاِنَّ نِسْیانِی یمیتُ الْقَلْبَ؛ ای موسی! هیچ گاه مرا فراموش مکن. همانا فراموشی من، دل را می میراند».(۳)

کسی که پروردگار و صاحب اختیار خویش را فراموش کند و به یاد او نباشد، طبیعی است که فرمان های او را نیز انجام نمی دهد. چنین فردی در حقیقت مرده است، اگر چه روی زمین راه می رود و آب می آشامد و غذا می خورد. چنین کسی دعوت خدا و پیامبر را اجابت نکرده و دین حق را که عامل حیات حقیقی انسان است، نپذیرفته است. خدای مهربان در قرآن کریم می فرماید:

۱- اصول کافی، ج ۲، باب الذنوب، ص ۲۷۳، ح ۲۰.

۲- نک: آل عمران: ۱۳۵.

۳- وسائل الشیعه، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۵، ح ۵.

يا أَيّهَا الّذينَ آمَنُوا اسْتَجيبُوا لِلّهِ وَ لِلرّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْييكُمْ. (انفال: ۲۴)

ای کسانی که ایمان آورده اید! چون خدا و پیامبر شما را به چیزی فراخواندند که به شما حیات می بخشد، آنان را اجابت کنید.

ح) حسرت در قیامت

ح) حسرت در قیامت

از برخی روایت ها پی می بریم مجلسی که در آن یادی از خدا، پیامبر و امامان نشود، مایه حسرت و پشیمانی در قیامت خواهد بود. در حدیثی که امام صادق(ع) از جد بزرگوارش، رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده است، می خوانیم:

ما مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا فِی مَجْلِسٍ فَلَمْ یذْکُرُوا اسْمَ اللهِ عَزَّوَجَلَّ وَ لَمْ یصَلّوا عَلَی نَبِیهِم اِلّا کانَ ذلِکَ الْمَجْلِسُ حَسْرَةً وَ وَبالاً عَلَیهِمْ.(۱)

هر جمعیتی که در مجلسی جمع شوند، ولی در آن مجلس نام خدای عزّوجلّ را ذکر نکنند و بر پیامبر خودشان صلوات نفرستند، آن مجلس برای آنان مایه حسرت و گرفتاری خواهد بود.

ابوبصیر از امام صادق(ع) روایت کرده است:

مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِی مَجْلِسٍ لَمْ یذْکُرُوا اللهَ عَزَّوَجَلَّ وَ لَمْ یذْکُرونا اِلّا کانَ ذلِکَ الْمَجْلِسُ حَسْرَةً عَلَیهِمْ یوْمَ الْقِیامَهِ، ثُمَّ قالَ: قالَ اَبُو جَعْفَر عَلَیهِ السَّلام: اِنَّ ذِکْرَنا مِن ذِکْرِ اللهِ، وَ ذِکْرَ عَدُوِّنا مِنْ ذِکْرِ الشَّیطانِ.(۲)

اگر جماعتی در مجلسی جمع شدند، ولی از خدای ذوالجلال و از ما (اهل بیت پیامبر) یادی نکردند، آن مجلس مایه حسرت آنان در قیامت خواهد بود. سپس افزود: امام باقر۷ فرموده است: یاد ما شاخه ای از یاد خدا و یاد دشمنان ما نیز شاخه ای از یاد شیطان است.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۲، ح ۲ (در حدیث های ۱، ۳و ۵ در همین باب نیز این مضمون به چشم می خورد).

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۳، ح ۳ و باب ۳۶، ح ۱.

منظور از ذکر در این دو حدیث، همان گونه که از قرائن پیداست، ذکر لفظی و زبانی است و با توجه به این نکته، درمی یابیم ما مسلمانان افزون بر اینکه باید در دلمان به یاد خدا، پیامبر و امامان باشیم، در مجالسمان باید ذکر قلبی را باگفتن ذکر خدا و فرستادن صلوات بر پیامبر و آلش، نشان دهیم.

ط) ورود به جهنم

ط) ورود به جهنم

خدای بزرگ، یکی از ویژگی های کافران را که سبب کفر آنان و جهنمی بودنشان شده، استفاده نکردن از چشم و گوش در راه ایمان به خدا و در نتیجه غافل ماندن از یاد خدا معرفی می کند:

عَرَضْنا جَهَنّمَ یَوْمَئِذٍ لِلْکافِرینَ عَرْضًا الّذینَ کانَتْ أَعْیُنُهُمْ فی غِطاءٍ عَنْ ذِکْری وَ کانُوا لا یَسْتَطیعُونَ سَمْعًا. (کهف: ۱۰۰ و ۱۰۱)

و آن روز، جهنم را آشکارا به کافران بنماییم، [به] همان کسانی که چشمان [بصیرت] شان از یاد من در پرده بود، و توانایی شنیدن [حق] نداشته اند.

در حقیقت آنها مهم ترین وسیله حق جویی و درک واقعیات را از کار انداخته اند، یعنی چشم های بینا و گوش های شنوا را بر اثر اندیشه های نادرست و تعصب ها و کینه توزی ها و کارهایی زشت نابود کرده اند.

جالب اینجاست که درباره چشم می گوید: چشم هایشان در پوششی دور از یاد من قرار داشت که اشاره به این است که چون در پوشش و حجاب غفلت بودند، آثار خدا را ندیدند و او را فراموش کردند. چهره حق آشکار است و جهان با انسان سخن می گوید، تنها چشمی بینا و گوشی شنوا لازم است و بس.

به تعبیر دیگر، یاد خـدا چیزی نیست که با چشم دیـده شود و آنچه دیـده می شود، آثار خداست، ولی آثار او سـبب یادکرد او می شود.(۱)

۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا

اشاره

۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا

غفلت از یاد خدا، آثار نامطلوبی هم، برای جامعه در پی خواهد داشت. خطری که به وسـیله غفلت از یاد خدا متوجه انسان می شود، بیش از آن است که تصور می کنیم. غفلت، سـعادت جـامعه بشـری را به خطر می انـدازد و ماننـد آتش، خرمن زنـدگی انسـان را می سوزانـد و همه امکانات و اسـتعدادهای خـدادادی را بر باد می دهـد. در این گفتار به برخی از این آثار اشاره می کنیم:

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی

افراد جامعه ای که خدا را از یاد می برند، به قوانین دین خدا توجهی ندارند. در نتیجه، کارهای ناشایستی از آنها سر می زند و ارزش های انسانی و اخلاقی آسیب می بینند.

پژوهش ها نشان می دهد که بیشتر مفاسد فردی و اجتماعی و رفتارهای ناپسـند، بر اثر بی توجهی به ارزش های دینی و غفلت از یاد خدا، شکل می گیرد. بیشتر بزهکاران و جنایت کاران زندان های کشور افرادی هستند که نماز نمی خوانند یا به صورت جدی، خدا را یاد نمی کنند. این واقعیت در اجلاسـیه سراسری نماز مطرح شده است.(۲) امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

این توجهـات به خـدا .... و ادعیه، برای رسـیدن انسـان به کمـال مطلق کمک می کنـد، برای اداره کشور هم کمک می کنـد. کمک کردن یک وقت به

۱- نک: تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۵۵۶.

۲- حسن راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۱۷.

این است که انسان می رود دزد را می گیرد، یک وقت دزدی نمی کند. آنهایی که اهل مسجد و دعا هستند، اختلال در اوضاع نمی کنند. این خودش کمک به جامعه است. وقتی جامعه نصفشان اشخاصی باشند که به واسطه اشتغال به دعا و ذکر و امثال ذلک از معاصی اجتناب کنند، جامعه اصلاح می شود.(۱)

ب) سست شدن بنیاد خانواده

ب) سست شدن بنیاد خانواده

در همه ادیان، ازدواج جایگاه ویژه ای دارد و دین مقدس اسلام برای آن اهمیت خاصی قائل است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دراین باره فرموده است:

مابُنَی بِناءٌ فِی الْاسْلامِ أَحَبُّ اِلَی اللهِ عَزَّوَجَلَّ مِن التَّزوِیجِ.(۲)

هیچ نهادی در اسلام بنیان گذاری نشده است که نزد خدای بزرگ محبوب تر از ازدواج و تشکیل خانواده باشد.

پژوهش ها در این زمینه، این سخن را اثبات می کند که استواری خانواده، با مذهبی بودن پیوند دارد. اِسْپِنراوسکی(۳) و هاگستون(۴) در پژوهش خود یادآوری کرده اند خانواده هایی که برای مدت طولانی با هم زندگی کرده اند، مذهب و به تبع آن رفتار های مذهبی را مهم ترین عامل رضایت مندی در ازدواج و تشکیل خانواده و دوام آن پنداشتند.(۵)

پژوهش پروفسور هویه نشان می دهد که حدود هشتاد درصد کودکان گمراه و مجرم، متعلق به خانواده هایی هستند که وضعی آشفته و نابسامان دارند.(۶)

۱- تفسیر سوره حمد، ص ۱۵۴؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۲۰، ابواب مقدمات، نکاح، باب ۱، ص ۱۴، ح ۴.

۳- Spnrawski.

۴- Hoghston.

۵- آرامش در پرتو نیایش، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰.

۶- علی قائمی امیری، آسیب ها و عوارض اجتماعی، انتشارات امیری، ۱۳۶۴، ص ۱۴۲.

زن و شوهری که به خدای بزرگ ایمان دارند و در همه حال به یاد او هستند، افزون بر انجام وظایف عبادی، سیاسی و اجتماعی خود، در رفتار با همدیگر نیز خدا را در نظر می گیرند و بر خلاف رضای او رفتار نمی کنند و با خوش رویی و مهرورزی زندگی می کنند و اگر یکی از آنها اشتباهی کرد، طرف مقابل گذشت می کند؛ چون می داند خدا آمرزندگان را دوست دارد و به آنها پاداش نیکی می دهد.

خداوند یکتا در قرآن فرموده است: «فَمَنْ عَفا وَ اَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَی اللهِ؛ هرکس عفو و اصلاح کند، پاداش او با خداست». (شوری: ۴۰)

پیامبر اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز دراین باره فرموده است: «اِنَّ اللهَ عَفُوٌّ یحِبُّ الْعَفْوَ؛ همانا خدا عفوکننده است و عفو و گذشت را دوست دارد».(۱)

پژوهش های موجود در این زمینه، نشان می دهند، میان استحکام خانواده با مذهبی بودن اعضای آن رابطه مستقیم وجود دارد.

جریگان وناک، پس از بررسی و تحقیقات بسیار، به این نتیجه رسید که انجام رفتارهای مذهبی، مهم ترین عامل ثبات و پایداری ازدواج و خانواده است.(۲)

کاپلو (۱۹۸۳)، شام، بولمن، جورج (۱۹۷۸)، بورچینال (۱۹۵۷) و کینگ (۱۹۷۸) در پژوهش های خود یافته اند، مذهبی بودن افراد، در استحکام خانواده نقش مهم و مؤثری دارد. این تحقیقات نشان می دهد، مذهبی بودن و رضایت مندی از ازدواج، دارای پیوندی مثبت است و علت دوری از طلاق در خانواده های مذهبی، تنها به دلیل نکوهش طلاق از نظر دین

۱- میزان الحکمه، ج ۶، ص ۳۶۷.

۲- آرامش در پرتو نیایش، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰ .

نیست؛ چرا که افراد مذهبی از روی ناچاری با یکدیگر زندگی نمی کنند، بلکه مذهب، سبب استحکام خانواده می شود.(۱)

بدیهی است که مذهبی بودن حاصل نمی شود، مگر اینکه انسان به یاد خدای بزرگ باشد و به فرمان های او عمل کند.

ج) تجاوز به حقوق دیگران

ج) تجاوز به حقوق دیگران

انسان، موجودی فطرتاً اجتماعی است و در سایه اجتماع می تواند به هدف های والای خود برسد و مشکلاتش را به آسانی رفع کند و به خوش بختی برسد.

برای اینکه بتوان در جامعه زندگی کرد، وظایف و حقوقی برای افراد تعیین شده است که رعایت آن مقررات، سبب راحتی زندگی دنیوی و سعادت اخروی افراد جامعه است.

در جوامعی که افراد به یاد خدا هستند و در همه حال خدا را حاضر و ناظر می دانند، در رعایت حقوق دیگران و مقررات اجتماعی بیشتر مواظبت می کنند. جوامعی که افراد آن از یاد خدا غافل باشند، بیشتر وقت ها در رعایت حقوق دیگران و عمل به مقررات اجتماعی کوتاهی می ورزند.

د) فروپاشی و سقوط جامعه

د) فروپاشی و سقوط جامعه

با توجه به آسیب های اجتماعی غفلت از یاد خدا، پی می بریم جامعه غافل از یاد خدا، رو به فروپاشی پیش می رود؛ زیرا جامعه ای که افراد آن گرفتار بزهکاری، اعتیاد، حرام خواری و... باشد، به حقوق یکدیگر احترام نمی گذارند و به همدیگر اعتماد ندارند و نهاد خانواده در چنین جامعه ای سست است. چنین جامعه ای به طور طبیعی سقوط می کند، به گونه ای که ارزش انسان از بین می رود

۱- آرامش در پرتو نیایش، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰ .

و تبـدیل به کالاـ می شود. حـال اگر چنین جوامعی، به دین توجه کننـد و به فرمـان های خـدا عمل کننـد، بی گمان نجات می یابند. تدین بی می گوید:

(۱).

بحرانی که بیشتر اروپاییان و امریکاییان در قرن حاضـر دچار آن شـده انـد، در اصل به فقر معنوی آنان بازمی گردد. و تنها راه درمان این فروپاشی اخلاقی که دنیای غرب گرفتار آن است، بازگشت به دین و معنویت است

۱- آرامش در پرتونیایش، صص ۱۵۹ و ۱۶۰.

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا

اشاره

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا

صداوسیما در جایگاه گسترده ترین و فراگیرترین رسانه ارتباطی، در گسترش آگاهی و رشد جامعه در زمینه های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نقش فراوانی دارد.

یکی از راه های خدمت گزاری صداوسیما به ملت، این است که مردم را با دین و مذهب آشنا کند و اعتقاد به خدا و به یاد او بودن را میان مردم رواج دهد. و برای انجام این وظیفه مهم، برنامه سازان باید به این نکته ها توجه داشته باشند:

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی

با توجه به اهمیت صداوسیما و سفارش پی در پی امام خمینی رحمه الله برای اصلاح آن، به این نتیجه می رسیم که برنامه سازان صدا و سیما، باید از میان کسانی انتخاب شوند که مؤمنند و به یاد او هستند تا در همه فعالیت های خود، خدا را حاضر و ناظر بر کار خود بدانند و رضایت خدا را بر رضایت مردم مقدّم بدارند.

چنین فردی، نه تنها برنامه ای نادرست و بر خلاف اسلام نمی سازد، بلکه می کوشد از فرصت به دست آمده بهره ببرد و برنامه ای بسازد که مردم را به انجام اعمال موافق اسلام تشویق و ترغیب کند و از انجام اعمال خلاف اسلام، برحذر دارد.

امام خمینی رحمه الله در تاریخ ۲۹/۷/۱۳۵۹، خطاب به اعضای شورای صداوسیمای جمهوری اسلامی فرمود:

باید قدم اسلام در همه این دستگاه ها باشد و آن چیزهایی که بر خلاف موازین اسلامی است، بر خلاف جمهوری اسلامی است که همه بر خلاف مصالح ملت است، اگر باشد، اینها باید از بین برود. مثلاً در تلویزیون، این فیلم ها باید یک فیلم های آموزنده باشد، فیلم هایی که وقتی نگاه کنند جوان های ما منحرف بشوند، اینها را باید از آن احتراز کرد. اگر چنانچه یک وقتی اشخاصی در آنجا باشند که بخواهند یک همچو اعمالی را انجام بدهند، اگر می شود نصیحت بکنید، نصیحت بکنید؛ اگر نه، تصفیه باید بشود. یک مسئولیت بزرگ است مسئولیت شما.(۱)

از سخنان امام خمینی رحمه الله پی می بریم که همه دست اندرکاران برنامه سازی باید مؤمن و متعهد به اسلام باشند تا برنامه هایی که تهیه می کنند، در مسیر خدا و گسترش دین اسلام و اخلاق اسلامی باشد؛ زیرا انسان به هر چیزی که اعتقاد قلبی داشته باشد، تمام یا بیشتر رفتار و گفتارش نشئت گرفته از آن باور خواهد بود. از این رو، برنامه سازان صداوسیما هرچه بیشتر به یاد خدا باشند و خدا را ناظر بر اعمال خود بدانند، در گفتار و کردار خود بیشتر دقت می کنند و برنامه هایی در جهت آموزه های اسلامی می سازند، در نتیجه جامعه به سوی خدا پیش می رود.

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما

یاد خدا همان گونه که در برنامه سازی تأثیر دارد، در برنامه ریزی های کلان و خط مشی های کلی صداوسیما که به وسیله رؤسای بخش های گوناگون تعیین و به برنامه سازان ابلاغ می شود نیز تأثیر مهمی دارد؛ زیرا اگر خطوط

۱- صحیفه نور، ج ۱، صص ۱۱ و ۱۲.

اصلی برنامه ها به وسیله افراد غیرمتعهد و غافل از یاد خدا ترسیم شود، برنامه سازان حتی اگر متعهد هم باشند، چندان تغییری در آن نمی توانند ایجاد کنند. ازاین رو، کار رئیس ها و برنامه ریزان حساس تر است.

باید در گزینش آنها بیشتر از دیگران دقت شود که از افراد مؤمن و آگاه باشند تا برنامه ریزی های آنان در مسیر اسلام و جمهوری اسلامی باشد و به گونه ای تنظیم شود که در صورت ساخت و اجرای آن به دست افراد مؤمن دیگر، بتواند مردم را به راه درست دعوت کند. به همین دلیل است که امام خمینی رحمه الله در مورد ایمان و تعهد رؤسای بخش های گوناگون تأکید بیشتری دارند. ایشان خطاب به شورای پنج نفری صداوسیما می گوید:

الان شما موظفید که همه این کسانی که در این کارها هستند و رأس کارها هستند در تلویزیون (البته بنگاه بزرگی است) مراقبت کنید که یک اشخاصی که متعهد باشند به اسلام و معتقد به جمهوری اسلامی باشند و بدانند که جمهوری اسلامی یعنی چه، محتوایش باید اسلامی باشد، باید آنها را در رأس کارها قرار بدهید در سرتاسر ایران ... . نظارت بکنید، نگذارید دست اشخاصی که متعهد نیستند. اگر پیدا شدند اشخاص، باید به آنها حالی کنید. اگر نمی شود، تصفیه کنید و این یک امر ضروری و لازم است.(۱)

از مجموع مطالب، به این نتیجه می رسیم که در صورتی که برنامه ریزان و همچنین برنامه سازان صدا و سیما، جزو افراد مؤمن باشند، می توانند برنامه هایی تهیه و از صدا و سیما پخش کنند که مردم را با خدا و یاد او آشنا سازند و بدین وسیله، جلوی تهاجم فرهنگی دشمن گرفته خواهد شد.

۱- صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۲.

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی

اشاره

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی

در دنیای امروز، نقش صداوسیما در فرهنگ سازی جامعه و جهت دادن جامعه به سوی جامعه ای خدامحور یا جامعه لائیک بر کسی پوشیده نیست. امام راحل رحمه الله در این باره می فرماید:

اهمیت رادیو و تلویزیون بیشتر از همه است. این دستگاه ها دستگاه های تربیتی است. باید تمام اقشار ملت با این دستگاه ها تربیت شوند، یک دستگاه عمومی است که در تمام سطح کشور گسترده است.(۱)

این دانشگاه بزرگ اگر در جهت خداباوری بکوشد، می تواند جامعه را به رشد و شکوفایی برساند و مردم را به سوی هدف های بزرگ الهی سوق دهد و تبلیغات ویرانگر دشمنان خارجی و داخلی را خنثا کند و الگوهای رفتاری جامعه را تغییر دهد و ارزش های حاکم بر جامعه ایران اسلامی را تثبیت کند، چنان که می تواند به جای رویارویی با تبلیغات منفی دشمنان اسلام و خنثی کردن شایعه های آنان، خود به بلندگوی تبلیغاتی برای گسترش اهداف آنها تبدیل شود و اضطراب و نگرانی را پدید بیاورد و کشور را گرفتار بحران کند.

الف) نقاط قوّت در رسانه ملی

رسانه ملی در زمینه تولید برنامه ها و سریال های نمایشی در مورد آثار تربیتی یاد خدا، به رویکردهای مهمی از جمله موارد زیر اقدام کرده است:

یک ــ تهیه برنامه های مناسب عبادی، پخش اذان و پس از آن پخش نماز جماعت در مکان های مقدس به ویژه به امامت مراجع دینی و مقام معظم رهبری.

دو ــ تهیه سریال ها و فیلم های نمایشی که برای همه افراد جامعه جذاب باشد و گنجاندن صحنه هایی درباره نماز و دعا. همچنین ساختن

۱- صحیفه نور، ج ۵، ص ۲۰۳.

سریال های مذهبی و تاریخی، همانند سریال امام علی(ع) و... که چنین برنامه هایی در رسانه ملی وجود دارد.

سه ـ تهیه و تولید برنامه های ویژه درباره بزرگان و کارشناسان مذهبی و دینی که دیدن آنان، انسان را به یاد خدا می اندازد. همچنین پخش سخنرانی کسانی چون آیت الله حسن زاده آملی و... به ویژه شرح حال عالمان و عارفان بزرگ و اهل سیر و سلوک که به مقامات معنوی رسیده اند. البته این گونه برنامه ها بسیار اندک است.

ب) نقاط ضعف در رسانه ملی

با وجود فعالیت ها و تولید برنامه های مثبت در زمینه آثار تربیتی یاد خدا در صداوسیما، این رسانه گرفتار کاستی هایی است که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

یک ـ با گذشت سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی، تاکنون برنامه ای مناسب به صورت نمایش، انیمیشن و... درباره آثار تربیتی یاد خدا، تهیه و پخش نشده است. درحالی که با بهره مندی از فرهنگ آموزه های قرآن، سیره معصومان(ع) و شرح احوال بزرگان، سوژه های فراوانی وجود دارد و باید تلاش جدی تری در این راه انجام شود.

دو ـ در بیشتر برنامه ها، سریال ها و فیلم هایی که تهیه و پخش می شود، بازیگران، دنیاطلب هستند و تماشاگران را شیفته زندگی تجملی و پر زرق و برق می سازند و با اسراف و بی توجهی به معنویت و ارزش های دینی و مهم تر از همه با فراموشی ذکر و یاد خدای متعال، آشنا می کنند. در این زمینه لازم است دست اندرکاران محترم برنامه ریز و برنامه ساز، به رویکرد دینی رو بیاورند؛ چون دنیاگرایی، ایمان مردم به ارزش های دینی و خداباوری را سست و علاقه به دنیا و مظاهر آن را در وجود انسان ها

نهادینه می کند. به گونه ای که انسان ها خدا، آخرت و مرگ را فراموش می کنند. مقام معظم رهبری در این باره می فرماید:

«صداوسیما چنان که امام بزرگوار راحل تعبیر کرده است، باید دانشگاهی همگانی باشد که در آن دین و اخلاق و ارزش های اسلامی و راه و روش زندگی و آموخته شود».(۱)

سه ــ در رسانه ملی، از شخصیت های مسئله دار و دارای پیشینه سوء، به عنوان کارشناس پژوهشگر، نویسنده و تحلیلگر، یا جریان هایی که با انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی مخالفند و در برابر اندیشه های امام رحمه الله و مقام معظم رهبری هستند، بارها استفاده شده که اتفاقی نامبارک است.

چهار ــ ترویج رقص، غنا و موسیقی مطرب؛ گاهی در صداوسیما به بهانه های گوناگون، مثل معرفی فرهنگ و آداب و رسوم قبیله ها رقص قبیله ای پخش می شود. درحالی که بر اساس فتوای فقیهان ؛ هر نوع رقصی حرام است. تنها رقص زن برای شوهرش براساس فتوای برخی فقها مجاز شمرده شده است.(۲)همچنین غنا و موسیقی، اعم از ایرانی، سنتی و غیر آنها، براساس فتوای فقیهان بزرگ حرام است. در این زمینه به یک استفتا و پاسخ آن اشاره می کنیم:

آیا موسیقی سنتی که میراث ملی ایران می باشد، حرام است یا خیر؟

پاسخ آیات عظام و مراجع تقلید:

حضرت آیت الله خامنه ای مدظله: «چیزی که از نظر عرف موسیقی لهوی مناسب با مجالس لهو و معصیت محسوب شود، به طور مطلق حرام

۱- علی رضا ذبیح زاده، عرفان سرخ، مرکز پژوهش های صدا و سیما، ۱۳۸۴، چ ۱، ص ۲۲۸.

۲- برای آگاهی از فتاوای فقها درباره رقص، به کتاب مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید، جلد ۱، مراجعه کنید.

است و در این مورد فرقی بین موسیقی ایرانی و غیرایرانی و موسیقی سنتی و غیر آن نیست».

حضرت آیت الله سیستانی مدظله: «معیار حرام و حلال، سنتی بودن نیست».

حضرت آیت الله بهجت رحمه الله : «موسیقی مطرب حرام است و موسیقی ملهی نیز مورد احتیاط است».

حضرت آیت الله صافی گلپایگانی مدظله: «حرام است».

حضرت آیت الله فاضل لنکرانی رحمه الله : «سنت حرام باید ترک شود».

حضرت آیت الله تبریزی رحمه الله : «موسیقی لهوی حرام است و فرقی بین سنتی و غیر سنتی نیست».(۱)

۴. پیشنهادهای برنامه ای

۴. پیشنهادهای برنامه ای

الف) در بخش های گوناگون صداوسیما، مدیریتی، اجرایی، نمایش و... از افراد صالح، دانشمند، پاک دامن و شایسته استفاده شود، یا بدین منظور، افرادی شایسته تربیت شوند؛ چون برنامه ها، فیلم ها و سریال ها به عنوان وسایل آموزشی، فرهنگی و تربیتی می توانند بسیار اثرگذار باشد. تجربه نشان داده که از کودکان خردسال گرفته تا افراد کهن سال، تحت تأثیر قرار می گیرند و این دستگاه بزرگ، به عنوان عامل نیرومند تربیتی می تواند تغییراتی در اخلاق و رفتار افراد جامعه پدید آورد. بنابراین، می توان در تولید فیلم ها و سریال ها از تهیه کننده خواست که شعائر دینی و اسلامی، از جمله حجاب را رعایت کنند.

۱- مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید، ج ۳، صص ۹۵ و ۹۶.

ب) رسانه های گوناگون جهان با بهره مندی از پیشرفته ترین دستگاه ها برای شبهه افکنی و سست کردن ارزش های اسلامی می کوشند، در برابر رسانه ملی بایستند و امواج گمراه کننده ای پدید آورند.

ج) تهیه و تولید فیلم و سریال های مستند، با بهره مندی از نظرات کارشناسان دینی؛ زیرا نمایش دادن آنها در رسانه ملی، جامعه اسلامی را به سوی ارزش های دینی سوق می دهد و آنان را به یاد خدا و آخرت می اندازد.

د) تهیه و تولید برنامه های پویانمایی و کارتونی در زمینه دینی که بسیار مورد توجه و علاقه کودکان و نوجوانان است.

هـ) برگزاری نشست های علمی با حضور کارشناسان برای بررسی آثار تربیتی ذکر و یاد خدا.

۵. معرفی سوژه ها

۵. معرفی سوژه ها

اگر در تهیه برنامه ها از زندگانی افراد مؤمن استفاده شود، تأثیر مهمی در تربیت مردم و گسترش یاد خدا در جامعه دارد. ازاین رو، به نظر می رسد داستان زندگی این افراد، سوژه های جالبی برای برنامه سازان خوش ذوق باشد که در زیر به برخی از آنها برای نمونه اشاره می شود:

الف) داستان زندگی حضرت ابراهیم(ع)، به ویژه هنگامی که حضرت در آتش افتاد. ایشان چنان به یاد خدا بود و توکل به او داشت که حتی از جبرئیل هم یاری نخواست.

در روایات آمده است: هنگامی که ابراهیم(ع) را بالای منجنیق گذاشتند و می خواستند در آتش بیفکنند، آسمان و زمین و فرشتگان فریاد برکشیدند و از خدا خواستند که این قهرمان توحید و رهبر آزادمردان را حفظ کند.

در روایت امام صادق(ع) آمده است: جبرئیل آمد و گفت: «اَلَکَ حاجَهٌ؛ آیا نیازی داری تا کمک کنم؟» ابراهیم(ع) گفت: «اَمّا اِلَیکَ فَلا؛ اما به تو، نه».(۱)

طبق نقلی، در این هنگام جبرئیل به او گفت: «فَاَسْئَل رَبَّکَ؛ پس نیازت را از خدا بخواه».

ابراهیم(ع) در پاسخ گفت: «حَسْبِی مِنْ سُؤالِی عِلْمُهُ بِحالِی؛ همین اندازه که او از حال من آگاه است، کافی است».(۲)

ب) داستان زندگی حضرت یوسف(ع)، به ویژه زمانی که در برابر درخواست نامشروع زن عزیز مصر قرار گرفت، گفت: «مَعاذَ اللهِ؛ پناه بر خدا».(۳)

ج) حضرت یونس(ع) در شکم ماهی هم به یاد خدا بود و می گفت: «لا إِلهَ إِلّا أَنْتَ سُبْحانَکَ إِنّی کُنْتُ مِنَ الظّالِمینَ؛ معبودی جز تو نیست، منزهی تو، راستی که من از ستم کاران بودم». (انبیاء: ۸۴)

د) امام حسین(ع) روز عاشورا، هنگامی که طفل شیرخوارش، (علی اصغر)، روی دستش بود و بر اثر پرتاب تیر حرمله شهید شد، گفت: «هَوَّنَ عَلَی ما نَزَلَ بِی اَنَّهُ بِعَینِ اللهِ؛ هر مصیبتی را که بر من فرود آمده، آسان می کند، اینکه در محضر خداست».(۴)

همچنین از داستان زندگی بزرگانی چون امام خمینی، علامه طباطبایی، آیت الله بروجردی، آیت الله مرعشی نجفی، قاضی طباطبایی، میرزا جواد ملکی تبریزی، شیخ حسن علی نخودکی اصفهانی، شیخ رجب علی خیاط و... رحمه الله می توان استفاده کرد.

۱- تفسیر المیزان، ج ۱۴، ص ۳۰۸.

۲- تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۴۴۵.

۳- نک: یوسف: ۲۳.

۴- محمود شریفی و همکاران، موسوعه کلمات الامام الحسین، قم، دارالمعروف، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۴۷۷.

داستان شیخ رجب علی خیاط

شیخ رجب علی خیاط، یکی از انسان های وارسته ای بود که همواره به یاد خدا بود و به فرمان های خدا عمل می کرد. وی به مقام معنوی ویژه ای رسیده و دیده برزخی اش بینا شده بود و بسیاری از حقایق غیبی را می دید. شیخ از معلومات رسمی حوزوی برخوردار نبود. باز شدن دیده برزخی او حکایتی شبیه داستان ابن سیرین دارد که بر اثر یاد خدا و مخالفت با هوای نفس، مورد عنایت خاص الهی قرار گرفته بود. از خود او نقل شده است:

در ایام جوانی، دختری رعنا و زیبا از بستگان، دل باخته من شد و سرانجام در خانه ای خلوت مرا به دام انداخت. با خود گفتم: رجب علی! خدا می تواند تو را امتحان کند. بیا این بار تو خدا را امتحان کن!

سپس به خداوند عرضه داشتم: خدایا! من این گناه را برای تو ترک می کنم، تو هم مرا برای خودت تربیت کن!

آنگاه به سرعت از دام گناه می گریزد و بی درنگ دیده برزخی او روشن می شود و آنچه را دیگران نمی دیدند و نمی شنیدند، می بیند و می شنود.(۱)

۱- محمد محمدی ری شهری، تندیس اخلاص (زندگی نامه شیخ رجب علی خیاط)، مؤسسه دارالحدیث، ۱۳۷۶، چ ۵، ص ۸ .

کتاب نامه

کتاب نامه

 قرآن.

 نهج البلاغه.

۱.آداب الصلوه، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ نهم ، ۱۳۷۸.

۲.اخلاق در قرآن، قم، مدرسه الامام امیرالمؤمنین، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۳.امام خمینی (روح الله موسوی)، جهاد اکبر یا مبارزه با نفس، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ سوم، ۱۳۷۳.

۴.________________________________، چهل حدیث، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۶.

۵.________________________________، سرّالصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۷۲.

۶.________________________________، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۷۸.

۷.________________________________، صحیفه نور، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، چاپ نهم، ۱۳۶۱.

۸.________________________________، نقطه عطف، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۹.

۹.بهشتی، محمد، فرهنگ امید، تهران، انتشارات فؤاد، چاپ اول، ۱۳۷۰.

۱۰.پناهی، علی احمد، آرامش در پرتو نیایش، قم، مؤسسه آموزشی ـ پژوهشی امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۱۱.پیام قرآن، قم، مطبوعاتی هدف، چاپ اول، ۱۳۶۹.

۱۲.حسینی، سیدحمید، منتخب میزان الحکمه، قم، دار الحدیث، چاپ اول، ۱۴۲۲ هـ .ق.

۱۳.حسینی دشتی، سیدمصطفی، معارف و معاریف (دائره المعارف جامع اسلامی)، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ سوم، ۱۳۷۹.

۱۴.خلاصه معراج السعاده، قم، مؤسسه در راه حق، ۱۳۷۰.

۱۵.دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳.

۱۶.ذبیح زاده، علی رضا، عرفان سرخ، مرکز پژوهش های صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۱۷.راشدی، حسن، نمازشناسی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۸.

۱۸.راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بیروت، الدارالشامیه، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ.ق.

۱۹.رشیدالدین میبدی، ابوالفضل، کشف الاسرار وعده الابرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم، ۱۳۸۲.

۲۰.ره عشق (نامه عرفانی امام خمینی)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهارم، ۱۳۷۳.

۲۱.سادات، محمدعلی، اخلاق اسلامی، دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، چاپ اول، ۱۳۶۴.

۲۲.شرح حدیث جنود عقل و جهل، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۲.

۲۳.شریفی، محمود و همکاران، موسوعه کلمات الامام الحسین علیه السلام، قم، دارالمعروف، چاپ دوم، ۱۳۷۴.

۲۴.شیخ حر عاملی، محمد، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ .ق.

۲۵.طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۹۴ هـ .ق.

۲۶.طباطبایی، فاطمه، یک ساغر از هزار (سیری در عرفان امام خمینی)، تهران، مؤسسه نشر عروج، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۲۷.طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، قم، انتشارات کتابخانه مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ هـ .ق.

۲۸.عزیزی، عباس، ۴۲۰ داستان از نماز و عبادت امام خمینی، انتشارات صدر، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۲۹.عسگری، ابی هلال، معجم فروق اللغویه، با تنظیم بیت اله بیات ، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، چاپ اول ، ۱۴۱۲ هـ .ق.

۳۰.عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۷۶.

۳۱.فیض کاشانی، محسن، المحجه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۴۲.

۳۲.قائمی امیری، علی، آسیب ها و عوارض اجتماعی، انتشارات امیری، ۱۳۶۴.

۳۳.قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۳۴.قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، چاپ دوم، ۱۴۱۶ هـ .ق.

۳۵.______________________ ، قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان.

۳۶.کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۴ هـ .ق.

۳۷.الماسی، علی، ذکر از دیدگاه قرآن و سنت، قم، انتشارات شکوری، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۳۸.مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ هـ .ق.

۳۹.________________________ ، مشکاه الانوار، قم، مقدس جمکران، ۱۳۷۹.

۴۰.مجموعه آثار امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۴۱.محمدی ری شهری، محمد، تندیس اخلاص (زندگی نامه شیخ رجب علی خیاط)، دارالحدیث، چاپ پنجم، ۱۳۷۶.

۴۲.محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۲ هـ .ق.

۴۳.مشکینی، علی، المواعظ العددیه، قم، انتشارات صحفی، [بی تا]

۴۴.معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.

۴۵.مکارم شیرازی، آیت الله ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ویرایش جدید، ۱۳۸۴.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که مـا را در دستیـابی به این هـدف یـاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادنـد تقـدیر و تشـکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصـفهان -خیابان عبـدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شـهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه ای

قائمیه

اصفهان

برای داشتن کتابخانه های تخصصی

دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

